

Lönebildnings rapporten

2016

Lönebildningsrapporten 2016

Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet. Vi gör prognoser som används som beslutsunderlag för den ekonomiska politiken i Sverige. Vi analyserar också den ekonomiska utvecklingen samt bedriver tillämpad forskning inom nationalekonomi.

I Konjunkturbarometern publicerar vi varje månad statistik över företagens och hushållens syn på den ekonomiska utvecklingen. Undersökningar liknande Konjunkturbarometern görs i alla EU-länder.

Rapporten **Konjunkturläget** är främst en prognos för svensk och internationell ekonomi, men innehåller också djupare analyser av aktuella makroekonomiska frågor. Konjunkturläget publiceras fyra gånger per år. **The Swedish Economy** är den engelska översättningen av delar av rapporten.

I **Lönebildningsrapporten** analyserar vi varje år de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen.

Den årliga rapporten **Miljö, ekonomi och politik** är en översyn och analys av miljöpolitiken ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Vi publicerar också resultat av utredningar, uppdrag och forskning i serierna **Specialstudier, Working paper, PM** och som remissvar.

Du kan ladda ner samtliga rapporter från vår webbplats, www.konj.se. Den senaste statistiken hittar du under www.konj.se/statistik.

Förord

Regeringen har gett Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning). Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning och löneförhandlingar.

Årets rapport inleds med ett kapitel som analyserar de makroekonomiska förutsättningarna inför avtalsrörelsen 2017. Därefter följer ett kapitel som behandlar Sveriges internationella konkurrenskraft, ett kapitel som beskriver hur avtalsrörelsen 2016 har förflutit och ett kapitel som illustrerar arbetsmarknadens funktionssätt och skillnaderna mellan olika grupper på arbetsmarknaden. Slutligen görs en empirisk analys av det konjunkturrella sambandet mellan arbetslöshet och lönebildning.

I kapitlet ”Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017” finns också en prognos för den ekonomiska utvecklingen 2016–2017 i Sverige och i omvärlden. Därtill gör Konjunkturinstitutet ett scenario för utvecklingen 2018–2025, varav 2018–2020 beskrivs i kapitlet. Data finns att hämta på Konjunkturinstitutets webbplats, www.konj.se. Data presenteras där både i en [tabellbilaga](#) och i [prognosdatabasen](#).

På webbplatsen publiceras också promemorian ”[Swedish Wage Curve](#)” som är ett appendix till kapitlet ”Sambandet mellan arbetslöshet och löner”.

Arbetet med årets rapport har letts av enhetschef Åsa Olli Segendorf. I beräkningarna har inkommande statistik beaktats till och med den 27 september 2016.

Stockholm i oktober 2016

Urban Hansson Brusewitz
Generaldirektör

Rättelser

Följande ändringar har gjorts i denna version jämfört med den tryckta upplagan:

- Sidan 90, diagram 87 samt sidan 124 diagram 113: Värdena i båda serierna för perioden 1997–2014 har korrigerats.
- Sidan 31, första stycket efter ingressen: Meningen ”Arbetskostnaderna stiger i genomsnitt med 3,3 procent per år under perioden.” har ändrats till ”Arbetskostnaderna per timme stiger i genomsnitt med 3,5 procent per år under perioden.”
- Sidan 19, tabell 2: Värdena i tabellen har korrigerats. Värdena i tabellen avsåg tidigare, felaktigt, faktiska värden och inte kalenderkorrigerade värden.

Innehåll

Sammanfattning.....	7
Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017.....	7
Arbetskostnader och internationell konkurrenskraft.....	10
Avtalsrörelsen 2016 – en återblick	11
Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden och lönebildningen	11
Sambandet mellan arbetslöshet och löner	13
Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017.....	15
Utvecklingen i omvärlden 2016–2020	16
Utvecklingen i Sverige 2016–2020	18
Arbetskostnader och internationell konkurrenskraft.....	61
Arbetskostnader.....	63
Arbetskostnadsandelar.....	66
Andra indikatorer på internationell konkurrenskraft.....	68
Sammanfattning	69
Avtalsrörelsen 2016 – en återblick.....	73
Inför förhandlingarna	73
Förhandlingsresultat	75
Lägstalöner.....	78
Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden och lönebildningen.....	83
Befolkningsökningen och etableringen på arbetsmarknaden	84
Utvecklingen på arbetsmarknaden.....	86
Sambandet mellan arbetslöshet och löner.....	121
Löneanpassning och konjunktursvängningar.....	121
Empirisk analys om löneflexibilitet.....	125
Den svenska löneflexibiliteten i en internationell jämförelse	133

RUTOR

Varför har långtidsarbetslösa lägre jobbchanser?.....	124
---	-----

FÖRDJUPNINGAR

Makroekonomisk utveckling vid alternativ löneutveckling	27
Strukturell utveckling av arbetskostnaderna.....	31
Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt.....	37
Strukturomvandling bakom nedgång i vinstandelen.....	43
Ett trovärdigt inflationsmål gynnar företag och löntagare.....	49
Jämförelse av arbetslöshetsförsäkringens ersättningsgrad i OECD	101
Arbetslöshetsförsäkringens ersättningsgrad i Sverige.....	109

Sammanfattning

Under avtalsrörelsen 2016 omförhandlades avtal som berörde nära 3 miljoner löntagare. Industrins löneavtal blev normerande och avtalen i näringslivet blev ettåriga. Inför nästa års avtalsrörelse är arbetsmarknadsläget relativt stramt och vinsterna i näringslivet på en ungefär normal nivå. Arbetsmarknaden är dock tudelad och arbetslösheten är mycket högre bland lågutbildade än andra. Arbetsmarknadens parter kan bidra till en samhällsekonomiskt gynnsam arbetsmarknadsutveckling på flera olika sätt. De kan skapa stabila villkor i lönebildningen och se till att lönerna inte accelererar för mycket under rådande högkonjunktur. De kan också sänka trösklarna för inträde på arbetsmarknaden genom att anpassa lägstalönerna. Det är därtill viktigt att parterna fortsätter att sluta avtal som bevarar den konjunkturella löneflexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden.

Lönebildningsrapporten beskriver de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen i den kommande avtalsrörelsen. Rapporten syftar till att bistå arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet med ett kvalificerat beslutsunderlag. Konjunkturinstitutet uttrycker inte någon sammantagen uppfattning om hur löner bör utvecklas. Konjunkturinstitutets analyser fokuserar på sambanden mellan lönebildning och sysselsättning och beaktar i mindre grad andra relevanta aspekter.

Årets rapport inleds med ett kapitel som analyserar de makroekonomiska förutsättningarna inför avtalsrörelsen 2017. Därefter följer ett kapitel som behandlar Sveriges internationella konkurrenskraft, ett kapitel som beskriver hur avtalsrörelsen 2016 har förlupit och ett kapitel som illustrerar arbetsmarknadens funktionssätt och skillnaderna mellan olika grupper på arbetsmarknaden. Slutligen görs en empirisk analys av det konjunkturella sambandet mellan regional arbetslöshet och lönebildning.

Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017

Inför nästa års avtalsrörelse är det rådande konjunkturläget en viktig bestämningsfaktor för arbetskostnadsutvecklingen. Kapitlet med tillhörande fördjupningar syftar till att ge parterna på arbetsmarknaden ett makroekonomiskt beslutsunderlag inför avtalsrörelsen 2017. Konjunkturinstitutets tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet innebär att arbetskostnadens faktiska utveckling bestäms av den strukturella arbetskostnadsutvecklingen, eventuella obalanser i ekonomin samt av arbetsmarknadens parter ambition om jämviktsarbetslösheten (se figur 1).

Figur 1 Tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet

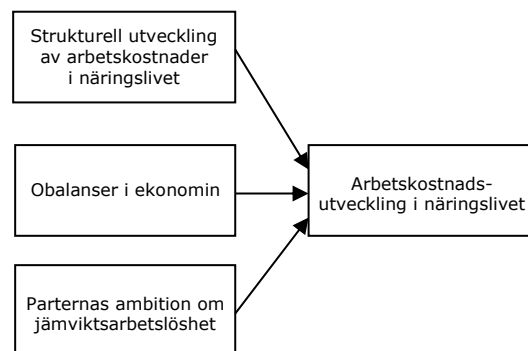
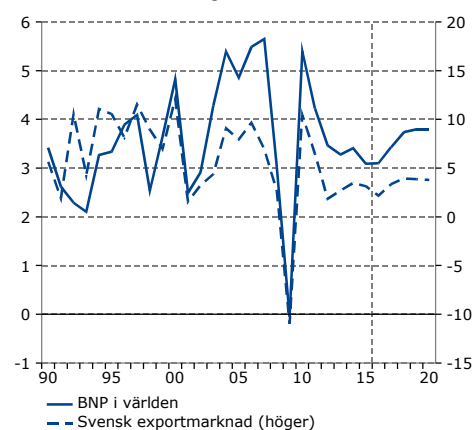

Diagram 1 BNP i världen och svensk exportmarknad

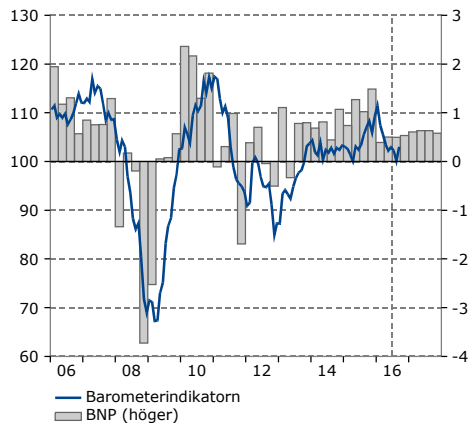
Procentuell förändring

Källor: OECD, SCB, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Barometerindikatorn och BNP i Sverige

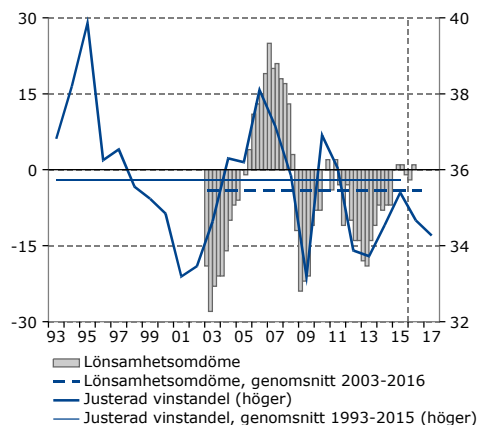
Index medelvärde=100, månadsvärden respektive procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Lönsamhet i näringslivet

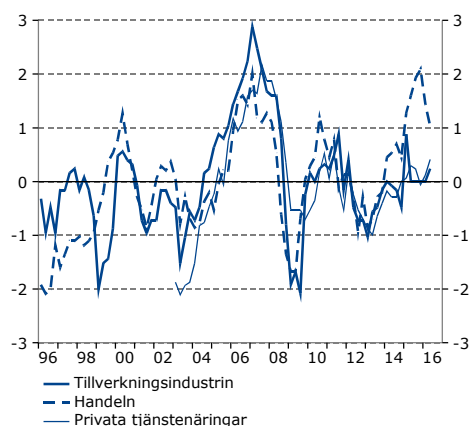
Procent, årsvärden respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 4 Lönsamheten i tillverkningsindustrin, handeln och privata tjänstenärningar

Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

UTVECKLINGEN I OMVÄRLDEN FÖRSTÄRKS LÅNGSAMT OCH KONJUNKTUREN I SVERIGE ÄR STARK

Tillväxten i OECD-länderna har förstärkts sedan 2013 och BNP fortsätter att öka med ca 2 procent per år de närmaste åren.

Osäkerheten om den fortsatta politiska och ekonomiska utvecklingen i världsekonomin är dock stor och det finns stora skillnader i konjunkturbilden mellan länderna. BNP-tillväxten i världsekonomin stärks något framöver (se diagram 1). Den svenska exportmarknaden växer dock jämförelsevis långsamt framöver.

Den svenska ekonomin befinner sig i en högkonjunktur. Efter en stark utveckling 2015 har BNP-tillväxten saktat in i år, samtidigt som barometerindikatorn har fallit tillbaka (se diagram 2). Efterfrågan på arbetskraft är stark, men arbetslösheten skiljer sig kraftigt mellan olika grupper. Indikatorer och annan tillgänglig statistik pekar på att högkonjunkturen förstärks något under 2017 och arbetslösheten minskar. Jämviktsarbetslösheten bedöms ligga något under 7 procent 2016–2020 (se fördjupningen ”Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt”). Arbetsmarknadens parter, på både lokal och central nivå, kan via lönebildningen påverka jämviktsarbetslösheten.

INHEMSK EFTERFRÅGAN VIKTIG DRIVKRAFT

Företagens uppfattning om efterfrågeläget i Konjunkturbarometern är generellt sett mer positiva än normalt. Det tar sig bland annat uttryck i att anställningsplanerna är mer positiva än normalt inom såväl tjänstebansherna och handeln som tillverkningsindustrin. Dessutom är lönsamhetsomdömena något mer positiva än normalt i stora delar av näringslivet (se diagram 3 och diagram 4).

Den dämpade marknadstillväxten framöver innebär, tillsammans med en viss förstärkning av kronan, att den svenska exporten fortsätter att utvecklas jämförelsevis svagt de närmaste åren. Den höga tillväxten i den inhemska efterfrågan växlar ner 2017, men konjunkturen fortsätter ändå att förstärkas. En fortsatt förbättring av läget på arbetsmarknaden och ett högt sparande i utgångsläget innebär att hushållen fortsätter att öka konsumtionen relativt snabbt de närmaste åren. Investeringarna är på en hög nivå som andel av BNP och ökar långsammare framöver.

SAMMANSÄTTNINGEN AV BRANSCHER PÅVERKAR VINSTANDELEN

Företagen i Sverige anser överlag att lönsamheten är tillfredsställande, trots att den justerade vinstandelen är lägre än det historiska genomsnittet sedan 1993 (se diagram 3). Detta kan förefalla motsägelsefullt, men nedgången i vinstandelen sedan mitten av 1990-talet kan till stor del förklaras av att sammansättningen av näringslivet har förskjutits i riktning mot branscher med mindre kapitalintensiv produktion och därmed lägre vinstandel (se fördjupningen ”Strukturiomvandling bakom nedgång i vinstandelen”). Denna förändring i sammansättning skedde till stor del

före 2003. Dessutom innebär det låga ränteläget att företagens finansieringskostnader är låga, vilket under rimliga antaganden verkar återhållande på vinstandelen. Det låga ränteläget är ett internationellt fenomen och låga finansieringskostnader påverkar sannolikt även näringslivets vinstandel i Sveriges konkurrentländer.

LÄGRE PRODUKTIVITETSUTVECKLING ÄN NORMALT ÅREN SOM FÖLJER

Produktivitetstillväxten har varit svag sedan finanskrisens utbrott, såväl i Sverige som i många andra OECD-länder. I föl steg visserligen produktiviteten i det svenska näringslivet relativt snabbt, men utvecklingen bromsar in i år igen (se diagram 5). I linje med flera internationella bedömare räknar Konjunkturinstitutet med en låg, om än stigande, potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet de närmaste åren. Åren 2017–2020 bedöms den uppgå till i genomsnitt knappt 1,8 procent per år i näringslivet som helhet. Detta kan jämföras med medelvärdet för den faktiska produktivitetstillväxten 1980–2015 som är 2,1 procent, vilket också är Konjunkturinstitutets bedömning av produktivitetstillväxten i näringslivet på lång sikt.

LÖNER OCH INFLATION STIGER FRAMÖVER

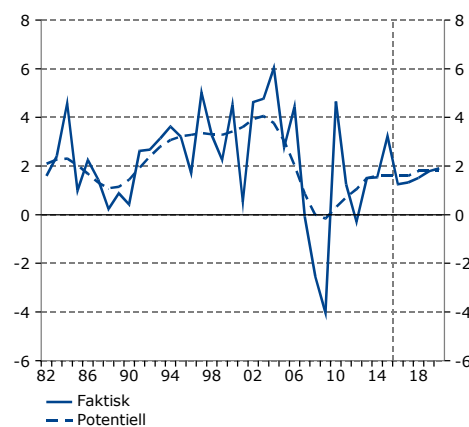
Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden ökade snabbt i föl och fortsätter stiga 2016–2018. När resursutnyttjandet på arbetsmarknaden stiger är det normalt att lönerna ökar snabbare, om än med viss eftersläpning, eftersom det blir svårare för företagen att rekrytera personer med efterfrågad kompetens. År 2020 bedöms timlönerna och arbetskostnaderna per timme öka med 3,5 procent (se diagram 6). Detta är bara marginellt långsammare än Konjunkturinstitutets bedömning av arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt som är 3,6 procent (se fördjupningen ”Strukturell utveckling av arbetskostnaderna”).

Konjunkturinstitutet har gjort en analys av hur ekonomin skulle påverkas om lönerna ökar snabbare eller långsammare än i scenariot för 2016–2020. Till följd av Riksbankens begränsade handlingsutrymme, är det under den närmaste tiden mest sannolikt att en oväntat låg aggregerad löneökningstakt inte ger lägre arbetslöshet. Däremot riskerar en oväntat hög löneökningstakt ge högre arbetslöshet. Hur stor denna ökning blir beror på hur allvarligt Riksbanken kommer att se på riskerna med att inflationen med bred marginal överstiger inflationsmålet (se fördjupningen ”Makroekonomisk utveckling vid alternativ löneutveckling”).

INFLATIONSFÖRVÄNTNINGARNA STIGER OCH INFLATIONEN NÅR 2 PROCENT 2018

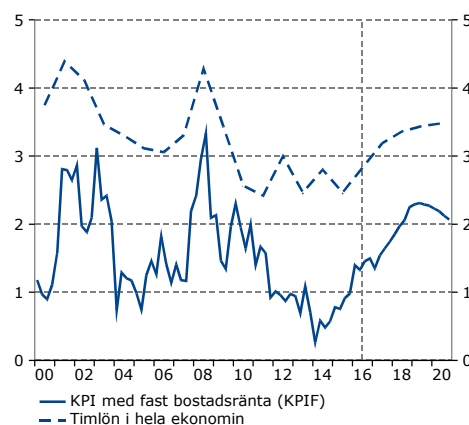
KPIF-inflationen steg under loppet av 2015 och har fortsatt stiga i år. Uppgången förklaras delvis av den kraftiga kronförsvagningen under 2014 och inledningen av 2015 som med viss

Diagram 5 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

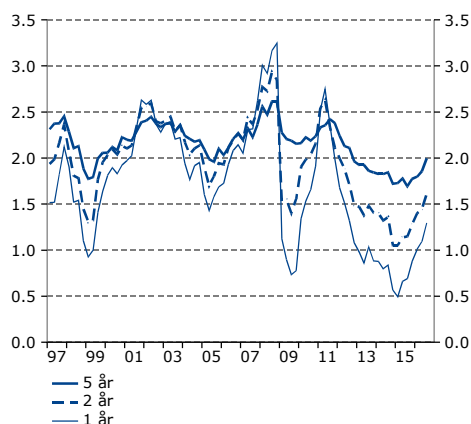
Diagram 6 Konsumentpriser och löner
Årlig procentuell förändring, kvartals- respektive årsvärden

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 7 Inflationsförväntningar

Procent, kvartalsvärden

Anm. Medelvärde för samtliga aktörer.
Källor: TNS Sifo Prospera och Macrobond.

fördröjning har bidragit till ökad inflation via högre importpriser. Det senaste halvåret har dessa effekter mattats av. Konjunkturutvecklingen talar dock för att inflationen fortsätter att stiga de närmaste åren. I takt med att konjunkturer starks ytterligare och lönerna ökar fortare kommer också företagen att höja priserna snabbare.

Inflationsförväntningar på ett till två års sikt är låga men har stigit något på senare tid (se diagram 7). Riksbanken har under de senaste åren kritiserats av ekonomer och av företrädare för näringslivet som ansett att penningpolitiken varit alltför expansiv ur ett finansiellt stabilitetssperspektiv. Företag och löntagare har dock mycket att vinna på att inflationen återförs till inflationsmålet. Riskerna förknippade med låga räntor ska inte avfärdas, men de måste vägas mot de betydande fördelar som kommer med stabila inflationsförväntningar och med ett trovärdigt inflationsmål (se fördjupningen ”Ett trovärdigt inflationsmål gynnar företag och löntagare”).

Arbetskostnader och internationell konkurrenskraft

En ofta diskuterad fråga är om den så kallade ”Europanormen” ska vara vägledande i avtalsrörelsen. Europeanormen innebär att lönerna i Sverige bör utvecklas i takt med lönerna i utvalda länder i Europa. Kapitlet syftar till att ge parterna på arbetsmarknaden ett underlag för att sätta denna fråga i ett bredare perspektiv och illustrera varför Europeanormen bara leder rätt under speciella omständigheter. Analysen av relativa arbetskostnadsandelar, samt av Konjunkturbarometern och olika makroekonomiska indikatorer, indikerar att svenska företags internationella konkurrenskraft är relativt god. Bland annat ligger lönsamhetsomdömen i Konjunkturbarometern över sina historiska medelvärden i tillverkningsindustrin, handeln och privata tjänstesektorn (se diagram 4). Andra indikatorer som tyder på god konkurrenskraft är att näringslivets investeringar, exklusive bostäder, är höga som andel av BNP och att utrikeshandeln visar stora överskott. Därför är det viktigt för arbetsmarknadens parter att främst bedöma produktivets- och prisutvecklingen i Sverige i förhandlingarna om hur aggregerade löneökningar påverkar sysselsättning och tillväxt.

INGEN TYDLIG TREND I ARBETSKOSTNADSANDELEN I TILLVERKNINGSINDUSTRIN

Tillverkningsindustrin utgör en stor del av den svenska exportnäringsen och är särskilt hårt utsatt för internationell konkurrens. Utvecklingen av arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin är därför en viktigare indikator på internationell konkurrenskraft än arbetskostnadsandelens utveckling i ekonomin som helhet.

Till skillnad från i den svenska ekonomin som helhet uppvisar arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin inte någon trend sedan 1995 (se diagram 8). Utvecklingen i omvärlden är mycket divergerande under perioden.

I diagram 9 visas hur arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin har utvecklats i Sverige i relation till den handelsvägda (KIX) utvecklingen i euroområdet, Danmark, Norge och Storbritannien. Under 2005–2015 var den relativa arbetskostnadsandelen i genomsnitt 2 procent högre än genomsnittet för 1995–2005. Men de stora fluktuationerna i den relativa arbetskostnadsandelen gör att osäkerheten är stor om det finns en uppåtgående trend i data eller inte. Viktigt att notera är att värdet för 2015 ligger under medelvärdet för 2005–2015 och att det bara är marginellt över det lägre medelvärdet för perioden 1995–2005. Sammantaget ger detta ingen tydlig indikation på att avkastningen på produktivt kapital i den svenska tillverkningsindustrin har minskat trendmässigt jämfört med i omvärlden sedan 1995.

Avtalsrörelsen 2016 – en återblick

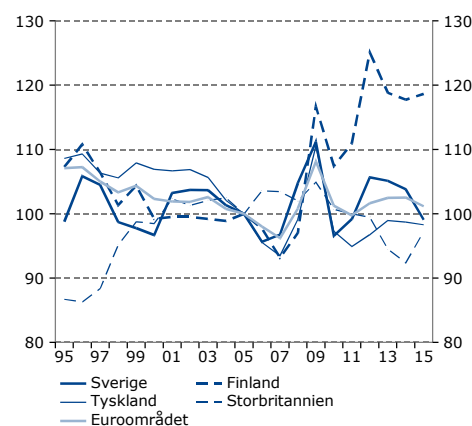
Under avtalsrörelsen 2016 omförhandlades avtal som berörde nära 3 miljoner löntagare. I detta kapitel görs en återblick över huvuddragen i avtalsrörelsen. Så som i tidigare avtalsrörelser sedan 1997 blev industrins löneavtal normerande. Detta blev fallet trots att förbunden inom LO förhandlade på egen hand utan formell samordning. De nya avtalen i näringslivet blev endast ettåriga. En stor avtalsrörelse kommer därmed att äga rum i näringslivet under 2017. Kommunalarbetarnas avtal blev treårigt och innehåller en särskild satsning på undersköterskornas löner. I detaljhandeln fortsätter arbetarnas lönstälöner att öka i samma takt som det generella avtalade lönepåslaget medan de inom hotell och restaurang samt kommunal sektor ökar långsammare.

Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden och lönebildningen

Arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningen är på en hög nivå i Sverige relativt andra länder. Arbetslösheten är samtidigt hög bland vissa grupper där även den genomsnittliga tiden i arbetslöshet är lång. Kapitlet beskriver situationen på arbetsmarknaden och fokuserar särskilt på etableringen av utrikes födda. Skälet till det är både att det har varit en stor befolkningsökning av utrikes födda under en lång tid och att de också i genomsnitt har svagare arbetsmarknadsanknytning än inrikes födda. Detta faktum behöver hanteras av såväl lönebildningen som av arbetsmarknadspolitiken, men även inom andra politikområden som skatte- och utbildningspolitiken.

Diagram 8 Arbetskostnadsandel i tillverkningsindustrin

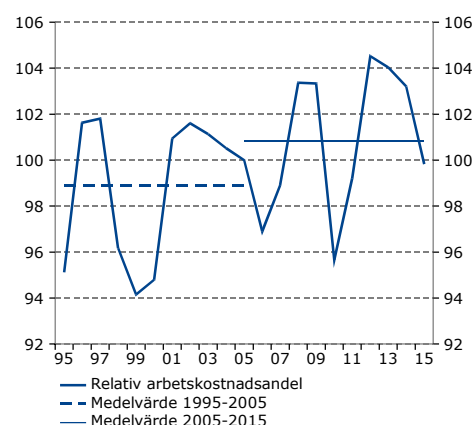
Index 2005=100

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Relativ arbetskostnadsandel i tillverkningsindustrin

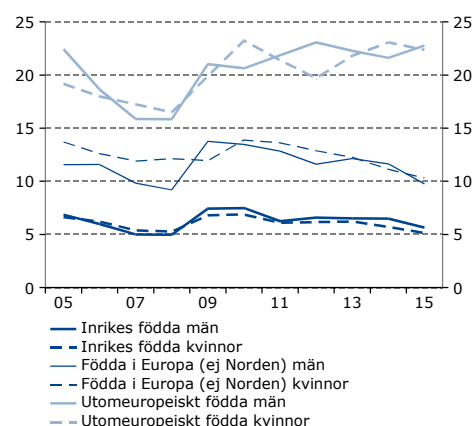
Index 2005=100

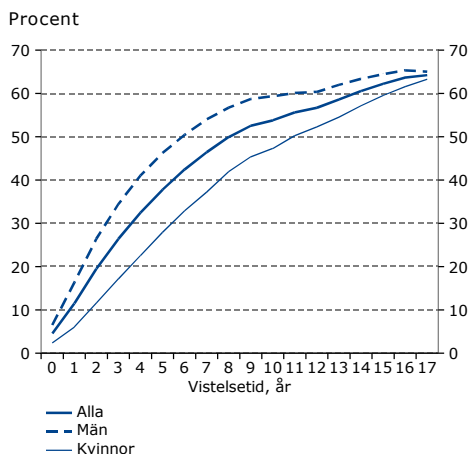
Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 10 Arbetslöshet, födelseregion, 16–64 år

Procent

Källa: SCB.

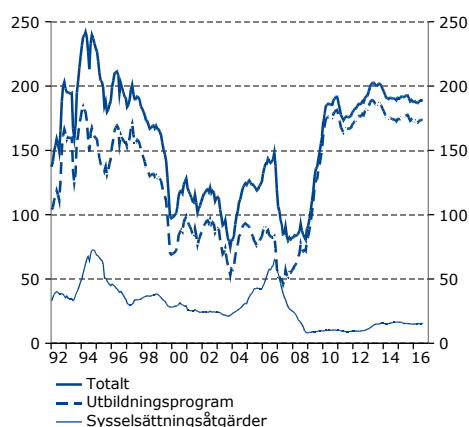
Diagram 11 Sysselsättningsgrad bland kommunmottagna flyktingar efter vistelsetid

Anm. Avser flyktingar som får uppehållstillstånd i Sverige.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Arbetsmarknadspolitiska program

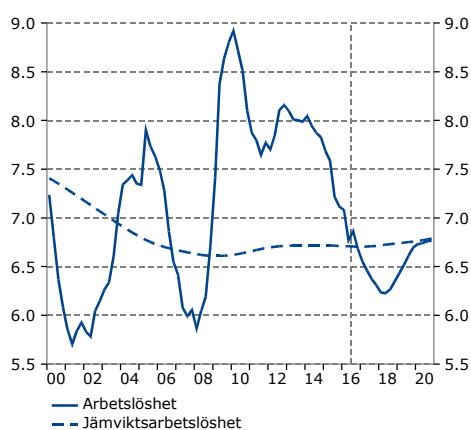
Tusental deltagare, säsongsrensade månadsvärden

Källa: Arbetsförmedlingen.

Diagram 13 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

STOR SKILLNAD I ARBETSLÖSHET MELLAN INRIKES OCH UTOMEUROPEISKT FÖDDA

Under de senaste åren har befolkningen ökat kraftigt främst genom invandring av utomeuropeiskt födda. I den gruppen är arbetslösheten hög, särskilt bland dem som har låg utbildningsnivå eller som är nyanlända (se diagram 10). Jobbchansen, det vill säga sannolikheten att gå från arbetslöshet till arbete, och genomsnittliga tider i arbetslöshet skiljer sig därmed kraftigt mellan olika grupper. Med tiden i Sverige ökar sannolikheten att ha ett arbete (se diagram 11). Den ökande befolkningen innebär på lång sikt ett ökat arbetsutbud och högre sysselsättning. På kort sikt innebär dock ett stort inflöde till arbetskraften högre arbetslöshet därför att det tar tid för de nya i arbetskraften att få ett arbete. Anpassningen tar än längre tid om de nya i arbetskraften inte har kvalifikationer som motsvarar arbetsmarknadens behov.

OMFATTANDE ARBETSMARKNADSPOLITIK OCH HÖGA LÄGSTALÖNER

Sverige har en lång tradition av aktiv arbetsmarknadspolitik som syftar till att varaktigt höja sysselsättningen genom att förhindra att individer slås ut från arbetsmarknaden (se diagram 12). Staten kan bland annat subventionera anställningar eller förbättra de arbetslösas färdigheter genom utbildning och praktik. Det finns skillnader i effekterna av lönesubventioner och lägre lägstalöner, bland annat genom att lönesubventioner ofta är tidsbegränsade och innebär en administrativ belastning för arbetsgivaren. De kan dessutom också uppfattas som stigmatiserande för arbetstagaren. Därutöver innebär den aktiva arbetsmarknadspolitiken statsfinansiella kostnader.

I Sverige är lägstalönenivåerna höga. Den empiriska litteraturen om hur sysselsättningen påverkas av lägstalöner, enligt Konjunkturinstitutets läsning av den, visar att påverkan på sysselsättningen på kort sikt av en höjning i lägstalönen är negativ men relativt begränsad. Den befintliga forskningen underskattar dock sannolikt de långsiktiga negativa sysselsättningseffekterna av höga lägstalöner.

SÅVÄL LÖNEBILDNINGEN SOM ARBETSMARKNADSPOLITIKEN PÅVERKAR ARBETSLÖSHETEN

Med rådande förutsättningar på arbetsmarknaden är det många arbetslösa som har en låg sannolikhet att få ett arbete. Jämviktsarbetslösheten bedöms vara strax under 7 procent (se diagram 13). För att en betydande andel av dem ska kunna få ett arbete krävs det olika strukturella åtgärder från både parternas och politikens sida enligt Konjunkturinstitutets bedömning. Arbetsmarknadens parter kan sluta avtal som bidrar till att minska jämviktsarbetslösheten i den mån skillnader i arbetskostnader mellan olika grupper och individer inte återspeglar skillnader i färdigheter. Höga lägstalöner bidrar till en högre jämviktsarbetslöshet

genom att personer vars färdigheter inte motsvarar lägstalönen inte blir sysselsatta. Det finns en målkonflikt mellan jämn inkomstfördelning bland de sysselsatta och hög sysselsättning. Spridningen i färdigheter i arbetskraften har ökat vilket innebär att fler har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden med rådande lägstalöner.

Sambandet mellan arbetslöshet och löner

Penningpolitiken har huvudansvaret för att stabilisera konjunktursvängningar, men även lönebildningen kan bidra till att minska variationerna i sysselsättningen och arbetslösheten över konjunkturcykeln. Om lönerna anpassar sig till konjunktursvängningarna minskar risken att perioder med svag efterfrågan leder till varaktiga negativa effekter på arbetsmarknaden och högre jämviktsarbetslöshet. En sådan löneflexibilitet innebär att kostnader av konjunktursvängningar fördelas jämnare i arbetskraften än om anpassningen enbart sker genom arbetslöshet.

I detta kapitel analyseras löneflexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden genom att studera hur lönerna i genomsnitt och för olika grupper har reagerat på variationer i det regionala arbetsmarknadsläget 1999–2013. Den regionala arbetslösheten används som en indikator på det lokala arbetsmarknadsläget och analysen tar även hänsyn till att de regionala lönerna påverkas av strukturella och konjunkturrella förändringar i sammansättningen av de sysselsatta.

DET REGIONALA ARBETSMARKNADSLÄGET PÅVERKAR LÖNENIVÅN

De empiriska resultaten visar att den regionala arbetslösheten påverkar den privata sektorns lönenivå. En fördubblad arbetslöshet i länet, från exempelvis 4 till 8 procent, leder enligt resultaten till omkring 3 procent lägre lönenivå i länet på kort sikt. Den totala löneanpassningen sker under längre tid än ett år. På några års sikt blir lönenivån i länet omkring 7–9 procent lägre vid fördubblad arbetslöshet. Detta resultat är i linje med resultat för andra jämförbara länder.

Det finns vissa tecken på att lönerna reagerar mindre på arbetslösheten när fler av de arbetslösa är långtidsarbetslösa. Detta gäller särskilt för löneanpassningen för män inom privat sektor. Männen löner inom privat sektor reagerar mer på den regionala arbetslösheten än vad kvinnornas löner gör. Den långsiktiga löneflexibiliteten för män är mer än dubbelt så stor som för kvinnor i privat sektor.

LÖNEFLEXIBILITETEN ÄR LÄGRE INOM OFFENTLIG SEKTOR

Resultaten visar också att jämfört med privat sektor anpassar sig den offentliga sektorns löner mycket mindre till det regionala arbetsmarknadsläget. En fördubblad arbetslöshet i länet minskar

lönenivån i offentlig sektor med omkring 1 procent på kort sikt, vilket motsvarar en tredjedel av den privata sektorns löneflexibilitet. Den långsiktiga elasticiteten inom offentlig sektor är omkring 5 procent vid en fördubblad arbetslöshet.

Att den offentliga sektorns löner är mindre konjunkturkänsliga är förväntat eftersom sysselsättningen i denna sektor i huvudsak drivs av efterfrågan på offentlig service och politiska beslut. Efterfrågan på offentlig service påverkas mer av befolkningsstrukturen, till exempel av andelen unga och äldre i befolkningen, än av kortvariga konjunkturrella variationer.

Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017

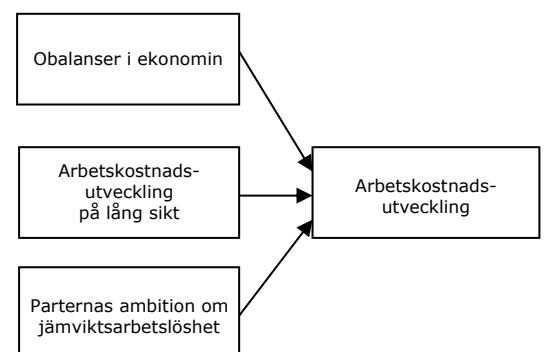
Sverige befinner sig i en högkonjunktur som förstärks något nästa år. Återhämtningen i omvärlden går trögt och i Europa dämpas tillväxten något av brexit. Sysselsättningen i Sverige har utvecklats starkt de senaste åren och arbetslösheten har fallit. Efter en tillfällig uppgång det tredje kvartalet fortsätter arbetslösheten att minska och bottnar på 6,3 procent 2018. Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden är då högt. Konjunkturinstitutet gör bedömningen att lönsamheten i det svenska näringslivet som helhet är ungefär normal i år. Svag produktivitetstillväxt och låga inflationsförväntningar håller tillbaka löneökningarna något de närmaste åren. Inflationen (KPIF) når, trots högkonjunkturen, inte upp till 2 procent förrän 2018. Riksbanken låter därför reporäntan ligga still till slutet av 2017 då en räntehöjningsfas inleds.

I detta kapitel beskrivs Konjunkturinstitutets scenario för den ekonomiska utvecklingen i omvärlden och i Sverige till och med 2020.¹ Kapitlet syftar till att ge parterna på arbetsmarknaden ett makroekonomiskt underlag inför avtalsrörelsen 2017.

I figur 2 ges en schematisk bild över Konjunkturinstitutets tankeram för vad som bestämmer arbetskostnadsutvecklingen i det svenska näringslivet.² Tre faktorer spelar roll för hur Konjunkturinstitutet bedömer arbetskostnadsutvecklingen. De obalanser i ekonomin som avses i figur 2 är av konjunkturell natur. Ett exempel på en sådan obalans är om arbetslösheten är högre än jämviktsarbetslösheten. Ett annat exempel är om vinsterna i näringslivet är lägre än vad som kan betraktas som en balanserad nivå. Konsekvenserna av sådana obalanser beskrivs i samband med scenariot för den svenska ekonomin.

Den andra faktorn, långsiktig (strukturell) utveckling av arbetskostnader i näringslivet, beskriver arbetskostnadsutvecklingen i ett läge när ekonomin är i konjunkturell balans. Inflationen är då 2 procent. Det relevanta priset för näringslivet, det så kallade förädlingsvärdepriset³, ökar dock betydligt långsammare än 2 procent på lång sikt. Förädlingsvärdeprisets utveckling och den potentiella produktivitetstillväxten i näringslivet bestämmer tillsammans hur snabbt arbetskostnaderna kan stiga i ett långsiktigt perspektiv. I fördjupningen "Strukturell utveckling av arbetskostnaderna" redovisas Konjunkturinstitutets beräkningar av

Figur 2 Tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet

¹ Scenariot är en uppdatering av det scenario som presenterades i augusti 2016, se Konjunkturinstitutet (2016). I beräkningarna har inkommande statistik beaktats till och med den 27 september 2016.

² Se kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2012) för en utförlig beskrivning av Konjunkturinstitutets tankeram för lönebildningen i Sverige.

³ Förädlingsvärdet i löpande pris beräknas genom att värdet av insatsförbrukningen räknas av från produktionsvärdet, båda uttryckt i löpande priser. Kvoten mellan förädlingsvärdet i löpande pris och förädlingsvärdet i fast pris (volym) är det implicitprisindex som benämns förädlingsvärdepris.

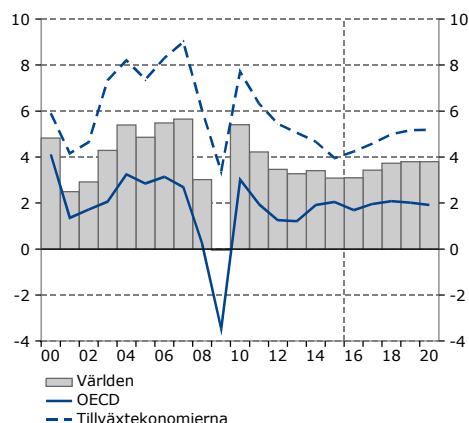
arbetskostnadsutvecklingen i det svenska näringslivet på lång sikt.

Den tredje faktorn, parternas ambition om jämviktsarbetslösheten, analyseras i fördjupningen ”Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt”. Här beskrivs hur arbetsmarknadens parter, på både lokal och central nivå, via lönebildningen kan påverka jämviktsarbetslösheten.⁴

Ytterligare tre fördjupningar med relevans för den makroekonomiska utvecklingen redovisas i anslutning till scenariot. I ”Makroekonomisk utveckling vid alternativ löneutveckling” redovisas makroekonomiska scenarier för 2016–2020 där löneökningstakten varieras. I ”Strukturomvandling bakom nedgång i vinstandelen” analyseras i vilken utsträckning sammansättningsförändringar i näringslivet har bidragit till nedgången i vinstandelen sedan mitten av 1990-talet. Avslutningsvis diskuteras betydelsen av stabila inflationsförväntningar i fördjupningen ”Ett trovärdigt inflationsmål gynnar företag och löntagare”.

Diagram 14 BNP i världen, OECD och tillväxtekonomierna

Procentuell förändring

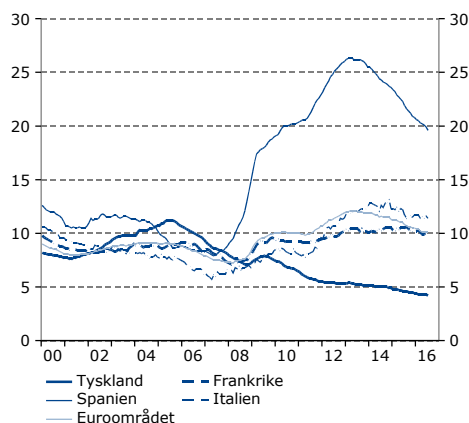

Anm. Tillväxtekonomierna avser här alla länder som inte är medlemmar av OECD.

Källor: OECD, IMF, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften, säsongsrensade månadsvärden

Källor: Eurostat och Macrobond.

Utvecklingen i omvärlden 2016–2020

Tillväxten i OECD-länderna har förstärkts gradvis sedan 2013 och BNP fortsätter att öka med ca 2 procent per år de närmaste åren (se diagram 14). Osäkerheten om den fortsatta politiska och ekonomiska utvecklingen är dock stor. Britternas val att lämna EU (brexit) kommer att påverka den ekonomiska utvecklingen framför allt i Storbritannien. Vetskapen om att landet är på väg att lämna EU och osäkerheten om Storbritanniens framtida relationer med omvärlden påverkar konsumtions- och investeringsbeslut redan i år och den brittiska BNP-tillväxten bedöms bli svag under hela scenarioperioden. Givet att brexit inte underminerar förtroendet för hela EU- och eurosamarbetet bedöms effekterna på övriga Europa bli små men inte försumbara.⁵

FORTSATT TRÖGT I EUROOMRÅDET

I euroområdet fortsätter den segdragna återhämtningen efter finanskrisen. Konjunkturbilden är dock mycket heterogen. I Tyskland är resursutnyttjandet i ekonomin ungefär normalt, medan det fortfarande råder djup lågkonjunktur i bland annat Frankrike, Italien och Spanien. Med undantag för bland annat Tyskland är arbetslösheten fortsatt mycket hög, även om den minskat något de senaste åren i euroområdet som helhet (se diagram 15).

ECB:s stora köp av obligationer driver ner dagslåneräntan (Eonia) betydligt under 0 procent trots att styrräntan ligger på 0 procent (se diagram 16). Den fortsatta lågräntepolitiken ger

⁴ För en analys av den kortsiktiga samvariationen mellan löner och sysselsättning, se kapitel 2.2 i Konjunkturinstitutet (2015).

⁵ Scenariot för omvärlden sammanfattas i tabell 1.

stöd åt återhämtningen även framöver. Svaga offentliga finanser, med större underskott än EU:s regelverk tillåter i en rad länder, innebär dock att finanspolitiken väntas bli något åtstramande de närmaste åren. Samtidigt begränsar en svag banksektor kreditgivningen, vilket tynger efterfrågetillväxten i en del länder. Det dröjer därför till 2020 innan resursutnyttjandet blir normalt i euroområdet som helhet. Inflationen stiger sakta och når upp till 1,7 procent 2020, vilket är något lägre än ECB:s mål. Den låga inflationen innebär att ECB inte börjar höja styrräntan förrän mot slutet av 2018.

USA ligger före euroområdet i konjunkturcykeln och Federal Reserve genomförde en första höjning av styrräntan, från 0,25 procent till 0,50 procent, i december 2015. Nästa höjning väntas ske i december i år. Inhemsk efterfrågan fortsätter att driva utvecklingen och resursutnyttjandet blir normalt 2018. Mätt med KPI är då inflationen 2,2 procent, vilket är i linje med Federal Reserves mål. Vid slutet av 2018 har styrräntan höjts till 2 procent.

Tabell 1 Scenario för ekonomin i omvärlden

Procentuell förändring respektive procent

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BNP i OECD-länderna	1,9	2,0	1,7	2,0	2,1	2,0	1,9
BNP i euroområdet	1,1	1,9	1,6	1,5	1,6	1,6	1,5
BNP i USA	2,4	2,6	1,4	2,2	2,3	2,1	2,0
BNP i tillväxtländer	4,7	4,0	4,2	4,6	5,0	5,2	5,2
BNP i världen	3,4	3,1	3,1	3,4	3,7	3,8	3,8
HIKP i euroområdet	0,4	0,0	0,2	1,2	1,3	1,5	1,7
KPI i USA	1,6	0,1	1,2	2,1	2,2	2,3	2,4
Styrränta i euroområdet	0,1	0,1	0,0	0,0	0,3	1,0	1,8
Styrränta i USA	0,3	0,5	0,8	1,3	2,0	3,0	3,8
Styrränta, KIX-vägd	0,2	0,0	-0,1	-0,1	0,1	0,9	1,6

Anm. BNP-aggregat beräknas med hjälp av köpkraftskorrigerade BNP-vikter från IMF. Styrränta avser nivå i slutet av året. KIX-vägd styrränta avser ett vägt genomsnitt av dagslåneräntan Eonia för euroområdet samt styrräntor i USA, Norge, Storbritannien, Danmark och Japan.

Källor: IMF, OECD, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

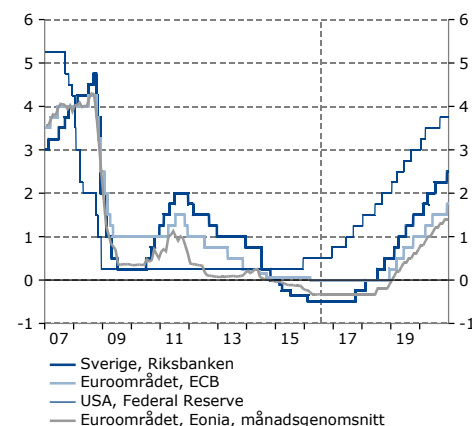
TILLVÄXTEKONOMIERNÄ ÖKAR TEMPOT

BNP växer successivt snabbare i många tillväxtekonomier 2016–2020. Recessionerna i Brasilien och Ryssland går mot sitt slut och båda ekonomierna växer igen nästa år. En del exportberoende tillväxtekonomier påverkas dock negativt av att tillväxten i Kina bromsar in något under perioden. Inbromsningen i Kina beror på regeringens åtgärder för att motverka en alltför vidlyftig kreditgivning och samtidigt minska investeringarnas roll som tillväxtmotor till förmån för ökad konsumtion.

I takt med att återhämtningen i världsekonomin fortsätter stärks tillväxten på den svenska exportmarknaden något (se diagram 17). Den globala handelsutvecklingen är dock sedan flera år tillbaka relativt svag i förhållande till den globala BNP-

Diagram 16 Styrräntor

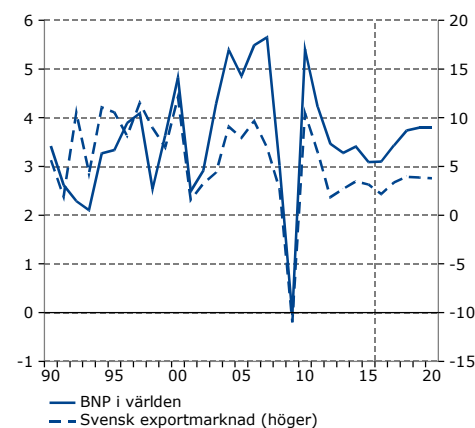
Procent, dags- respektive månadsvärden

Källor: ECB, Federal Reserve, Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 17 BNP i världen och svensk exportmarknad

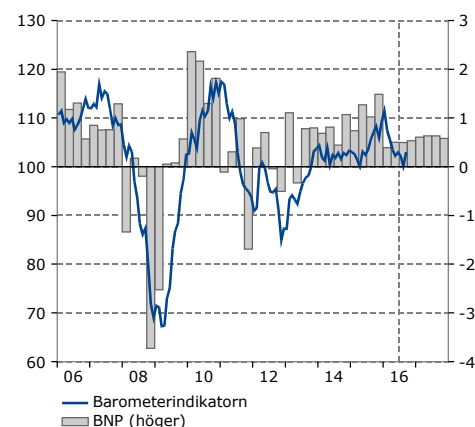
Procentuell förändring

Källor: OECD, SCB, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 18 Barometerindikatorn och BNP

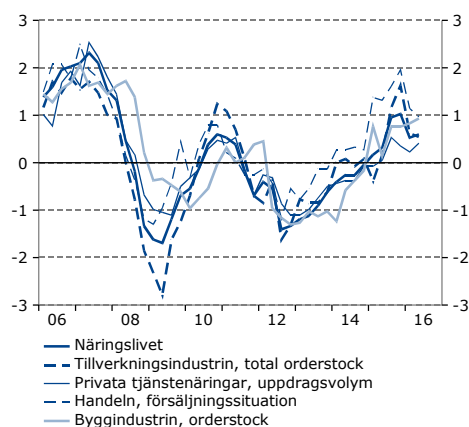
Index medelvärde=100, månadsvärden respektive procentuell förändring, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 19 Efterfrågeläget, nulägesomdöme

Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongrensade kvartalsvärden

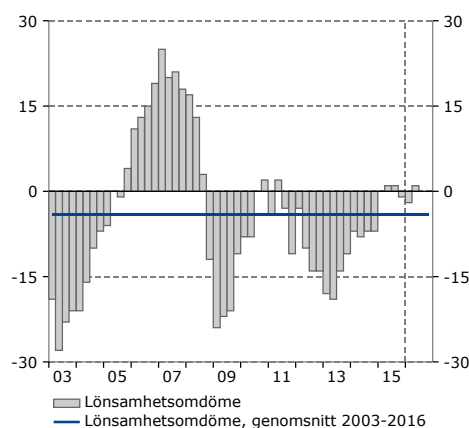

Anm. Serierna representerar en bedömning av efterfrågans nivå i nuläget. Beräkningarna startar 1996, privata tjänstenärningar 2003.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 20 Lönsamhet i näringslivet

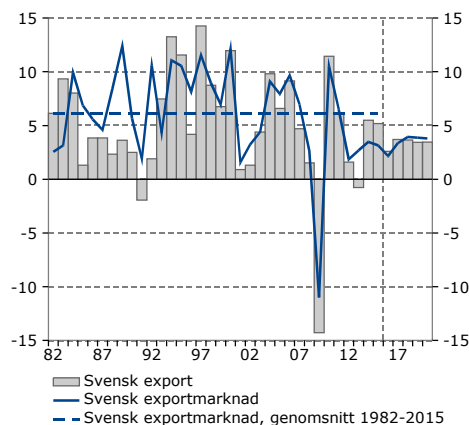
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 21 Export och svensk exportmarknad

Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

tillväxten. Denna trend väntas bestå de närmaste åren och den svenska exportmarknaden växer därför långsamt i ett historiskt perspektiv.⁶

Utvecklingen i Sverige 2016–2020

HÖGKONJUNKTUR OCH FÖRSIKTIGT OPTIMISTISKA FÖRETAG

Den svenska ekonomin befinner sig i en högkonjunktur. Efter en stark utveckling 2015 har BNP-tillväxten saktat in de två första kvartalen i år. Dessutom har barometerindikatorn fallit tillbaka och är nu lägre än i början av året, trots en viss uppgång i september. (se diagram 18). Arbetslösheten har dock minskat det första halvåret i år och uppgick det andra kvartalet till 6,8 procent. Indikatorer och annan tillgänglig statistik pekar sammantaget på att högkonjunkturen förstärks ytterligare något under resterande delen av 2016 och 2017 och att arbetslösheten, efter en marginell uppgång det tredje kvartalet i år, minskar lite till.⁷

Företagens uppfattning om efterfrågeläget i Konjunkturbarometern är generellt sett mer positiv än normalt (se diagram 19). I tillverkningsindustrin som helhet är efterfrågeläget något starkare än normalt, men starkast är läget inom handeln och byggindustrin. I byggindustrin utgör nu brist på arbetskraft det i särklass främsta hindret för ökad produktion. Även förväntningarna i näringslivet andas optimism. Detta tar sig bland annat uttryck i att anställningsplanerna är mer positiva än normalt inom såväl industrin som tjänstebranscherna och handeln. Dessutom är lönsamhetsomdömena något högre än det historiska medelvärdet i näringslivet (se diagram 20).

INHEMSK EFTERFRÅGAN VIKTIG DRIVKRAFT

Den svenska exporten ökade starkt i fjol men uppgången drevs delvis av tillfälliga faktorer. I år bromsar exporttillväxten in till 3 procent, vilket är i paritet med tillväxten på den svenska exportmarknaden (se diagram 21). Den i ett historiskt perspektiv långsamma marknadstillväxten 2017–2020 innebär, tillsammans med en viss förstärkning av kronan, att den svenska exporten fortsätter att utvecklas svagt de närmaste åren.

Efter en fortsatt stark ökning 2016 växlar tillväxten i den inhemska efterfrågan ner 2017, men inte mer än att konjunkturen fortsätter att förstärkas. En fortsatt förbättring av läget på arbetsmarknaden och ett högt sparande i utgångsläget innebär att hushållen fortsätter att öka konsumtionen relativt snabbt de närmaste åren (se diagram 22). Samtidigt innebär den demo-

⁶ För en översikt se Hoekman (2015).

⁷ Scenariot för Sverige sammanfattas i tabell 2 och tabell 3.

grafiska utvecklingen, med en snabb ökning av antalet barn och äldre, och det stora antalet asylsökande i föl, att de offentliga konsumtionsutgifterna växer relativt snabbt även 2017. Därefter bromsar uppgången i offentlig konsumtion in, och konsumtionen växer i takt med det historiska genomsnittet sedan 1980.⁸

Återhämtningen i den svenska ekonomin har gått hand i hand med snabbt ökande investeringar. En del av uppgången förklaras av den stora ökningen i bostadsbyggandet, men även exklusive bostäder är nu näringslivets investeringar på en relativt hög nivå som andel av BNP (se diagram 23). Den höga investeringsaktiviteten innebär att ekonomins realkapitalstock (byggnader, maskiner, med mera) ökar snabbt för närvarande och tillväxten i investeringarna kommer därmed att dämpas av cykliska skäl de närmaste åren.

Den demografiska utvecklingen med en minskande andel av befolkningen i arbetsför ålder bidrar till att hushållens sparkvot faller tillbaka framöver (se diagram 22).

Efter en uppgång med 3,4 procent i år, växer BNP med i genomsnitt med 1,9 procent per år 2017–2020. Detta är något mindre än tillväxten i potentiell BNP under perioden (se diagram 24) och BNP-gapet, som uppgår till 0,7 procent 2017, minskar därmed gradvis till 2020 då det sluts.

Tabell 2 Scenario för BNP och efterfrågan

Procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Hushållens konsumtionsutgifter	2,2	2,6	2,4	2,4	2,5	2,7	2,8
Offentliga konsumtionsutgifter	1,7	2,1	3,2	2,3	1,4	0,8	1,2
Fasta bruttoinvesteringar	5,6	6,8	7,1	3,6	2,5	1,2	1,1
Inhemsk efterfrågan exkl. lager	2,8	3,5	3,8	2,7	2,2	1,8	1,9
Lagerinvesteringar ¹	0,1	0,2	0,2	-0,3	-0,1	0,0	0,0
Total inhemsk efterfrågan	3,0	3,7	3,9	2,3	2,1	1,8	1,9
Export	5,5	5,2	2,6	3,7	3,7	3,4	3,5
Total efterfrågan	3,8	4,2	3,5	2,8	2,6	2,3	2,4
Import	6,5	5,0	4,5	3,9	4,0	4,1	3,9
BNP	2,7	3,9	3,1	2,3	2,0	1,6	1,8

¹ Förändring i procent av BNP föregående år.

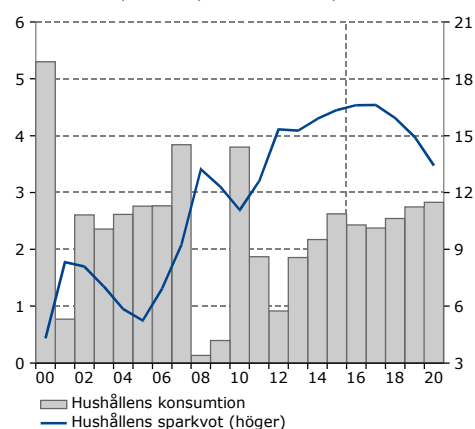
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

ARBETSLÖSHETEN FORTSÄTTER ATT FALLA

En stark efterfrågan på arbetskraft har inneburit att sysselsättningen har ökat snabbt de senaste åren (se diagram 25). Den

Diagram 22 Hushållens konsumtion och sparkvot

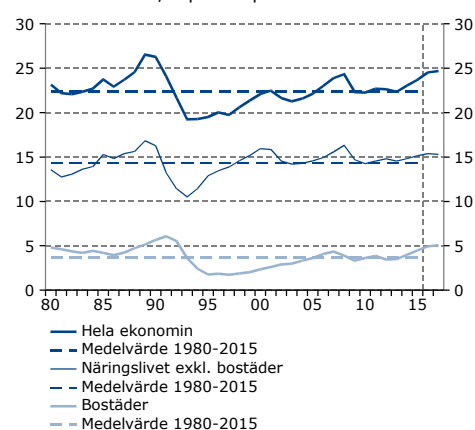
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden, respektive procent av disponibel inkomst

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 23 Investeringar

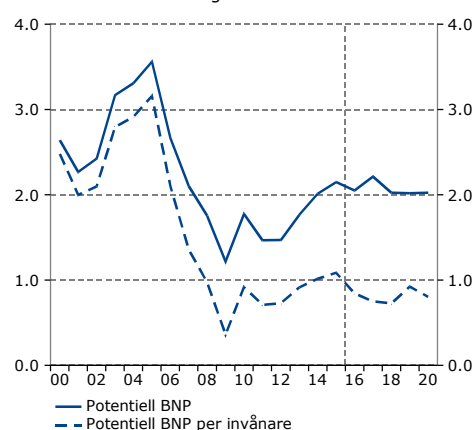
Procent av BNP, löpande priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 24 Potentiell BNP

Procentuell förändring

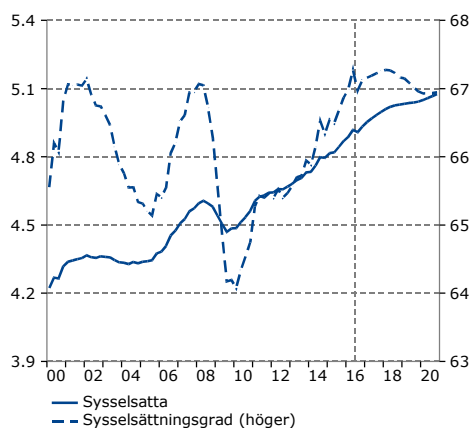

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁸ För 2018–2020 baseras scenariot bland annat på den finanspolitiska förutsättningen att personaltäteten i offentligt finansierade välfärdstjänster hålls konstant. Se Konjunkturinstitutet (2016) för en utförlig beskrivning av vilka antaganden som ligger till grund för Konjunkturinstitutets scenario på denna tidshorisont.

Diagram 25 Sysselsatta och sysselsättningsgrad

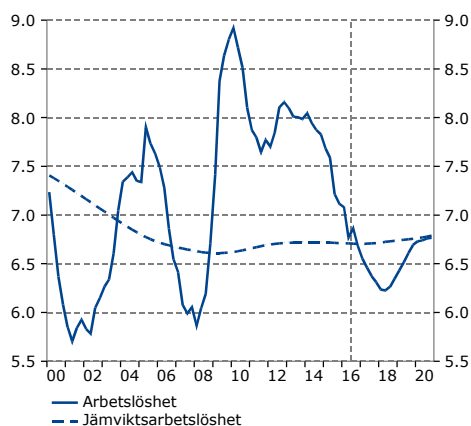
Miljoner respektive procent av befolkningen 15–74 år, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 26 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

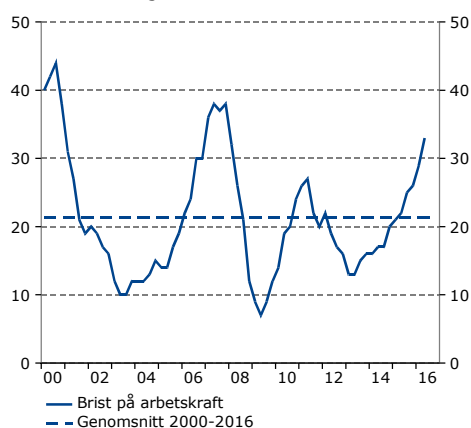
Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 27 Brist på arbetskraft i näringslivet

Procent, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

starka utvecklingen fortsätter i år och nästa år, men sedan mattas uppgången av gradvis. Samtidigt bidrar den demografiska utvecklingen till att arbetskraften växer något långsammare framöver. Sammantaget innebär detta att arbetslösheten faller från 6,8 procent i år till 6,3 procent 2018. Därefter antas konjunkturläget normaliseras och arbetslösheten stiger då mot jämviktsarbetslösheten (se diagram 26).

Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten baseras på en sammanvägning av en rad olika faktorer, bland annat hur väl matchningen på arbetsmarknaden fungerar, hur inflödet till arbetskraften ser ut och i vilken mån parterna på arbetsmarknaden förmår bidra till att hålla tillbaka löneökningarna när arbetslösheten är jämförelsevis låg (se fördjupningen ”Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt”).

Tabell 3 Scenario för svensk ekonomi

Procentuell förändring, årsmedelvärden, om inget annat anges

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BNP till marknadspris	2,6	4,1	3,4	2,1	1,9	1,6	2,0
BNP per invånare	1,6	3,0	2,1	0,6	0,6	0,5	0,8
BNP, kalenderkorrigerad	2,7	3,9	3,1	2,3	2,0	1,6	1,8
BNP i världen	3,4	3,1	3,1	3,4	3,7	3,8	3,8
Bytesbalans ¹	4,8	5,4	4,7	5,2	4,9	4,7	4,5
Arbetade timmar ²	1,8	1,0	2,2	1,3	0,9	0,2	0,3
Sysselsättning	1,4	1,4	1,5	1,3	0,9	0,3	0,5
Arbetslöshet ³	7,9	7,4	6,8	6,4	6,3	6,6	6,7
Arbetsmarknadsgap ⁴	-1,2	-1,1	0,1	0,5	0,7	0,3	0,0
BNP-gap ⁵	-2,1	-0,5	0,6	0,7	0,7	0,2	0,0
Timlön ⁶	2,8	2,5	2,8	3,2	3,4	3,4	3,5
Arbetskostnad per timme ²	1,9	4,1	3,7	3,4	3,4	3,4	3,5
Produktivitet ⁷	1,0	2,5	0,8	1,1	1,1	1,4	1,4
KPI	-0,2	0,0	1,0	1,3	2,7	3,3	3,1
KPIF	0,5	0,9	1,4	1,6	2,0	2,3	2,2
Reporänta ^{8,9}	0,0	-0,4	-0,5	-0,3	0,5	1,5	2,5
Tioårig statsobligationsränta ⁸	1,7	0,7	0,5	0,8	1,6	2,3	2,9
Kronindex (KIX) ¹⁰	106,8	112,6	110,5	109,5	107,7	106,0	104,4
Offentligt finansiellt sparande ¹	-1,6	0,2	0,0	0,2	0,5	0,5	0,5
Strukturellt sparande ¹¹	-0,7	-0,1	0,0	-0,3	0,1	0,3	0,5
Maastrichtskuld ^{1, 9}	44,6	43,2	40,9	39,1	37,9	36,7	35,5

¹ Procent av BNP. ² Kalenderkorrigerad. ³ Procent av arbetskraften. ⁴ Skillnaden mellan faktiskt och potentiellt arbetade timmar uttryckt i procent av potentiellt arbetade timmar. ⁵ Skillnaden mellan faktisk och potentiell BNP uttryckt i procent av potentiell BNP. ⁶ Enligt konjunkturlönestatistiken. ⁷ I hela ekonomin till baspris. ⁸ Procent. ⁹ Vid årets slut. ¹⁰ Index 1992-11-18=100. ¹¹ Procent av potentiell BNP.

Källor: IMF, SCB, Medlingsinstitutet, Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Andelen företag som rapporterar om brist på arbetskraft i Konjunkturbarmetern har stigit snabbt och ligger nu tydligt över

det historiska genomsnittet (se diagram 27). Denna bild bekräftas av Arbetsförmedlingens enkät som även inkluderar offentliga arbetsgivare för vilka bristtalen är högre än för näringslivet. Sammantaget gör Konjunkturinstitutet bedömningen att resursutnyttjandet på arbetsmarknaden är ungefär normalt 2016. Åren 2017–2019 blir resursutnyttjandet på arbetsmarknaden något högre än normalt.

PRODUKTIVITETSTILLVÄXTEN ÅTERHÄMTAR SIG SAKTA

Produktivitetstillväxten har varit svag sedan finanskrisens utbrott, såväl i Sverige som i många andra OECD-länder (se diagram 28). I fjol steg förvisso produktiviten i det svenska näringslivet relativt snabbt, men utvecklingen bromsar in i år igen (se diagram 29). I linje med flera internationella bedömare räknar Konjunkturinstitutet med en låg, om än stigande, potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet de närmaste åren.⁹ Åren 2017–2020 bedöms den uppgå till i genomsnitt 1,8 procent per år (se diagram 29). Detta kan jämföras med medelvärdet för den faktiska produktivitetstillväxten 1980–2015 som är 2,1 procent, vilket sammanfaller med Konjunkturinstitutets bedömning av produktivitetstillväxten i näringslivet på lång sikt. Bedömningen av hur produktiviteten, både i faktiska och potentiella termer, utvecklas 2017–2020 är naturligtvis osäker, framför allt i ljuset av den svaga produktivitetstillväxten sedan finanskrisen. I fördjupningen ”Strukturell utveckling av arbetskostnaderna” presenteras beräkningar för hur alternativa antaganden om den potentiella produktivitetstillväxten påverkar arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt.

VINSTANDELEN I NÄRINGSLIVET STIGER LÄNGRE FRAM

Företagen i Sverige anser i allmänhet att lönsamheten är tillfredsställande, trots att den justerade vinstandelen är lägre än genomsnittet sedan 1993 (se diagram 30).¹⁰ Detta kan förefalla motsägelsefullt, men nedgången i vinstandelen sedan mitten av 1990-talet kan till stor del förklaras av att sammansättningen av näringslivet har förskjutits i riktning mot branscher med mindre kapitalintensiv produktion och därmed lägre vinstandel (se fördjupningen ”Strukturömvandling bakom nedgång i vinstandelen”). Dessutom innebär det låga ränteläget att företagens finansieringskostnader är låga, vilket under rimliga antaganden verkar återhållande på vinstandelen.¹¹ Det låga ränteläget är ett internationellt fenomen och låga finansieringskostnader påverkar rimligen även näringslivets vinstandel i Sveriges konkurrentländer (se

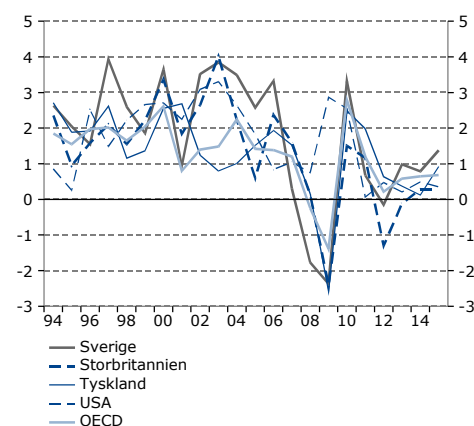
⁹ Se till exempel IMF (2015).

¹⁰ Justerad vinstandel avser näringslivet exklusive små- och fritidshus och är justerad för antalet arbetade timmar utförda av egenföretagare.

¹¹ Produktionsfunktioner antas ofta vara av CES-karaktär (constant elasticity of substitution). Om substitutionselasticiteten mellan kapital och arbete är mindre än ett innebär ett lägre avkastningskrav på kapital att vinstandelen minskar (eftersom relativt lite kapital ”substitueras in”). På kort och medellång sikt är detta ett rimligt antagande.

Diagram 28 BNP per arbetad timme i hela ekonomin

Procentuell förändring

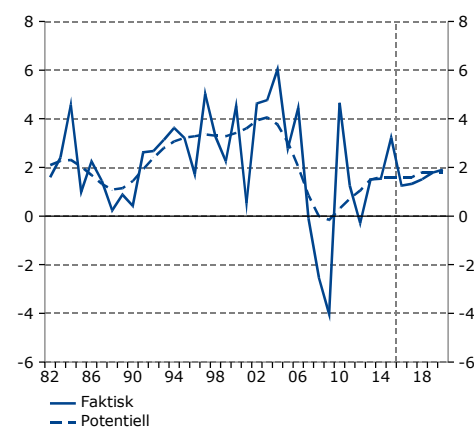

Anm. BNP per sysselsatt för OECD.

Källa: The Conference Board.

Diagram 29 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

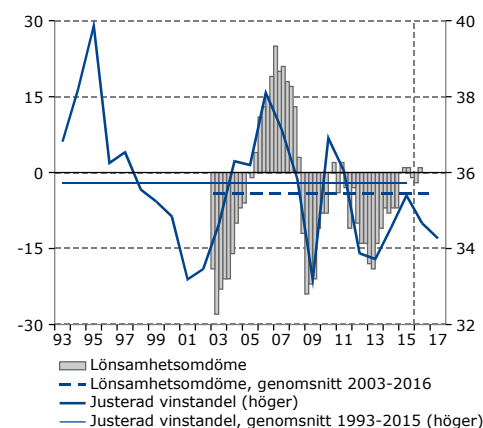
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 30 Lönsamhet i näringslivet

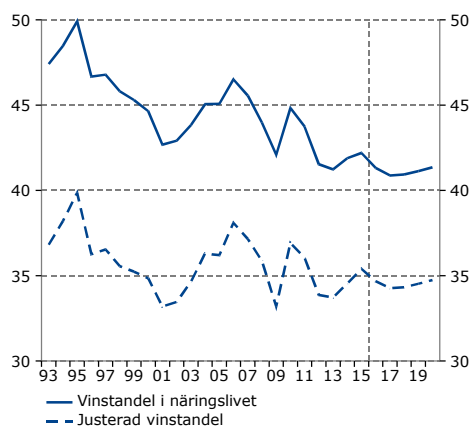
Procent, årsvärden respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 31 Vinstandel i näringslivet

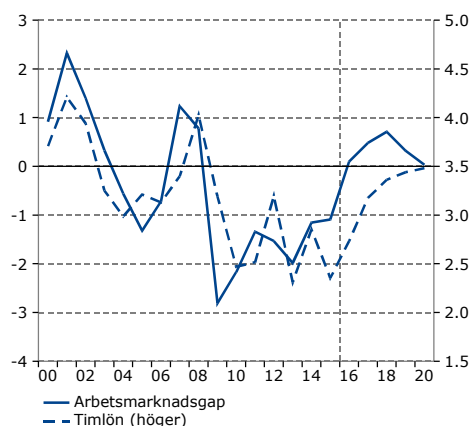
Procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 32 Arbetsmarknadsgap och timlön i näringslivet

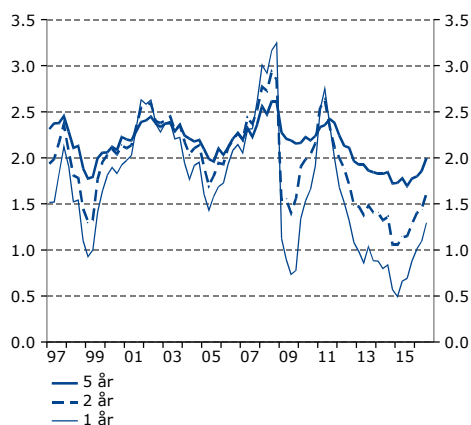
Procent av potentiellt arbetade timmar respektive årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 33 Inflationsförväntningar

Procent, kvartalsvärden

Anm. Medelvärde för samtliga aktörer.

Källor: TNS Sifo Prospera och Macrobond.

kapitlet "Arbetskostnader och internationell konkurrenskraft"). I ett historiskt perspektiv kommer ränteläget att vara lågt under hela scenarioperioden. Räntorna kommer dock att stiga successivt från senare delen av 2017. Det fortsatt starka efterfrågeläget bidrar till att företagen kan kompensera sig för de stigande finansieringskostnader som följer av ränteuppgången genom att höja priserna snabbare. Vinstandelen i näringslivet bedöms därför öka något under den senare delen av scenariot (se diagram 31).

LÖNERNA ÖKAR SUCCESSIVT SNABBARE

Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden ökade snabbt i fjol och fortsätter att stiga 2016–2018. När resursutnyttjandet på arbetsmarknaden stiger är det normalt att lönerna ökar snabbare, om än med viss eftersläpning, eftersom det blir svårare för företagen att rekrytera personer med efterfrågad kompetens (se diagram 32). De närmaste årens svaga produktivitetsutveckling och de jämförelsevis låga inflationsförväntningarna har dock en återhållande effekt på löneökningarna (se diagram 33). Konjunkturinstitutets samlade bedömning är att lönerna successivt kommer att öka snabbare de närmaste åren.¹² År 2020 bedöms timlönerna och arbetskostnaderna per timme öka med 3,5 procent. Detta är bara marginellt långsammare än Konjunkturinstitutets bedömning av arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt som är 3,6 procent (se fördjupningen "Strukturell utveckling av arbetskostnaderna").

Löneprognosen är naturligtvis mycket osäker, bland annat som en följd av de nya avtal som ska tecknas 2017.

I fördjupningen "Makroekonomisk utveckling vid alternativ löneutveckling" beskrivs Konjunkturinstitutets analys av hur ekonomin skulle påverkas om lönerna ökar snabbare eller långsammare än i scenariot för 2016–2020.

DET TAR TID INNAN INFLATIONEN NÅR 2 PROCENT

KPIF-inflationen steg under loppet av 2015 (se diagram 34). Uppgången förklaras delvis av den kraftiga kronförsvagningen under 2014 och inledningen av 2015, som med viss fördröjning har bidragit till ökad inflation via högre importpriser. Det senaste halvåret har dessa effekter mattats av, vilket har medfört att den uppåtgående trenden i KPIF-inflationen tillfälligt har brutits.

Högonkonjunkturer talar dock för att inflationen fortsätter att stiga de närmaste åren. Låga inflationsförväntningar på ett till två års sikt och en svag internationell prisutveckling innebär dock att inflationen inte når upp till målet i år och nästa år (se diagram

¹² Det ska betonas att Konjunkturinstitutets scenario för hur löner och arbetskostnader utvecklas inte är normativt. Utvecklingen 2016–2020 ska betraktas som Konjunkturinstitutets bästa bedömning givet den information som finns tillgänglig och givet Konjunkturinstitutets syn på den övriga makroekonomiska utvecklingen. Bedömningen vägleds bland annat av den modell för löneutvecklingen som beskrivs i fördjupningen "Modell för löneökningar", se Konjunkturinstitutet (2013).

33). I takt med att konjunkturen stärks ytterligare och lönerna ökar fortare kommer företagen att höja priserna snabbare. Då uppkommer en självförstärkande process där högre inflation leder till högre inflationsförväntningar och därmed till ytterligare högre löneökningstakt och inflation. Inflationen skjuter därför över inflationsmålet 2019–2020. Riksbanken accepterar denna utveckling eftersom penningpolitiken för närvarande är inriktad på att säkerställa att inflationen snabbt når upp till målet (se fördjupningen ”Ett trovärdigt inflationsmål gynnar företag och löntagare”).

RIKSBANKEN HÖJER REPORÄNTAN HÖSTEN 2017

Riksbanken bedöms börja höja reporäntan hösten 2017 (se diagram 35). KPIF-inflationen har då stigit till 1,8 procent och är fortsatt på väg upp, samtidigt som resursutnyttjandet är högt. Riksbanken behöver därefter fortsätta att kyla av ekonomin genom ytterligare räntehöjningar för att förhindra att inflationen skjuter över målet alltför mycket 2019–2020. Den stramare penningpolitiken bidrar till att sänka resursutnyttjandet i ekonomin och arbetslösheten stiger mot jämviktsarbetslösheten. Riksbankens räntehöjningar påverkas av hur snabbt andra centralbanker går fram. Skulle Riksbanken på egen hand höja räntan snabbare skulle kronan förstärkas mer än i scenariot (se tabell 3). Risken är då att den uppåtgående spiralen av stigande inflation och inflationsförväntningar skulle brytas. Eftersom konjunkturen är betydligt starkare i Sverige än i euroområdet ligger Riksbanken ändå något före ECB i räntehöjningscykeln.

FLERA KÄLLOR TILL OSÄKERHET

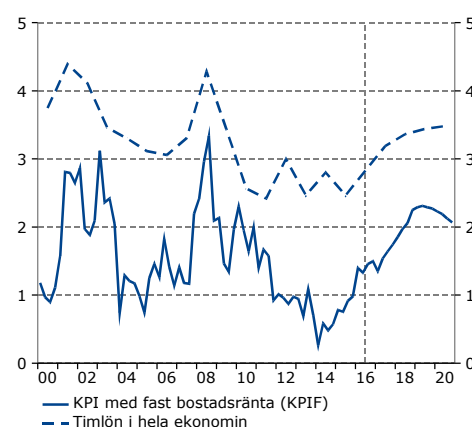
Konjunkturinstitutets scenario är som vanligt behäftat med osäkerhet. Enligt Konjunkturinstitutets bedömning dominerar riskerna för en svagare utveckling, även om det naturligtvis också är möjligt att den svenska ekonomin utvecklas starkare än väntat.

Den negativa riskbilden är framför allt kopplad till utvecklingen i omvärlden. Den kinesiska ekonomin präglas av underliggande obalanser, med överkapacitet i statliga industriföretag, överskott på bostäder och kommersiella lokaler (som ändå köps i spekulativt syfte), stark kredittillväxt och svaga balansräkningar i banksystemet. Detta innebär att det finns en risk för en abrupt inbromsning i den kinesiska ekonomin, med åtföljande effekter på den globala ekonomin.

Britternas beslut att lämna EU (brexit) är också en osäkerhetsfaktor. Enligt de flesta bedömare kommer brexit att få negativa konsekvenser för den brittiska ekonomin. De direkta effekterna för den svenska ekonomin blir troligtvis små. Men tillsammans med det ökade terrorhotet och de stora flyktingströmmarna kan brexit komma att förstärka de nationalistiska strömningarna i Europa och därmed försämra förutsättningarna för överstatliga lösningar. Politiska kriser får oftast begränsade konjunkturella effekter. Men i ett scenario där förtroendet för

Diagram 34 Konsumentpriser och löner

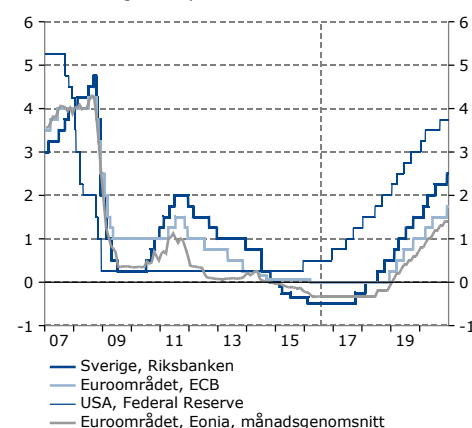
Årlig procentuell förändring, kvartals- respektive årsvärden

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 35 Styrrentor

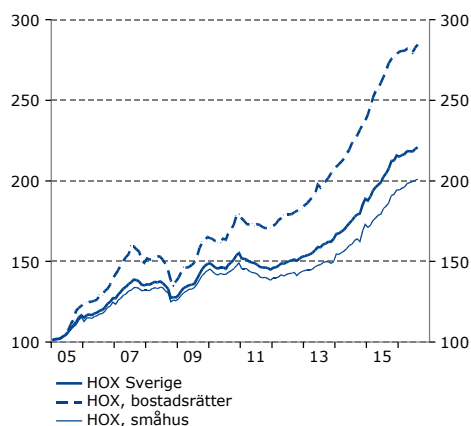
Procent, dags- respektive månadsvärden

Källor: ECB, Federal Reserve, Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 36 Bostadspriser

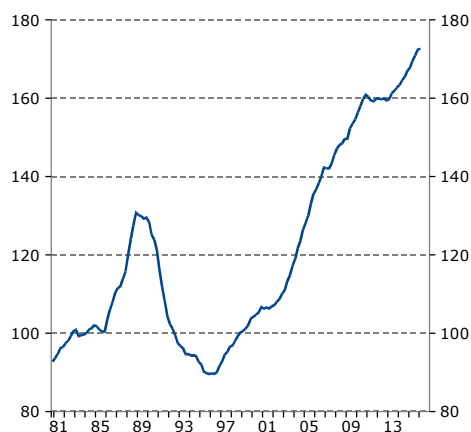
HOX prisindex, index januari 2005=100, säsongsrensade månadsvärden

Källor: Valueguard, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 37 Hushållens låneskulder

Procent av årlig disponibel inkomst, kvartalsvärden

Anm. Inklusive hushållens icke vinstdrivande organisationer.

Källa: SCB.

hela EU- och eurosamarbetet urholkas skulle de negativa effekterna på bland annat företagens investeringar kunna bli stora, samtidigt som det skulle kunna uppstå turbulens på de finansiella marknaderna.

På grund av åtgärder som vidtagits såväl i Sverige som på EU-nivå har antalet asylsökande som anländer till Sverige minskat dramatiskt jämfört med de stora inflödena i fjol. Huvudscenariot baseras på Migrationsverkets prognoser för inflödet av asylsökande, men dessa är av naturliga skäl mycket osäkra. Det innebär en stor osäkerhetsfaktor för den ekonomiska utvecklingen i Sverige. Om exempelvis inflödet av asylsökande blir större än i huvudscenariot skulle det leda till en starkare efterfrågeutveckling och ett högre resursutnyttjande på kort sikt. På lite längre sikt är de samhällsekonomiska effekterna beroende av hur väl integrationen av de nyanlända på den svenska arbetsmarknaden och i samhället som helhet fungerar.

En mer renodlat inhemsk risk är de senaste årens stora uppgång i bostadspriserna (se diagram 36), och den åtföljande snabba uppgången i hushållens skulder (se diagram 37). De åtgärder som vidtagits, till exempel införandet av ett amorteringskrav, förefaller ha bidragit till att prisuppgången på bostäder har bromsat in. Skulle huspriserna falla märkbart framöver innebär detta att hushållens belåningsgrad ökar. Om hushållen agerar för att återställa belåningsgraden kommer det delvis att ske genom lägre konsumtion, vilket i sin tur kan få märkbara effekter på konjunkturen i Sverige.¹³

Hushållens nuvarande höga sparkvot innebär att det finns utrymme för starkare ökning av konsumtionen än i scenariot. Det skulle förstärka konjunkturen.

¹³ Se Konjunkturinstitutet (2014).

Kapitlet i korthet

- Den svenska ekonomin är i en högkonjunktur 2016–2018.
- Arbetsmarknaden fortsätter att utvecklas starkt och arbetslösheten bottnar på 6,3 procent 2018. Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden är då högt.
- Konjunkturinstitutet bedömer att lönsamheten i näringslivet som helhet är ungefär normal i år.
- Svag produktivitetstillväxt och låga inflationsförväntningar håller tillbaka ökningen i löner och arbetskostnader de närmaste åren.
- Inflationen är fortsatt låg. Riksbanken har dock ett tydligt fokus på att få upp inflationen och KPIF-inflationen når 2 procent 2018. Åren 2017–2020 blir KPIF-inflationen i genomsnitt 2 procent.
- En abrupt inbromsning i Kina, kraftigt urholkat förtroende för EU och eurosamarbetet till följd av brexit och bristande samsyn om flyktingmottagandet, samt fallande bostadspriser i Sverige utgör de främsta riskerna för den ekonomiska utvecklingen i Sverige de närmaste åren.

Referenser

- Hoekman, B., red. (2015), *The global trade slowdown. A new normal?*, VoxEU.org E-book, CEPR Press, London, 2015.
- IMF (2015), "Where are we headed? Perspectives on potential output", kapitel 3 i *World Economic Outlook*, april 2015.
- Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.
- Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, 2013.
- Konjunkturinstitutet (2014), "Makroekonomiska effekter av ett bostadsprisfall i Sverige", Specialstudie nr. 41.
- Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten*, 2015.
- Konjunkturinstitutet (2016), *Konjunkturläget*, augusti 2016.

FÖRDJUPNING

Makroekonomisk utveckling vid alternativ löneutveckling

Under senare år har Riksbanken haft ett begränsat utrymme att bedriva en mer expansiv penningpolitik i händelse av oväntat låg löne- och prisutveckling. Inom en snar framtid ökar dock successivt Riksbankens handlingsutrymme, vilket innebär att det kort-siktiga sambandet mellan löneutveckling, penningpolitik och sysselsättning börjar återgå till det normala. I det läge som svensk ekonomi befinner sig i de närmaste åren kommer en långsam löneutveckling sannolikt få begränsade effekter på sysselsättningen medan en snabb löneutveckling kan påverka sysselsättningen negativt.

Konjunkturinstitutets scenario för löneutvecklingen baseras på bedömningar av hur ett antal faktorer utvecklas de kommande åren.¹⁴ Dessa bedömningar omges av osäkerhet. Löneutvecklingen åren framöver kan därför bli en annan än i Konjunkturinstitutets scenario. Ytterst bestäms löneökningarna av de prioriteringar som arbetsmarknadens parter gör på central och lokal nivå.

I denna fördjupning visas hur den makroekonomiska utvecklingen kan komma att påverkas om lönerna utvecklas svagare respektive starkare jämfört med Konjunkturinstitutets scenario. Den alternativa löneutvecklingen beror i modellberäkningarna på att parterna, trots att de i stora drag förväntas dela den bild Konjunkturinstitutet ger av den makroekonomiska utvecklingen, agerar annorlunda än vad som antas i Konjunkturinstitutets scenario.¹⁵

EN LÅG LÖNEÖKNINGSTAKT FÅR SANNOLIKT BEGRÄNSADE MAKROEKONOMISKA EFFEKTER

I föregående års rapport redogjordes för hur löner enligt nationalekonomisk teori påverkar den makroekonomiska utvecklingen på kort sikt.¹⁶ En oväntat låg löneökningstakt innebär i normalfallet högre sysselsättning på kort sikt, givet att tillräckligt expansiva penningpolitiska åtgärder vidtas. Men om så inte sker, till exempel som ett resultat av att reporäntan inte bedöms kunna

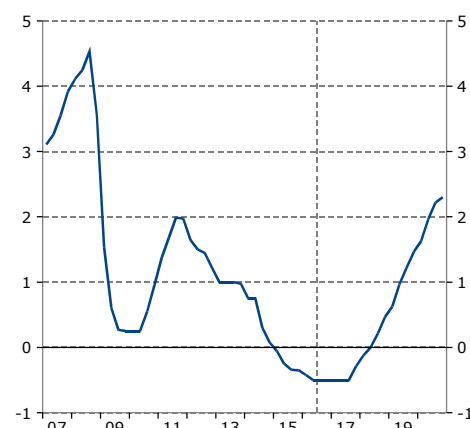
¹⁴ Åren 2016–2017 benämner Konjunkturinstitutet som "prognos" medan åren därefter benämns som "scenario". För en beskrivning av skillnaden mellan prognos och scenario, se "Skillnad mellan scenario och prognos", www.konj.se.

¹⁵ Beräkningarna har gjorts i Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD, se Bergvall m.fl. (2007).

¹⁶ Se avsnitt 2.2 i Konjunkturinstitutet (2015).

Diagram 38 Reporänta

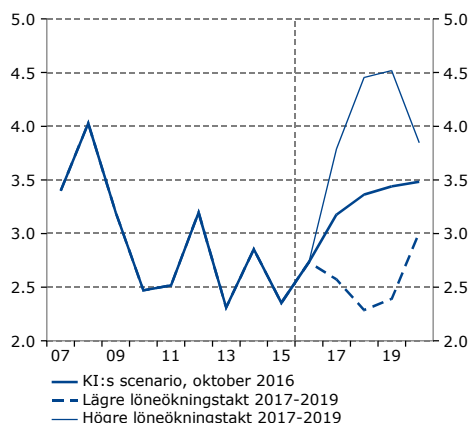
Procent, kvartalsvärden

Källor: Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 39 Timlön, näringslivet

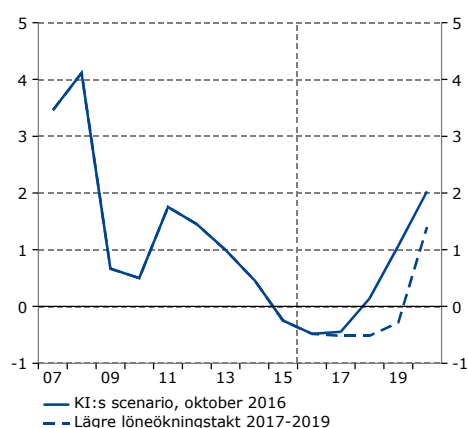
Procentuell förändring

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 40 Reporänta

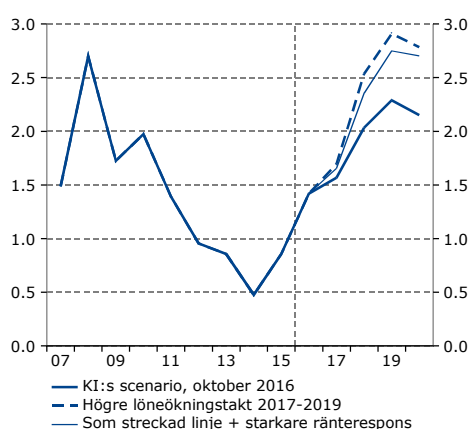
Procent

Källor: Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 KPIF-inflation

Procent

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

sänkas mer, kan sysselsättningen i stället bli lägre. Det beror bland annat på att penningpolitiken då inte motverkar att den låga löneökningstakten ger en svag utveckling av den disponibla inkomsten, vilket håller tillbaka hushållens konsumtion på kort sikt.

Nästa avtalsperiod börjar under våren 2017. Enligt Konjunkturinstitutets bedömning börjar reporäntan höjas två kvartal senare (se diagram 38). Det innebär att Riksbanken inom en snar framtid kommer att ha en marginal till vad som sannolikt utgör ett räntegolv. Därmed kan penningpolitiken i större utsträckning möta en oväntat låg löneökningstakt med en mer expansiv penningpolitik. Därför är risken mindre att en oväntat låg löneökningstakt får en negativ effekt på sysselsättningen. Sambandet på kort sikt mellan löner, sysselsättning och penningpolitik är alltså på väg att återgå till det normala i Konjunkturinstitutets scenario.

Diagram 39 visar hur lönerna utvecklas i Konjunkturinstitutets scenario för 2016–2020 samt en alternativ utveckling där löneökningstakten i genomsnitt är nästan 1 procentenhet lägre under 3 år från och med andra kvartalet 2017.¹⁷ Det finns flera faktorer som skulle kunna leda till en lägre löneökningstakt även om parterna i stort delar Konjunkturinstitutets bild av konjunkturutvecklingen. Exempelvis kan den ökning i parternas inflationsförväntningar som pågått sedan slutet av 2014 avta eller reverseras. Detta skulle verka dämpande på löneutvecklingen på både central och lokal nivå.

I normalfallet skulle en oväntat långsam löneutveckling påkalla en lägre reporänta men Riksbanken antas vid en sådan utveckling inte sänka den under $-0,5$ procent.¹⁸ Avståndet mellan Konjunkturinstitutets scenario för reporäntan och det antagna räntegolvet på $-0,5$ procent i diagram 40 visar att det penningpolitiska handlingsutrymmet ökar successivt efter 2017. Den lägre löneökningstakten innebär att Riksbanken utnyttjar detta handlingsutrymme och behåller räntan på $-0,5$ procent 2018. Reporäntan förblir även lägre än Konjunkturinstitutets scenario 2019–2020 (se diagram 40).

Det begränsade handlingsutrymmet på kort sikt innebär dock att penningpolitiken inte fullt ut förmår att förhindra att den lägre löneökningstakten dämpar tillväxten i hushållens reala disponibla inkomster. Det påverkar konsumtionsutvecklingen negativt och arbetslösheten blir marginellt högre jämfört med Konjunkturinstitutets scenario vid en låg löneökningstakt. Sammantaget implicerar modellberäkningarna att en oväntat låg löneök-

¹⁷ På lång sikt antas reallönen nå samma nivå som i Konjunkturinstitutets scenario.

¹⁸ Riksbanken kan göra penningpolitiken mer expansiv med andra åtgärder, men dessa bedöms ha begränsad effekt på den reala ekonomin. Det bortses också från att finanspolitiken kan komma att agera.

ningstakt har begränsade effekter på den makroekonomiska utvecklingen de kommande åren.

EN HÖG LÖNETILLVÄXT KAN INNEBÄRA EN SÄMRE MAKROEKONOMISK UTVECKLING

I Konjunkturinstitutets scenario uppgår KPIF-inflationen till 2 procent 2018 och 2,3 procent 2019. Att inflationen skjuter över målet beror framför allt på att Riksbanken bedöms hålla reporäntan låg länge i syfte att förvissa sig om att inflationen varaktigt ska hamna i linje med inflationsmålet.¹⁹

Konjunkturinstitutets scenario för inflationen baseras på att lönerna i genomsnitt ökar med 3,3 procent per år 2017–2019 (se diagram 39). Om löneökningstakten i stället skulle bli i genomsnitt ungefär 1 procentenhet högre under 3 år från andra kvartalet 2017 (se diagram 39), kommer inflationen skjuta över målet än mer (se diagram 41). Exakt hur Riksbanken kommer att agera vid en sådan löneutveckling är förstås svårt att förutsäga. Det är dock möjligt att Riksbanken kan komma att strama åt penningpolitiken mer än normalt eftersom inflationstakten i detta scenario riskerar att bli betydligt högre än inflationsmålet (se diagram 42 och diagram 41). Ju mer Riksbanken väljer att höja reporäntan desto högre blir arbetslösheten (se diagram 43). De högre lönerna ger ökad köpkraft på kort sikt, men modellresultaten innebär sammantaget att den realekonomiska utvecklingen blir svagare om löneökningstakten blir markant högre än Konjunkturinstitutets scenario.

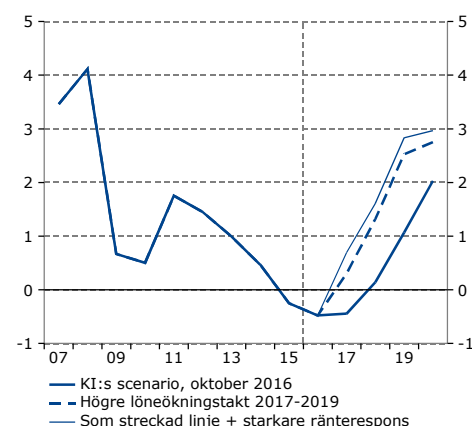
SAMMANFATTNING

Penningpolitiken börjar stramas åt ca ett halvt år efter det att nästa avtalsperiod inleds. Det innebär att Riksbanken successivt får större handlingsutrymme att agera vid oväntat svag löne- och inflationsutveckling. Det kortsiktiga sambandet mellan löneutveckling, penningpolitik och sysselsättning kommer därför efter hand att återgå till det normala.

I närtid har dock Riksbanken fortfarande inte möjlighet att bedriva en mycket mer expansiv penningpolitik. Därför är det fortfarande mest sannolikt att en oväntat låg aggregerad löneökningstakt inte ger lägre arbetslöshet på kort sikt. Däremot riskerar en oväntat hög löneökningstakt ge högre arbetslöshet. Hur stor denna ökning blir beror på hur stabila inflationsförväntningarna är och därmed hur starkt Riksbanken kommer att reagera på stora avvikelser från inflationsmålet.

Diagram 42 Reporänta

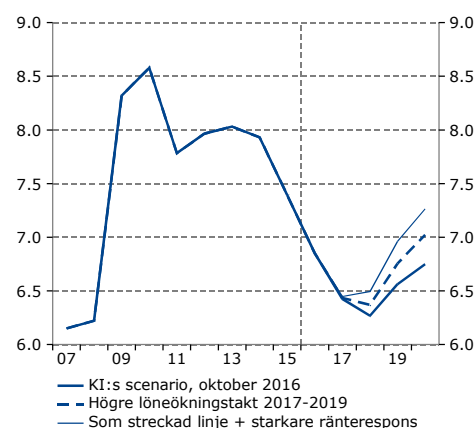
Procent

Källor: Riksbanken, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 43 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹⁹ Se rutan "Varför är reporäntan så låg?", Konjunkturinstitutet (2016), för en diskussion.

Referenser

- Bergvall, A., T. Forsfält, G. Hjelm, J. Nilsson och J. Vartiainen (2007), ”KIMOD 1.0 Documentation of NIER’s dynamic macroeconomic general equilibrium model of the Swedish economy”, Working paper nr. 100, Konjunkturinstitutet.
- Konjunkturinstitutet (2016), *Konjunkturläget*, mars 2016.
- Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten*, 2015.

FÖRDJUPNING

Strukturell utveckling av arbetskostnaderna

Riksbankens inflationsmål är det nominella ankaret i ekonomin. Det relevanta priset för näringslivets förmåga att bära stigande arbetskostnader – förädlingsvärdepriset – ökar vanligen betydligt långsammare än KPIF. På lång sikt är det förädlingsvärdepriset utveckling och produktivitetstillväxten i näringslivet som bestämmer hur snabbt arbetskostnaderna kan öka. Konjunkturinstitutet beräknar att denna långsiktiga, även kallade strukturella, utveckling av arbetskostnaderna uppgår till 3,6 procent per år.

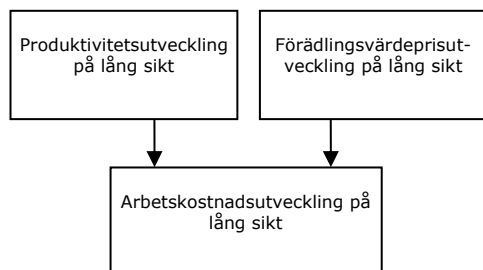
Syftet med denna fördjupning är att ge parterna på arbetsmarknaden en indikation om hur mycket arbetskostnaderna kan öka i ett långsiktigt perspektiv. Konjunkturinstitutets scenario innebär att den svenska ekonomin sammantaget är nära konjunkturrell balans 2016–2020, med ett BNP-gap på i genomsnitt 0,4 procent och en KPIF-inflation på i genomsnitt 1,9 procent. Arbetskostnaderna per timme stiger i genomsnitt med 3,5 procent per år under perioden. Detta är något mindre än de 3,6 procent som bedöms vara konsistent med en balanserad utveckling av ekonomin i ett långsiktigt perspektiv. De något lägre arbetskostnadsökningarna de närmaste åren beror bland annat på att produktivitetstillväxten i näringslivet bedöms bli jämförelsevis svag och att vinstandelen i näringslivet i år är något lägre än vad som är långsiktigt normalt.

STRUKTURELL UTVECKLING – LÅNG SIKT

Den strukturella utvecklingen av arbetskostnader och priser definieras som den utveckling som är förenlig med att ekonomin är och förblir konjunkturrellt balanserad i alla avseenden.²⁰ Den strukturella utvecklingen avser alltså en situation där arbetslösheten är i linje med jämviktsarbetslösheten, efterfrågeläget är normalt, inflationsmålet är trovärdigt och uppfyllt så att inflationen är 2 procent, ränteläget är normalt, produktiviteten i näringslivet är på sin potentiella utvecklingsbana och vinsterna i näringslivet är i linje med det internationellt bestämda avkastningskravet på kapital. Strukturell utveckling är därmed ett långsiktigt begrepp, eftersom ett normalt ränteläge implicit förutsätter att såväl den svenska ekonomin som ekonomin i omvärlden är i konjunkturrell balans. Även i ett långsiktigt perspektiv kan

²⁰ Se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2011) samt kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2012) för en detaljerad genomgång av Konjunkturinstitutets analys av vad som bestämmer arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet.

Figur 3 Bestämningsfaktorer för utvecklingen av arbetskostnaderna i näringslivet på lång sikt

dock arbetskostnadsutvecklingen variera över tiden, till exempel som en följd av variationer i den globala teknologiska utvecklingen och förändringar i sammansättningen av arbetskraften.

På lång sikt bestäms arbetskostnadsutvecklingen av hur arbetsproduktiviteten och förädlingsvärdepriset i näringslivet utvecklas (se figur 3). KPI är inte ett relevant prismått i sammanhanget eftersom det inte är representativt för produktionen i näringslivet. Exempelvis exporteras en stor del av näringslivets produktion, medan en stor del av det som konsumeras importeras. Förädlingsvärdet är ett mått på det mervärde som skapas i produktionen och förädlingsvärdepriset speglar hur förädlingsvärdet per producerad enhet utvecklas i löpande pris.²¹ Därmed är det också det relevanta prismåttet vid beräkningar av hur snabbt arbetskostnaderna i näringslivet kan öka på lång sikt. Under antagandet att arbetskostnaden på lång sikt utgör en konstant andel av förädlingsvärdet i löpande pris, summerar produktivitetstillväxten och utvecklingen av förädlingsvärdepriset till arbetskostnadsutvecklingen.

I tabell 4 redovisas Konjunkturinstitutets beräkningar av arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt tillsammans med utfallsdata för perioden 1981–2015 och scenariot för 2016–2020. De långsiktiga beräkningarna genomförs i Konjunkturinstitutets modell för strukturell utveckling av arbetskostnader och priser i den svenska ekonomin. Modellen analyserar sambandet mellan produktivitet, priser och arbetskostnader i det svenska näringslivet uppdelat på 28 olika branscher.²²

På lång sikt beräknas arbetskostnadsutvecklingen uppgå till 3,6 procent per år, det vill säga summan av tillväxten i produktiviteten och förädlingsvärdepriset. Arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt är därmed i paritet med utvecklingen 1997–2015. Produktivitetstillväxten var förvisso något högre 1997–2015, men i gengäld ökade förädlingsvärdepriset i genomsnitt med bara 1,1 procent per år. Bakom den relativt svaga utvecklingen av förädlingsvärdepriset låg ett fallande bytesförhållande och en allmänt svag prisutveckling i ekonomin. Det senare avspeglas i att inflationen mätt med KPIF i genomsnitt endast uppgick till 1,5 procent under perioden, det vill säga avsevärt lägre än Riksbankens mål på 2 procent. De reala arbetskostnaderna ökade därmed snabbare under perioden 1997–2015 än den beräknade utvecklingen på lång sikt.

²¹ Förädlingsvärdet beräknas genom att värdet av insatsförbrukningen räknas av från produktionsvärdet. Kvoten mellan förädlingsvärdet i löpande pris och förädlingsvärdet i fast pris (volym) är det implicitprisindex som benämns förädlingsvärdepris. För en utförligare beskrivning, se fördjupningen "Förädlingsvärdepris i nationalräkenskaper", Konjunkturinstitutet (2004).

²² Se Markowski m.fl. (2011).

Tabell 4 Arbetskostnad, produktivitet och priser

Genomsnittlig förändring per år, procent, respektive procentandel

	1981- 2015	1997- 2015	2016- 2020	Lång sikt
KPIF	3,6	1,5	1,9	2,0
Produktivitet i näringslivet ⁶	2,1	2,3	1,6	2,2 ¹
Förädlingsvärdepris	3,1	1,1	1,6	1,4 ¹
Förädlingsvärdepris – KPIF ²	-0,5	-0,4	-0,2	-0,6 ¹
Arbetskostnad per timme ⁶	5,1 ³	3,5 ³	3,5	3,6
Real arbetskostnad per timme ^{4,6}	1,3	2,0	1,6	1,6
Bytesförhållande	-0,3	-0,5	0,1	0,0
Justerad arbetskostnadsandel i näringslivet ⁵	65,5	64,7	65,5	-

¹ De redovisade siffrorna för produktivitetstillväxt och förädlingsvärdepris på lång sikt avser näringslivet exklusive branscher där produktionsfaktorn land kan antas vara av stor betydelse, till exempel råvaruproducerande branscher, samt branschen "småhus och fritidshus" där det inte sker någon egentlig produktion i det svenska näringslivet. De exkluderade branscherna påverkar det redovisade förädlingsvärdepriset enbart i den mån produkterna används som insatsförbrukning i de övriga branscherna. Den redovisade produktivitetstillväxten på lång sikt är något högre än för näringslivet som helhet, medan den redovisade utvecklingen av förädlingsvärdepriset på lång sikt är något lägre än i näringslivet som helhet. Sammantaget spelar detta liten roll för den beräknade arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt.

² Procentenheter. ³ Avser anställda i näringslivet som helhet. ⁴ Deflaterat med KPIF. ⁵ Exklusive småhus och fritidshus, justerad för antal arbetstimmar utförda av egenföretagare. ⁶ Kalenderkorrigerade värden.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Sett över hela perioden 1981–2015 ökade arbetskostnaderna jämförelsevis snabbt som en följd av en allmänt hög pris- och löneökningstakt fram till mitten på 1990-talet. Den snabba ökningen i nominella arbetskostnader slog därför inte igenom i reala termer och de reala arbetskostnaderna ökade i genomsnitt med 1,3 procent per år, vilket är lägre än den beräknade utvecklingen på lång sikt.

SCENARIER MED ALTERNATIV

PRODUKTIVITETSUTVECKLING PÅ LÅNG SIKT

Bedömningen av produktivitetstillväxten på lång sikt är naturligtvis osäker, både för näringslivet som helhet och, i än högre grad, på branschnivå. Riskbilden bedöms som symmetrisk, det vill säga det är lika sannolikt att produktivitetstillväxten blir lägre som att den blir högre på lång sikt.

De alternativa scenarier som beskrivs nedan baseras på en halverad produktivitetstillväxt i industrin respektive i tjänstebranscherna. Arbetskostnaderna utvecklas därmed långsam-

mare.²³ Om produktivitetstillväxten i stället skulle antas bli 50 procent starkare gäller ett analogt resonemang där avvikelserna från referensscenariot blir de omvända. Dessa resultat redovisas inom parantes i tabell 5. Resultaten redovisas med 2 decimaler i pedagogiskt syfte, trots att osäkerheten i beräkningarna är stor.

Scenarierna innebär att den relativa produktivitetstillväxten mellan branscher ändras. Därmed påverkas även den relativa prisutvecklingen. Eftersom KPIF-inflationen antas vara 2 procent, innebär detta att förädlingsvärdepriset utvecklas anorlunda än i referensscenariot. Om produktiviteten utvecklas svagare i industrin, innebär detta att priset på industriprodukter relativt sett ökar snabbare. Eftersom industriprodukterna väger relativt tungt i näringslivets produktionskorg men relativt lätt i hushållens konsumtionskorg, innebär detta att förädlingsvärdepriset ökar snabbare för given KPIF-inflation. Om produktiviteten i stället utvecklas svagare i tjänstebanscher ökar priset på tjänster relativt sett snabbare. Eftersom tjänster har större vikt i hushållens konsumtionskorg än i näringslivets produktionskorg, innebär detta att förädlingsvärdepriset ökar långsammare för given KPIF-inflation.

Tabell 5 Arbetskostnad, produktivitet och priser på lång sikt

Genomsnittlig tillväxt per år

	Referens- scenario lång sikt	Lägre (högre) produktivitets- tillväxt, industrin	Lägre (högre) produktivitets- tillväxt, tjänstesektorn
KPIF	2,00	2,00	2,00
Produktivitet i näringslivet ¹	2,20	1,69 (2,71)	1,75 (2,65)
Förädlingsvärdepris ¹	1,41	1,50 (1,31)	1,36 (1,45)
Förädlingsvärdepris – KPIF ²	-0,59	-0,50 (-0,69)	-0,64 (-0,55)
Arbetskostnad per timme ³	3,61	3,18 (4,03)	3,12 (4,10)
Real arbetskostnad per timme ⁴	1,61	1,18 (2,03)	1,12 (2,09)

¹ De redovisade siffrorna för produktivitetstillväxt och förädlingsvärdepris avser näringslivet exklusive branscher där produktionsfaktorn land kan antas vara av stor betydelse, till exempel råvaruproducerande branscher, samt branschen "småhus och fritidshus" där det inte sker någon egentlig produktion i det svenska näringslivet. De exkluderade branscherna påverkar det redovisade förädlingsvärdepriset enbart i den mån produkterna används som insatsförbrukning i de övriga branscherna. I praktiken spelar detta förfarande liten roll för de redovisade resultaten. ² Procentenheter. ³ Avser anställda i näringslivet som helhet. ⁴ Deflaterat med KPIF.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²³ Den alternativa produktivitetstillväxten antas vara ett globalt fenomen i de branscher som producerar internationellt handlade varor och tjänster. "Lagen om ett pris" för internationellt handlade varor och tjänster kan därmed antas gälla även i alternativscenarierna.

Halverad produktivitetstillväxt i industrin

I det första alternativscenariot antas att produktivitetstillväxten i industrin på lång sikt bara blir hälften så hög som i referensscenariot på lång sikt, vilket innebär marginellt över 2 procent per år i stället för 4,1 procent per år. Resultaten presenteras i kolumn 2 i tabell 5. Produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet blir nu 0,51 procentenheter lägre. De reala arbetskostnaderna stiger dock bara 0,43 procentenheter långsammare per år. Anledningen till att tillväxten i arbetskostnaderna inte dämpas lika mycket som produktivitetstillväxten är att förädlingsvärdepriset nu ökar något snabbare relativt inflationen i KPIF. Det beror på att det svenska näringslivets industriprodukter utgör en betydligt större andel av näringslivets produktion än av de svenska hushållens konsumtion. Den starkare relativprisutvecklingen på industriprodukter har därmed ett kraftigare genomslag på näringslivets förädlingsvärdepris än på konsumentpriserna. Eftersom KPIF-inflationen förutsätts uppgå till 2 procent kommer förädlingsvärdepriset därför att öka snabbare än i referensscenariot.

Halverad produktivitetstillväxt i tjänstebranscherna

I det andra alternativscenariot antas i stället att produktivitetstillväxten blir hälften så stark i tjänstebranscherna, det vill säga knappt 0,7 procent per år i stället för drygt 1,3 procent per år. Resultaten presenteras i kolumn 3 i tabell 5. Produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet blir 0,45 procentenheter lägre än i referensscenariot på lång sikt. I detta scenario innebär den förändrade relativprisutvecklingen att skillnaden mellan utvecklingen i förädlingsvärdepriset och KPIF-inflationen vidgas till -0,64 procentenheter. Anledningen är att tjänsterna, som nu ökar relativt sett snabbare i pris, utgör en större andel av hushållens konsumtionskorg än av det svenska näringslivets produktionskorg.

Sammantaget innebär detta att den reala arbetskostnadsutvecklingen blir 0,49 procentenheter lägre än i referensscenariot. Arbetskostnaderna dämpas alltså något mer i detta scenario jämfört med i scenariot för industrin, trots att produktivitetstillväxten i näringslivet som helhet hålls tillbaka något mindre.

Referenser

Konjunkturinstitutet (2004), *Konjunkturläget*, augusti 2004.

Konjunkturinstitutet (2011), *Lönebildningsrapporten*, 2011.

Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.

Markowski, A., K. Nilsson och M. Widén (2011), ”Strukturell utveckling av arbetskostnader och priser i den svenska ekonomin”, Working Paper No. 106, Konjunkturinstitutet.

FÖRDJUPNING

Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt

Jämviktsarbetslöshet är ett centralt begrepp i analysen av ekonomins utveckling, både på kort och på lång sikt. Jämviktsarbetslösheten bestäms av flera faktorer, däribland löneutvecklingen som påverkas av de avtal som sluts mellan arbetsmarknadens parter. Genom lönebildningen kan därmed arbetsmarknadens parter påverka arbetslösheten varaktigt.

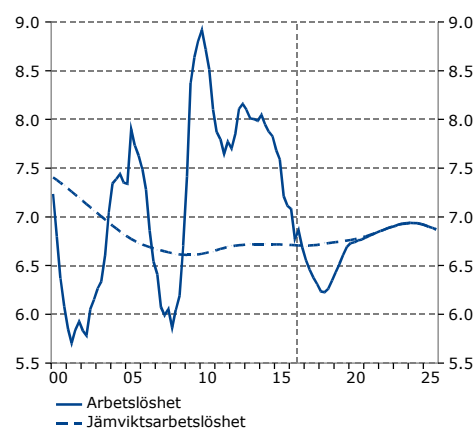
Konjunkturinstitutet definierar jämviktsarbetslösheten som den varaktiga arbetslöshetsnivå som kan nås vid de strukturella förklaringsfaktorernas nuvarande tillstånd. Om den faktiska arbetslösheten är högre än jämviktsarbetslösheten innebär det att arbetslösheten varaktigt kan minska till jämviktsnivån, till exempel till följd av högre efterfrågan via mer expansiv ekonomisk politik, utan att varaktigt hota inflationsmålet. På så vis utgör Konjunkturinstitutets mått på jämviktsarbetslösheten ett underlag för stabiliseringspolitiskt beslutsfattande.²⁴ I nuläget bedömer Konjunkturinstitutet att arbetsmarknaden är nära balans med en jämviktsarbetslöshet på 6,7 procent i genomsnitt mellan 2016 och 2020. Jämviktsarbetslösheten förväntas dock öka något från och med 2017 fram till 2024 och når då en nivå på ca 6,9 procent (se diagram 44). Denna ökning förklaras till stor del av ett ökat inflöde i arbetskraften av personer med svag arbetsmarknadsanknytning. När denna tillströmning avtar förväntas jämviktsarbetslösheten minska igen.

För att bedöma hur jämviktsarbetslösheten påverkas av olika strukturella faktorer är det viktigt att förstå relationen mellan antalet lediga tjänster i ekonomin och antalet arbetssökande, även kallat arbetsmarknadens täthet, och dess effekter på löner och därmed arbetskostnaden. Om det är få sökande per ledigt jobb är det lättare för arbetssökande och arbetstagare att kräva högre lön då det är hög efterfrågan på arbetskraft i förhållande till utbudet. För arbetsgivarna är sambandet mellan lediga tjänster och lön det motsatta – ju högre kostnad det innebär att anställa, desto färre lediga platser kommer att utlysas.

STRUKTURELLA FAKTORER SOM PÅVERKAR JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN

Om arbetstagarna får en ökad *förhandlingsstyrka* förmodas det leda till att lönetrycket stiger (se tabell 6). I och med att det blir

Diagram 44 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet
Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²⁴ För en diskussion om jämviktsarbetslösheten och ekonomisk politik, se Konjunkturinstitutet (2013).

dyrare att anställa kommer arbetsgivarna minska antalet vakanser och anställa färre, och jämviktsarbetslösheten stiger.

På ett liknande sätt innebär en ökning av *reservationslönen*, det vill säga den lägsta lönen en arbetstagare kan acceptera, exempelvis till följd av en ökad arbetslöshetsersättning, att arbetstagare kräver en högre lön för att acceptera ett jobb. Därmed ökar jämviktsarbetslösheten om reservationslönen stiger.

Tabell 6 Effekter på jämviktsarbetslösheten av strukturella förändringar

Effekt vid ökning av respektive faktor

Faktor	Jämviktsarbetslöshet
Arbetstagarnas förhandlingsstyrka	+
Reservationslön	+
Separationsgraden	+
Matchningseffektivitet	–
Inflöde till arbetskraften	+
Vakanskostnader	+
Produktivitet	0
Lägstalöner	+

Källa: Konjunkturinstitutet, baserat på Cahuc och Zylberberg (2004).

Separationsgraden beskriver flödet från sysselsättning till arbetslöshet. En ökande separationsgrad innebär att sannolikheten att förlora jobbet ökar. Detta kan till exempel ske genom ökad takt i strukturomvandlingen eller via sammansättningseffekter där en större andel av arbetskraften är yngre. Yngre har generellt en större sannolikhet att lämna sitt jobb, än de som är äldre. Om det genomsnittliga flödet till arbetslöshet blir större innebär det att jämviktsarbetslösheten ökar.

Ökad *matchningseffektivitet* innebär att det är lättare för arbetsökande att hitta jobb och för arbetsgivare att hitta arbetskraft. Rekryteringstider och arbetslöshetstider kommer att minska, vilket leder till att färre personer är arbetslösa samtidigt. Jämviktsarbetslösheten kommer därmed att minska.

Inflödet till arbetskraften påverkas både av konjunkturen, där till exempel en högkonjunktur ökar inflödet i arbetskraften samtidigt som fler lediga jobb ställs ut, och strukturella faktorer, som exempelvis befolkningstillväxten. Om förändringen i flödet förklaras av strukturella orsaker, kommer ökad tillväxttakt att öka jämviktsarbetslösheten. Det är en sådan effekt som nu syns i Konjunkturinstitutets bedömning av jämviktsarbetslösheten på längre sikt, då många personer som erhållit uppehållstillstånd träder in på arbetsmarknaden framöver. Minskar inflödet till sin

ursprungliga nivå skulle även jämviktsarbetslösheten efter en tid återgå till sin initiala nivå.

Ökad *vakanskostnad*, till exempel genom ökade kostnader för rekrytering, skulle få företagen att dra ner på antalet vakanser då kostnaden att anställa ökar på liknande sätt som om lönen steg. Detta innebär att det finns färre lediga jobb per arbetslös och jämviktsarbetslösheten stiger.

En förändrad *produktivitet* förväntas i normalfallet inte påverka jämviktsarbetslösheten. Lönerna förväntas stiga i takt med stigande produktivitet. Samtidigt som det blir dyrare att anställa kan arbetsgivaren förvänta sig att anställa lika många som tidigare då de anställda har högre produktivitet. På sikt påverkar därför inte produktiviteten jämviktsarbetslösheten. Förekomst av bindande lägstalöner kan dock innebära att produktivitetsförändringar kan påverka jämviktsarbetslösheten.

Förändrade *lägstalöners* effekt på jämviktsarbetslösheten beror framför allt på lägstalönens nivå i relation till färdigheterna hos de som påverkas av löneförändringen. Högre lägstalöner kan innebära att vissa grupper, vars färdigheter inte längre motsvarar lönekostnaden, inte anställs. Högre lägsta löner ökar då jämviktsarbetslösheten.

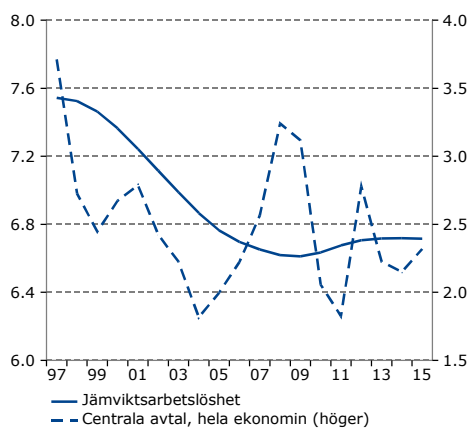
Utöver de ovan nämnda strukturella faktorernas direkta effekt kan långvariga konjunktursvängningar påverka arbetsmarknadens struktur och därmed ha en effekt på jämviktsarbetslösheten. En lågkonjunktur kan ha en långvarig effekt på jämviktsarbetslösheten, så kallad persistens. Långa perioder av arbetslöshet kan leda till lägre produktivitet för individen då humankapital och färdigheter sjunker i relation till det som krävs på arbetsmarknaden. Individer som står långt ifrån arbetsmarknaden representeras inte i löneförhandlingar, vilket kan leda till att personer med starkare position på arbetsmarknaden driver upp det allmänna löneläget. Detta försämrar möjligheterna för de med svagare förankring att få ett jobb. Det är också möjligt att sökintensiteten minskar hos personer som varit arbetslösa länge, vilket ökar arbetslösheten.

PARTERNAS AMBITION OM JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN

Arbetsmarknadens parter har på lokal och central nivå en viktig roll för utvecklingen av arbetskostnaden och kan genom sin ambition om arbetslösheten påverka arbetslösheten på både kort och lång sikt. En lägre jämviktsarbetslöshet kan uppnås genom att parterna under ett antal år verkar för en återhållsam aggregerad löneutveckling i ekonomin som helhet. Det medför en successivt högre efterfrågan på arbetskraft hos företagen som, i ljuset av en långsammare löneutveckling och mer expansiv penningpolitik, investerar och bygger ut produktionskapaciteten.

Diagram 45 Jämviktsarbetslöshet och centrala avtal

Procent av arbetskraften respektive procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

För att arbetslösheten varaktigt ska bli lägre krävs att löneökningstakten inte överstiger den strukturella ökningstakten när den nya, lägre arbetslöshetsnivån har uppnåtts (se fördjupningen ”Strukturell utveckling av arbetskostnaderna”).

För att förklara vad som menas med en jämviktsnivå antas först att ekonomin befinner sig i en högkonjunktur. Detta innebär att sysselsättningen är högre än i jämvikt och lönerna stiger relativt snabbt. Företagens arbetskostnader blir då höga och avkastningen på kapital lägre. För att motverka detta höjer företagen priserna i snabbare takt än normalt. Prisökningen innebär att arbetstagarnas reallön minskar, vilket i sin tur innebär ökade lönekrav. Företagen tvingas då till än snabbare prishöjningar. Riksbanken agerar genom att höja reporäntan för att bryta spiralen av ökande löner och priser. Den högre räntenivån medför att hushåll och företag drar ner på konsumtion och investeringar. Detta dämpar den ekonomiska aktiviteten och minskar sysselsättningen. Därmed tas ekonomin tillbaka till jämvikt.²⁵ I det motsatta fallet, då det råder en lågkonjunktur, är pris- och löneökningarna lägre än normalt, vilket leder till att Riksbanken i stället stimulerar ekonomin med räntesänkningar, vilket driver upp konsumtion och investeringar.

Om arbetsmarknadens parter vill sänka jämviktsarbetslösheten behöver löneökningstakten förbli förenlig med inflationsmålet även när arbetslösheten faller under den gamla jämviktsarbetslösheten. Arbetskostnadsökningarna behöver bli lägre än summan av produktivitetstillväxten och ökningstakten i förädlingsvärdepriset så länge arbetslösheten är högre än den nya jämvikten. Arbetslösheten kommer då att anpassa sig till den nya jämviktsnivån eftersom det är lönsamt för företagen att anställa så länge den reala arbetskostnaden är lägre än produktiviteten.

Jämviktsarbetslösheten bedöms ha sjunkit de första åren efter att Industriavtalet tecknades 1997, delvis till följd av parternas agerande där löneökningarna hölls på en lägre nivå än tidigare (se diagram 45).

²⁵ Om företagen är aktiva på den internationella marknaden ses de som pristagare och saknar möjligheten att öka sina priser. De kan däremot sänka sina arbetskostnader genom att minska produktionen. Räntehöjningen påverkar även de exporterande företagen genom att kronan stärks.

Referenser

Cahuc, P. och A. Zylberberg (2004), *Labour economics*, MIT Press, Cambridge.

Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, 2013.

FÖRDJUPNING

Strukturomvandling bakom nedgång i vinstandelen

Vinstandelen är det överskott som återstår efter att arbetskostnaderna subtraherats från förädlingsvärdet, uttryckt som andel av förädlingsvärdet.²⁶ Överskottet ska täcka räntekostnader och kostnader för kapitalförslitning, men även utgöra vinst som ger ägarna avkastning på det egna kapitalet. Vinstandelen kan ses som en approximation av företagets lönsamhet.

Vinstandelens utveckling påverkas av sammansättningsförändringar i näringslivet. Om arbetskraftsintensiva branscher med en lägre vinstandel ökar sin andel av näringslivets förädlingsvärde, och branscher med en hög vinstandel minskar sin andel, så sjunker den genomsnittliga vinstandelen även om vinstandelarna i varje enskild bransch är oförändrade. I detta exempel blir resultatet att lönsamheten på aggregerad nivå ser sämre ut, utan att något enskilt företag upplever någon skillnad i lönsamheten. En sådan strukturomvandling har skett i Sverige sedan 1993. Vinstandelen är i dagsläget lägre än den genomsnittliga nivån sedan 1993, men företagets bedömningar av lönsamheten i Konjunkturbarometern är trots det förhållandevis positiva (se diagram 46).²⁷ Arbetskraftsintensiva branscher såsom vård och utbildning har ökat sin andel av det totala förädlingsvärdet kraftigt (se diagram 47).

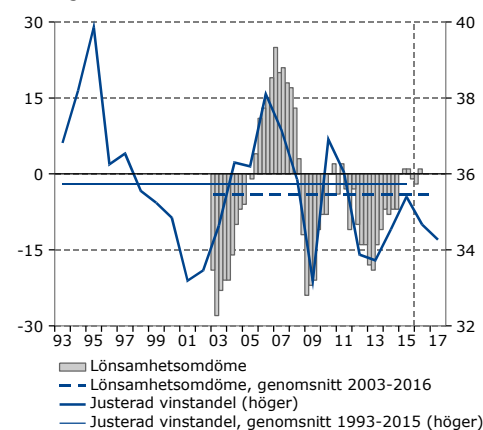
Konjunkturinstitutet har beräknat sammansättningseffekternas betydelse för vinstandelens utveckling från 1993 till och med 2014.²⁸ Metoden är densamma som i OECD (2012). Beräkningen är gjord för 27 branscher i näringslivet exklusive små- och fritidshus, justerade för egenföretagares arbetsinsats. Ekvationen är:

$$V_1 - V_0 = \sum_i \bar{f}_i (v_{1i} - v_{0i}) + \sum_i \bar{v}_i (f_{1i} - f_{0i})$$

Indexen 0 och 1 indikerar olika tidsperioder, exempelvis två olika år. Överstrecken indikerar genomsnitt för dessa två peri-

Diagram 46 Lönsamhet i näringslivet

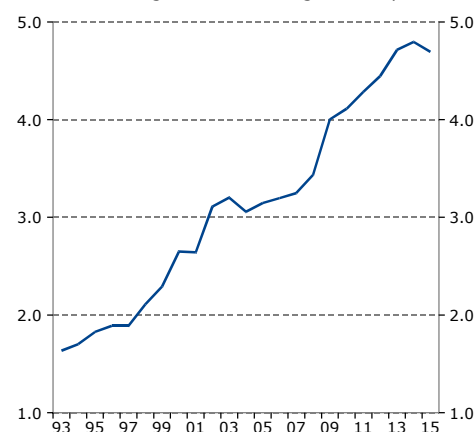
Procent, årsvärden respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 47 Vård- och utbildningsbranschen

Andel av näringslivets förädlingsvärde, procent

Anm. SNI-koder P och Q. Till baspris.

Källa: SCB.

²⁶ Förädlingsvärdet är beräknat till faktorpris. Konjunkturinstitutets definition skiljer sig från SCB:s genom att löneberoende övriga produktionskatter inkluderas. Se fördjupningarna "Lönsamheten i det svenska näringslivet", Konjunkturinstitutet (2015), och "Lönsamheten hos företag i Sverige", Konjunkturinstitutet (2012).

²⁷ Vinstandelen i diagram 46 är för näringslivet exklusive små- och fritidshus justerad för egenföretagares arbetsinsats.

²⁸ Sista året i beräkningen är 2014 eftersom det är det sista året med definitiva utfall i nationalräkenskaperna. Dataunderlaget för 2015 är fortfarande preliminärt och mer osäkert. Startåret 1995 är det år som har högst vinstandel i det tillgängliga datamaterialet.

Räkneexempel: Vinstandel

Ett fiktivt exempel på vinstandelen i ett enskilt företag redovisas här för att illustrera begreppen i denna fördjupning.

Ett företag producerar och säljer varor för 100 kronor, exklusive moms, under ett år. Företaget köper in tjänster och förbrukningsvaror för 40 kronor. Förädlingsvärdet till baspris är 100–40=60 kronor. Företaget betalar fastighets-skatt på 2 kronor, och erhåller EU-stöd för sin verksamhet på 5 kronor. Nettot av dessa övriga produktionsskatter och subventioner är –3 kronor. Förädlingsvärdet till faktorpris är 60–(–3) = 63 kronor. Företaget betalar 20 kronor i lön till de anställda, och 10 kronor i arbetsgivaravgifter och kollektivt avtalade avgifter såsom tjänstepensioner och avtalade försäkringar. De totala arbetskostnaderna uppgår alltså till 30 kronor. Bruttodriftsöverskottet är 63–30=33 kronor. (Brutto)vinstandelen är 33/63 = 52 procent.

En viktig skillnad mellan Konjunkturinstitutets och SCB:s beräkning av förädlingsvärdet till faktorpris är att löneskatterna arbetsgivaren betalar inkluderas i de övriga produktionskatterna i SCB:s sätt att räkna. Om löneskatterna uppgår till 4 kronor så blir nettot av övriga produktionskatter enligt SCB:s beräkning +1 krona. Förädlingsvärdet till faktorpris blir 59 kronor. Arbetskostnaderna blir 26 kronor. Driftsöverskottet är fortfarande 33 kronor, men vinstandelen blir något högre, 33/59=56 procent. Nackdelen med SCB:s beräkning är att löneskatternas andel av arbetsgivaravgifterna har varierat kraftigt över tid utan att det har haft någon praktisk ekonomisk betydelse för vare sig löntagare eller arbetsgivare. Fördelen med SCB:s beräkning är att den följer internationell praxis.

oder. Indexet i indikerar branscher. V_1 och V_0 är totala vinstandelen för aggregatet vid de två jämförelseåren, v_i är vinstandelen i bransch i och f_i är branschens andel av totala förädlingsvärdet i aggregatet.

Uttrycket visar hur den totala förändringen i vinstandelen för ett aggregat av branscher kan delas upp i en inombranscheffekt och en sammansättningseffekt. Den första termen på högersidan i uttrycket är inombranscheffekten. Det är summan av förändringen i vinstandelarna i varje bransch sammanvägd med de genomsnittliga förädlingsvärdeandelarna för respektive bransch. Det kan tolkas som den sammanvägda förändringen i branschernas vinstandelar. Den andra termen på högersidan i uttrycket är sammansättningseffekten. Det är summan av förändringen i branschernas förädlingsvärdeandelar sammanvägd med branschernas genomsnittliga vinstandel för de två perioderna. Beräkningen görs i löpande priser. Vinstandelarna är beräknade som bruttovinstandelar, före kostnader för kapitalförslitning, och förädlingsvärdet är beräknat till faktorpris. Egenföretagare antas i denna beräkning ha samma timarbetskostnad som den genomsnittliga nivån för anställda i samma bransch, och denna imputerade arbetskostnad har adderats till de anställda i respektive bransch.²⁹

Den totala vinstandelen i näringslivet exklusive små- och fritidshus, branschvis justerad för egenföretagares arbetsinsats, minskade med 5,6 procentenheter från 1995 till 2014 (se diagram 48 och tabell 7). Av denna förändring är över hälften, 3,5 procentenheter, en sammansättningseffekt. Sammansättningseffekten skedde huvudsakligen före år 2003, vilket tabell 7 visar. Från 2003 till 2014 har inombranscheffekten varit något positiv.

Tabell 7 Justerade vinstandelens förändring

I näringslivet exklusive små- och fritidshus, procentenheter

	1995– 2003	2003– 2014	1995– 2014
Total förändring	–5,4	–0,2	–5,6
Varav: Inombranscheffekt	–2,7	+0,4	–2,1
Sammansättningseffekt	–2,6	–0,6	–3,5

Anm. Förädlingsvärdeandelar beräknade till faktorpris, med branschvis justering av arbetskostnaderna för egenföretagares arbetsinsats. Beräkningens konstruktion medför att sammansättningseffekterna för kortare tidsperioder inte är exakt summerbara till längre tidsperioder.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

²⁹ Denna branschvisa justering skiljer sig marginellt från justeringen av vinstandelen som visas i diagram 46, där imputeringen är gjord på basis av den genomsnittliga timarbetskostnaden för hela näringslivet. Justeringen har störst betydelse för branscher med en hög andel egenföretagare, som exempelvis jordbruket.

Ett sätt att illustrera sammansättningsförändringarnas betydelse är att beräkna en sammansättningskorrigerad total vinstandel under antagandet att branschsammanställningen i näringslivet vore konstant oförändrad efter (och före) år 1995. Det vill säga att varje enskild bransch andel av det totala förädlingsvärdet antas vara konstant lika med den som rådde år 1995. Den beräkningen visas i diagram 48. Den streckade linjen visar utfallen utan korrigering för sammansättningseffekter. Den heldragna linjen visar vad vinstandelen i stället hade varit om branschsammanställningen för hela perioden vore som den var år 1995. Det är tydligt att den totala vinstandelen år 2014 under dessa omständigheter skulle ha varit avsevärt högre.

JÄMFÖRELSEPERIODEN SPELAR STOR ROLL

Slutsatsen här skiljer sig från resultaten i OECD:s rapport framför allt eftersom OECD använt en annan jämförelseperiod, 1990–2007. Under denna period steg vinstandelen totalt sett i Sverige. I OECD-rapporten exkluderas dessutom fler branscher. Rapporten finner att sammansättningseffekten på vinstandelen var marginellt negativ under perioden.

I Lönebildningsrapporten 2013 gjordes också en analys av sammansättningseffekterna på vinstandelen i olika länder.³⁰ I likhet med OECD:s rapport är slutåret 2007, och samma datakälla användes. Startåret var 1970 och vinstandelen steg påtagligt under perioden. Till skillnad från OECD så beräknades en positiv sammansättningseffekt för vinstandelen i Sverige, men denna var försumbart liten.

FÖRÄNDRINGAR INOM TJÄNSTEBRANSCHERNA BETYDER MEST

De enskilda branschernas bidrag till sammansättningseffekten mellan två jämförelseår är enklare att tolka om man gör en medelvärdesjustering. Den sista termen i föregående ekvation kan skrivas om:

$$\sum_i \bar{v}_i (f_{1i} - f_{0i}) = \sum_i (\bar{v}_i - \bar{V}) \Delta f_i$$

$\bar{V}$ är genomsnittet av den totala vinstandelen för de två jämförelseåren. Medelvärdesjusteringen gör de enskilda branschernas bidrag enklare att tolka, men den totala sammansättningseffekten förblir opåverkad. Likheten gäller eftersom summan av alla förändringar av förädlingsvärdevikterna är noll:

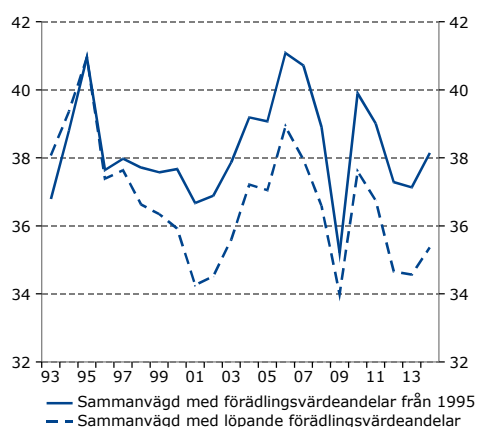
Räkneexempel justering för egenföretagares arbetsinsats

Anta att företaget i det tidigare räkneexemplet är ett jordbruk med en anställd som drivs i verksamhetsformen enskild firma. Både den anställda och ägaren själv arbetar 40 timmar i veckan. Ägaren deklarerar hela överskottet av verksamheten som inkomst av näringsverksamhet. Ingen del av den inkomsten inkluderas som arbetskostnad i nationalräkenskaperna. För att ge en rättvisande bild av vinstandelen görs därför en justering av arbetskostnaden. Ägarens arbetsinsats kan i brist på annan information antas vara lika mycket värd som den anställdes. Den totala justerade arbetskostnaden uppgår till 30+30=60 kronor, och den justerade vinstandelen är 3/63 = 5 procent enligt detta allmänt vedertagna sätt att räkna.

Beräkningen görs på basis av uppgifter om antalet arbetade timmar för företagare och anställda i nationalräkenskaperna. Underlaget för beräkningen av den justerade vinstandelen i näringslivet finns på Konjunkturinstitutets webbplats, www.konj.se.

Diagram 48 Justerad vinstandel

Procent av förädlingsvärdet till faktorpris i näringslivet exkl. små- och fritidshus

Anm. Vinstandelen i varje enskild bransch har justerats för egenföretagare på basis av branschens arbetskostnad per timme för anställda.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

³⁰ Se avsnitt 3.2 i Konjunkturinstitutet (2013).

Räkneexempel sammansättningsseffekt

Anta att det finns två branscher med vinstandelarna 80 respektive 40 procent. De står vardera för hälften av förädlingsvärdet i ekonomin. Anta att vinstandelarna förblir oförändrade, men att den första branschen efter några år bara utgör 25 procent av totala förädlingsvärdet, och branschen med lägre vinstandel ökar till 75 procent av det totala förädlingsvärdet. Sammansättningsseffekten är då:

$$0,8 \cdot (-0,25) + 0,4 \cdot (0,25) = -0,1$$

alltså 10 procent. Sammansättningsseffekten förklarar hela förändringen i ekonomins totala vinstandel som sjunker från 60 till 50 procent.

$$\sum_i \Delta f_i = \sum_i (f_{1i} - f_{0i}) = 0$$

I tabell 8 visas dessa branschvisa bidrag till sammansättningsseffekten och till inombranschseffekten. Den kapitalintensiva fastighetsbranschen har hög vinstandel, och har minskat som andel av det totala förädlingsvärdet. De arbetsintensiva branscherna vård, utbildning och företagstjänster har i stället ökat sina andelar kraftigt. Dessa förskjutningar driver större delen av sammansättningsseffekten. Minskningen i jordbrukets förädlingsvärdeandel har dock haft en motsatt effekt.

SLUTSATSER OM LÖNSAMHETENS UTVECKLING

Resultaten visar att den totala vinstandelens utveckling inte ger en fullständig bild av de enskilda företagens lönsamhet. Sammansättningsseffekterna kan vara en förklaring till att företagens egna bedömningar enligt Konjunkturbarometern är förhållandevis positiva i dagsläget, trots den svaga utvecklingen av vinstandelen.

Tabell 8 Branschvisa justerade vinstandelar, förändring i förädlingsvärdeandel och bidrag till sammansättningsseffekt 1995 till 2014

Procentenheter

	Inomeffekt bidrag	Samman- sättnings- effekt bidrag	Förändring förädlingsvärde andel	Vinst andel 1995	Vinst andel 2014
Jordbruk och fiske (A01, A03) ¹	-0,1	0,5	-1,0	-9,8	-14,2
Skogsbruk (A02)	-0,3	-0,2	-0,8	74,2	54,5
Mineralutvinning (B)	0,1	0,0	0,2	49,1	64,7
Livsmedelsframställning, med mera (C10_12)	0,0	0,0	-0,7	35,4	36,5
Textilvarutillverkning, med mera (C13_15)	0,0	0,1	-0,2	10,8	4,3
Skogsindustri, med mera (C16_18)	-0,6	-0,1	-2,9	50,0	35,1
Petroleumraffinaderier, med mera (C19)	0,1	0,1	0,2	62,8	83,0
Kemi- och läkemedelstillverkning, med mera (C20_21)	0,0	-0,2	-0,7	70,0	70,2
Gummi- och plastvarutillverkning (C22)	0,0	0,0	-0,3	32,9	27,4
Icke-metallisk mineralproduktstillverkning (C23)	0,0	0,0	0,0	24,4	28,8
Stål- och metallframställning (C24)	-0,3	-0,1	-0,9	56,1	37,0
Metallvarutillverkning utom maskiner (C25)	-0,1	0,1	-0,5	30,1	27,1
Tillverkning av datorer, elektronik, med mera (C26_27)	0,2	-0,1	-0,5	51,1	56,8
Tillverkning av övriga maskiner (C28)	0,0	0,0	-0,6	36,2	36,0
Tillverkning av motorfordon, med mera (C29_30)	-0,2	0,0	-0,7	45,2	40,1
Annan tillverkning och reparationer (C31_33)	-0,1	0,1	-0,5	30,3	22,4
El, gas, vatten avfall, med mera (D, E)	-0,4	-0,2	-0,5	76,5	67,5
Byggverksamhet (F)	-0,8	-0,2	0,8	23,5	12,2
Handel, med mera (G)	0,5	-0,1	1,0	21,3	24,6
Transport och magasinering (H)	-0,2	0,1	-1,5	30,6	28,4
Hotell- och restaurangverksamhet (I)	0,0	-0,2	0,6	9,4	7,9
Informationstjänster, med mera (J)	-0,2	0,0	2,8	39,5	36,4
Finans- och försäkringsverksamhet (K)	0,0	0,1	0,3	57,6	57,5
Fastighetsverksamhet (L) ²	-0,4	-1,2	-2,6	85,7	80,5
Diverse företagstjänster (M, N)	0,3	-0,9	5,1	19,3	21,9
Utbildning, vård och sociala tjänster (P, Q)	0,1	-0,8	3,1	11,5	13,4
Kultur, fritid, service, med mera (R, S, T)	0,3	-0,2	0,9	2,6	20,9
Totalt, näringslivet²	-2,1	-3,5	0,0	41,0	35,4

Anm. En förteckning över branschkoderna enligt SNI 2007 finns på SCB:s webbplats, www.scb.se.¹ Antagandet om att egenföretagare har samma arbetskostnad per timme som anställda innebär att vinstandelen blir negativ i denna bransch. Egenföretagare får alltså lägre ersättning per timm än anställda.² Exklusive små- och fritidshus. Eftersom vinstandelarna är branschvis justerade så skiljer sig totalen något från den justerade vinstandelen som redovisas i andra delar av denna rapport.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Referenser

Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.

Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, 2013.

Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten*, 2015.

OECD (2012), "Labour losing to capital: What explains the declining labour share?", kapitel 3 i *OECD Employment Outlook*, 2012.

FÖRDJUPNING

Ett trovärdigt inflationsmål gynnar företag och löntagare

Riksbanken har under de senaste åren kritiserats av ekonomer och av företrädare för näringslivet som ansett att penningpolitiken varit alltför expansiv. Det historiskt låga ränteläget påstås vara skadligt för ekonomin, och vissa debattörer har dessutom ifrågasatt om den låga inflationen överhuvudtaget utgör ett problem. Företag och löntagare har dock mycket att vinna på att inflationen återförs till inflationsmålet. Riskerna förknippade med låga räntor ska inte avfärdas, men de måste vägas mot de betydande fördelar som kommer med stabila inflationsförväntningar och med ett trovärdigt inflationsmål.

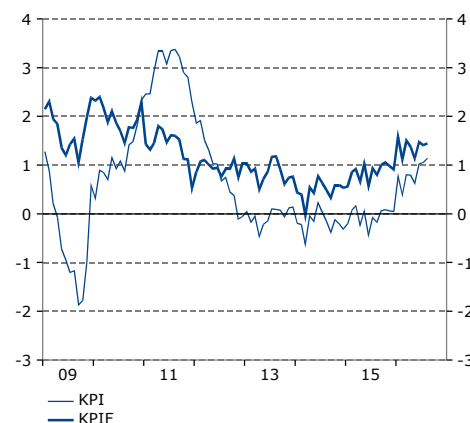
Penningpolitiken i Sverige är sedan ett par år tillbaka helt inriktad på att få upp inflationen till 2 procent. Reporäntan har sänkts till -0,5 procent och Riksbanken har därtill genomfört omfattande köp av svenska statsobligationer. Besluten om dessa åtgärder fattades i ett läge då prisökningstakten under en följd av år legat under målet på 2 procent, och då målets trovärdighet därför hade försvagats. Under hela 2014 var inflationen mätt med KPIF närmare noll än 2 procent, och mot slutet av det året uppmättes en tydlig nedgång i inflationsförväntningarna (se diagram 49 och diagram 50).

När penningpolitiken läggs om i mer expansiv riktning leder det vanligtvis till att resursutnyttjandet börjar stiga och till att priserna ökar i snabbare takt. Det mesta tyder också på att Riksbankens åtgärder har fått ungefär de effekter som man kunde förvänta. De senaste två åren har arbetslösheten fallit med ca 1,5 procentenheter och BNP har vuxit betydligt snabbare än den takt som av Konjunkturinstitutet bedöms vara långsiktigt hållbar. Resursutnyttjandet, mätt med BNP-gapet, bedöms nu vara högre än vid konjunkturrell balans (se diagram 51). KPIF-inflationen har under samma period stigit med ungefär en procentenhet, från ca 0,5 till 1,5 procent, och förväntningarna på inflationen om 5 år har åter närmats sig målet på 2 procent. Penningpolitiken är en av flera faktorer som bedöms ha bidragit till denna utveckling.

Framgångarna till trots har flera ekonomer och företrädare för näringslivet kritiserat Riksbanken eftersom de menat att penningpolitiken varit alltför expansiv. Kritiken har bland annat handlat om att de låga räntorna bidragit till de senaste årens kraftiga uppgång i bostadspriserna och att negativa räntor skadar det finansiella systemet. Flera debattörer har också ifrågasatt om den låga inflationen över huvud taget är något att oroas över.

Diagram 49 Konsumentpriser

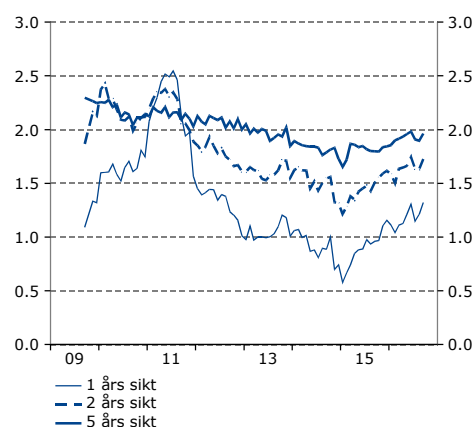
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 50 Inflationsförväntningar hos penningmarknadens aktörer

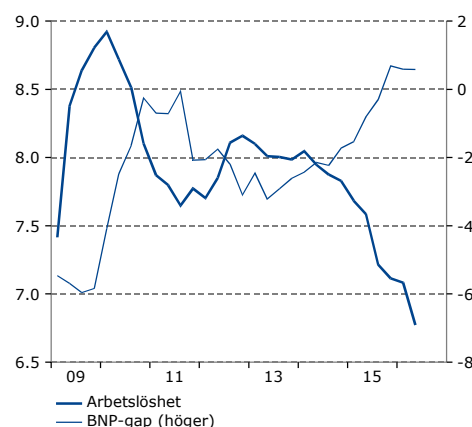
Procent, medelvärde, månadsvärden

Källa: TNS Sifo Prospera.

Diagram 51 Arbetslöshet och BNP-gap

Procent av arbetskraften respektive procentuell avvikelse från potentiell BNP, kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Den låga prisökningstakten har för företagens del kompenseras av förhållandevis låga kostnadsökningar och tillväxten i både BNP och sysselsättning har varit god. På vilket sätt utgör en inflation under målet på 2 procent ett problem som motiverar att räntorna på sparade medel hålls nära noll, eller att de till och med blir negativa, och att Riksbanken köper upp betydande delar av statsskulden?³¹

OVÄNTAT LÅGA INFLATIONSUTFALL GER HÖGA REALLÖNE-ÖKNINGAR

För att förklara problematiken med en alltför låg inflation kan det vara till hjälp att utgå från ett enkelt exempel som illustrerar hur nivån på inflationen påverkar hushållens köpkraft och företagens reala kostnader. I år väntas den genomsnittliga timlönen i näringslivet öka med knappt 3 procent, jämfört med fjolårets nivå. För en typisk löntagare som arbetar heltid innebär detta att årslönen stiger med ungefär 9 900 kronor. Men hur mycket ökar den anställdes köpkraft? Om den genomsnittliga prisnivån i konsumentledet förblir oförändrad under året, så att inflationen blir 0 procent, då ökar köpkraften också med 9 900 kronor. Om inflationen i stället blir 2 procent, då stiger den köpkraftsjusterade lönen per anställd i stället med knappt 3 300 kronor, mätt med 2015 års prisnivå.³² Det är alltså lätt att förstå varför den förväntade inflationen är en central variabel i löneförhandlingarna. Arbetsinkomsten utgör för många hushåll den dominerande källan till försörjning och exemplet ovan illustrerar att även ganska små överraskningar i prisökningstakten får betydande konsekvenser för köpkraften och därmed för hushållens levnadsstandard.

Under de senaste åren har inflationen upprepade gånger blivit lägre än vad som i genomsnitt förväntats av hushåll, företag och arbetsmarknadens parter. Arbetstagarnas köpkraftsjusterade lön har därmed blivit högre än förväntat och många löntagare har alltså gynnats av den oväntat låga inflationen.

HUR PÅVERKAS FÖRETAGEN?

Men hur har då företagen påverkats? Om ingångna löneavtal baseras på antagandet att inflationen ska hamna nära Riksbankens mål på 2 procent, då leder en inflation under 2 procent till att lönsamheten pressas i många företag. För de företag som är

³¹ Se Isaksson och Winsth (2015), Svenska Dagbladet (2015c), Svenska Dagbladet (2016) och Dagens Industri (2016).

³² Räkneexemplet utgår från en heltidsekvivalent medianlön bland löntagare i privat sektor 2015. Uppgifterna är tagna ur SCB:s strukturlönestatistik och avser löntagare i åldrarna 18–66 år.

verksamma på hemmamarknaden uppstår då en obalans mellan de prisökningar som företagen kan ta ut och de kostnadsökningar som de accepterat via avtalen. Något förenklat kan man säga att den oväntat höga köpkraft som har kommit löntagarna till del, den har företagen på hemmamarknaden förlorat. Efter flera år med låg inflation har företrädarna för dessa företag därför haft starka skäl att ifrågasätta inflationsmålets trovärdighet, och att argumentera för att parterna i löneförhandlingarna borde utgå från att inflationen de kommande åren blir lägre.

För exportföretagen är situationen något annorlunda. För produkter som produceras i Sverige men säljs i utlandet finns ingen direkt koppling mellan inflationen i det svenska konsumentledet och de producerande företagens lönsamhet. Inom euroområdet, som är Sveriges viktigaste exportmarknad, har den mångåriga och djupa lågkonjunkturen bidragit till att dämpa efterfrågan på svenska exportprodukter, samtidigt som löneökningarna i många länder inom valutaområdet har blivit förhållandevis låga. Företrädare för svenska exportföretag har därför oroat sig för att den jämförelsevis höga löneökningstakten i Sverige ska skada deras konkurrenskraft. Liksom företagen på hemmamarknaden har exportföretagen alltså funnit skäl att ifrågasätta inflationsmålets roll som riktmärke i de svenska avtalsförhandlingarna.³³

RIKSBANKEN HADE KUNNAT AGERA TIDIGARE FÖR ATT STABILISERA INFLATIONEN

Bakom företagsidans kritik av inflationsmålet ligger alltså ett par olika, grundläggande argument. Företrädare för exportföretagen har menat, för det första, att pris- och kostnadsutvecklingen i vår omvärld måste ges större vikt i avtalsförhandlingarna, och att ett inhemskt bestämt inflationsmål inte är särskilt relevant i en liten och öppen ekonomi som den svenska. Andra företrädare för arbetsgivarna har i stället fokuserat på det faktum att inflationen under en lång rad av år har blivit lägre än 2 procent och att inflationsmålet därför inte är trovärdigt. En gemensam nämnare i kritiken har dock varit uppfattningen att Riksbanken haft svårt att påverka prisökningstakten, inte minst på grund av starka negativa prisimpulser från omvärlden.

En svag konjunkturutveckling i omvärlden och fallande råvarupriser var utan tvekan viktiga drivkrafter bakom de senaste årens låga inflation. Ett lågt resursutnyttjande bland våra handelspartner höll tillbaka efterfrågan på svenska exportprodukter och bidrog på så sätt till att resursutnyttjandet var lågt även i

³³ Se Dagens Industri (2015), Hidesten m.fl. (2015), Svenska Dagbladet (2015a) och Svenska Dagbladet (2015b).

Sverige. Det låga inhemska resursutnyttjandet dämpade i sin tur näringslivets efterfrågan på arbetskraft och höll tillbaka löneökningstakten. Prisutvecklingen i Sverige påverkades dessutom, via importen, av den låga inflationen i omvärlden och av de kraftiga prisfall på viktiga råvaror som inträffade under 2014 och 2015.

Men en svag internationell konjunkturutveckling och låga importpriser innebär inte att centralbanken förlorar kontrollen över den allmänna prisökningstakten. Via den inhemska efterfrågan och växelkursen har penningpolitiken möjlighet att återföra inflationen till målet. Giltigheten i dessa grundläggande makroekonomiska samband illustreras av den omläggning av penningpolitiken i mer expansiv riktning som skedde 2014, och de konsekvenser som detta fått på resursutnyttjandet och på inflationen. I sin utvärdering av penningpolitiken för perioden 2010 till 2015 drog också Goodfriend och King (2016) slutsatsen att Riksbanken tidvis underskattade problemen i euroområdet och att reporäntan borde ha sänkts tidigare.³⁴

NYTTAN AV ETT TROVÄRDIGT INFLATIONSMÅL

Varför är det då så viktigt att stabilisera inflationen runt målet på 2 procent? Om låg omvärldsefterfrågan och låg importerad inflation dämpar den svenska prisökningstakten, kan inte centralbanken då tolerera att inflationen under en period hamnar under inflationsmålet? Problemet med en sådan strategi är att målets trovärdighet då kan komma att ifrågasättas och försvagas. Den oenighet om inflationsmålets roll i löneförhandlingarna som uppstått de senaste åren är ett tecken på just detta.³⁵ När företag och hushåll börjar tvivla på att inflationen ska återgå till inflationsmålet, då uppkommer samhällsekonomiska kostnader. Ett exempel är just oenigheten om vilka inflationsprognoser som bör ligga till grund för löneförhandlingarna. Osäkerheten om den framtida prisökningstakten gör det svårare för arbetsmarknadens parter att komma överens om nya löneavtal, och det blir svårare för både företag och hushåll att bedöma innebörden av ingångna avtal. Exemplet ovan om inflationens påverkan på den köpkraftsjusterade lönen hos en typisk löntagare i privat sektor illustrerar just detta.

³⁴ Konjunkturinstitutet (2016) visar att Riksbanken, i sina prognoser från perioden 2011–2015, gjorde systematiska överskattningar av inflationen för nästkommande år och att dessa fel var större än ett genomsnitt av svenska prognosinstitut. Prognosfelen kan ha bidragit till att styrräntan inte sänktes tidigare och mer. Chefen för den amerikanska centralbanken, Janet Yellen, har å sin sida antytt att Riksbanken kan ha missbedömt nivån på den så kallade reala jämviktsräntan, även kallad den naturliga räntan, och att detta kan ha bidragit till de senaste årens svårigheter att stabilisera inflationen runt inflationsmålet. Se Yellen (2015).

³⁵ Att ekonomer och företrädare för parterna ifrågasätter Riksbankens förmåga att stabilisera inflationen runt målet är ett annat sådant tecken. En tredje indikation på försvagad trovärdighet är den nedgång i de långsiktiga inflationsförväntningarna som uppmättes kring årsskiftet 2014/2015 (se diagram 50).

Förväntningar om framtida inflation är viktiga även på andra marknader, vid sidan om arbetsmarknaden. Det gäller inte minst de finansiella marknaderna, där den framtida, reala avkastningen på olika tillgångar ofta är helt avhängig av framtida inflationsutfall. Resultat från forskning om terminspremier indikerar exempelvis att graden av osäkerhet om den framtida inflationen är en viktig bestämningsfaktor för storleken på den så kallade löptidspremien på obligationer. Större osäkerhet om den framtida prisutvecklingen innebär en större osäkerhet om den reala avkastningen på obligationer. Som kompensation för denna risk kräver investerare en högre förväntad avkastning, eller ränta. För företagen innebär högre räntor att det blir mindre lönsamt att investera.³⁶

BEHOVET AV ETT NOMINELLT ANKARE

Om centralbanken inte reagerar på tecken på försvagad trovärdighet för inflationsmålet, då finns det en risk att problemen eskalerar. Anledningen är att värdet på moderna valutor i grund och botten inte är annat än en överenskommelse mellan de olika aktörer som använder valutan. Centralbanken har visserligen starka medel till sitt förfogande för att upprätthålla denna överenskommelse, men om styrmedlen inte används kan förtroendet för valutans värde komma i gungning. Ett enkelt men avslöjande tankeexperiment kan klargöra denna poäng. Låt oss anta att alla svenska företag, hushåll och myndigheter kom överens om att konvertera värdet på den svenska valutan: på ett förutbestämt datum halverades alla löner och priser, och vid samma tillfälle växlade Riksbanken in alla existerande sedlar till nya sedlar med halva den ursprungliga valören. Alla banker halverade samtidigt alla tillgångar på alla konton och beloppet på alla lån och andra kontrakt multiplicerades med 0,5. En sådan konvertering av kronans värde skulle innebära att inflationen just den dagen uppgick till –50 procent, men alla relativa priser skulle förbli oförändrade och den köpkraftsjusterade lönen skulle för alla löntagare förbli densamma. Tankeexperimentet kan i förstone

³⁶ Se Wright (2011). För en kritisk diskussion av dessa resultat, se även Bauer m.fl. (2014).

Diagram 52 Konsumentpriser sedan 1981

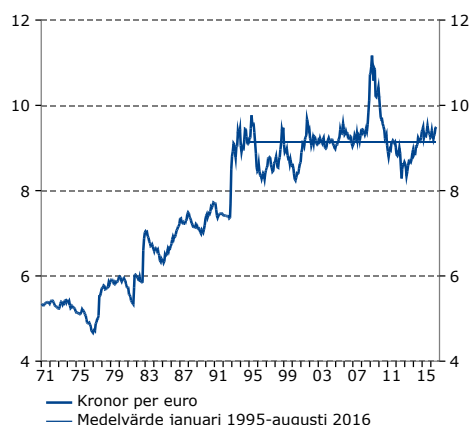
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Källa: SCB.

Diagram 53 Kronans växelkurs gentemot euron

Kronor per euro, månadsvärden

Anm. För perioden före den 1 januari 1999 har euroväxelkursen beräknats som ett vägt genomsnitt (ECU) av växelkurserna för valutorna i de länder som senare blev en del av euroområdet.

Källor: Macrobond, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

verka konstlat, men en liknande konvertering av värdet på den franska francen genomfördes den 1 januari 1960.³⁷

Det genomsnittliga priset på varor, tjänster och arbetskraft, uttryckt i en modern valuta som kronor eller euro, är alltså ingenting annat än en överenskommelse. Det är just av denna anledning som moderna valutor behöver ett nominellt ankare, det vill säga ett trovärdigt riktmärke för den allmänna prisökningstakten. Med ett sådant trovärdigt riktmärke att förhålla sig till blir det möjligt för tusentals olika företag och miljontals löntagare att förhålla sig till de relativa prisförändringar som hela tiden uppstår, och att tolka löne- och prisförändringar på ett meningsfullt sätt. Sedan mitten av 1990-talet har Riksbankens inflationsmål fungerat som ett trovärdigt nominellt ankare i Sverige. Inflationsmålet har tjänat sitt syfte att stabilisera inflationen och inflationsförväntningarna (se diagram 52). Genom att prisutvecklingen stabiliserats har inflationsmålet även bidragit till en förhållandevis hög stabilitet och förutsägbarhet i kronans växelkurs gentemot valutorna hos flera av våra viktigaste handelspartner, exempelvis euroområdet (se diagram 53).

FRAMTIDA HANDLINGSUTRYMME

De ekonomiska fördelarna med en inflationsmålsregim är alltså avsevärda och de utgör ett tungt vägande skäl för den expansiva penningpolitik som förts de senaste åren. Men även andra argument talar för att hålla ränteläget lågt i syfte att pressa upp inflationen. Ett sådant argument handlar om att skapa utrymme att stabilisera konjunkturen om ekonomin i framtiden skulle drabbas av oväntade, negativa störningar, exempelvis från utlandet. Riksbankens möjlighet att stimulera konsumtion och investeringar beror av dess makt att styra den reala avkastningen på lån, den så kallade realräntan. Realräntan bestämmer den faktiska, ekonomiska avkastningen på sparande och är, något förenklat, lika med skillnaden mellan den nominella räntan och inflationen. Eftersom inflationen är en förhållandevis trögrörlig variabel, kan centralbanken ändra den reala avkastningen på sparande genom att höja och sänka den nominella räntan. En lägre realränta innebär alltså en lägre real avkastning på sparande, och på motsva-

³⁷ Under andra halvan av 1950-talet genomlevde Frankrike en period av politiska och ekonomiska påfrestningar, delvis förorsakade av kriget i Algeriet. Åren 1956 och 1957 finansierades betydande underskott i den offentliga budgeten delvis via lån i centralbanken. Redan 1957 tvingades regeringen att be IMF om nödlån och både finans- och penningpolitiken lades om i mer stram riktning. Som ett led i arbetet med att återbygga förtroendet för den ekonomiska politiken fattades ett beslut om att införa en ny monetär enhet, den nya francen. I förordningen från 1958 stadgas bland annat att en ny franc ska vara värd 100 (gamla) franc, att växelkurserna för utländska valutor ska tolkas som hundradelar av den nya francen och att tidigare ingångna avtal ska konverteras till nya franc. År 1960 började centralbanken, Banque de France, att sätta de nya mynten och sedlarna i omlopp. Se Patat och Lutfalla (1990) samt Journal officiel (1958).

rande sätt att den faktiska ekonomiska kostnaden för att låna pengar blir lägre.

Antag nu att de internationella konjunkturutsikterna skulle försvagas avsevärt och att Riksbanken därför vill hålla realräntan låg i syfte att stimulera konsumtion och investeringar. Centralbankens möjlighet att i ett sådant läge hålla realräntan låg avgörs av nivån på inflationen i utgångsläget. Om prisökningstakten är ungefär 2 procent, då innebär en nominell styrränta på $-0,5$ procent att den reala styrräntan blir $-2,5$ procent. Men om inflationen i utgångsläget är 0 procent, då betyder samma nominella styrränta på $-0,5$ procent att även den reala styrräntan är $-0,5$ procent. Genom att pressa upp inflationen mot målet på 2 procent ökar alltså penningpolitikens stimulerande verkan på konjunkturen, för en given nivå på den nominella styrräntan.³⁸

RISKERNA MED LÅGA RÄNTOR

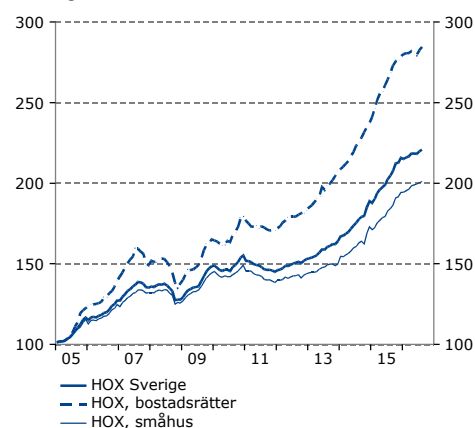
Vilka argument talar då emot den penningpolitik som Riksbanken nu för, med negativ reporänta och omfattande tillgångsköp? Ett argument som ofta förs fram, i Sverige och utomlands, är att låga räntor bidrar till att driva upp tillgångspriser och skuldnivåer och att riskerna därmed ökar för kraftiga framtida prisfall och för makroekonomisk instabilitet. De senaste åren har svenska bostadspriser också stigit i en anmärkningsvärt snabb takt, och de låga räntorna är utan tvekan en av flera drivkrafter bakom denna utveckling (se diagram 54 och diagram 55). Att låga räntor innebär stigande tillgångspriser är i och för sig förenligt med ett rationellt beteende hos hushåll och andra investerare. Det är exempelvis billigare att äga en bostad om räntorna är låga än om de är höga. Därför är det naturligt att hushållen är beredda att betala ett högre pris för en bostad med en viss given standard. Men prisutvecklingen kan utgöra ett problem, till exempel om många hushåll underskattar sannolikheten för framtida räntepågångar. Om räntorna då stiger snabbare än förväntat kan följden bli en plötslig korrigerings nedåt av bostadspriserna. I ett sådant läge kan en del låntagare få svårt att betala igen sina skulder, och många hushåll med stora bostadslån kan tvingas att kraftigt dra ner sin konsumtion. Snabbt sjunkande tillgångspriser innebär samtidigt snabbt krympande förmögenheter hos många hushåll, något som ytterligare kan dämpa konsumtionsbenägenheten.³⁹

³⁸ En ytterligare fördel med att få upp inflationen närmare målet på 2 procent är att reallönerna då lättare kan anpassas till rådande konjunkturläge. Löntagarna och deras företrädare har ofta starkt motsatt sig att de nominella lönerna sänks. Men om inflationen är positiv kan en sänkning av reallönerna ändå åstadkommas, för en given nivå på de nominella lönerna. I en kraftig lågkonjunktur kan reallönen behöva sänkas temporärt, för att på så sätt dämpa uppgången i arbetslösheten.

³⁹ Se Konjunkturinstitutet (2015).

Diagram 54 Bostadspriser

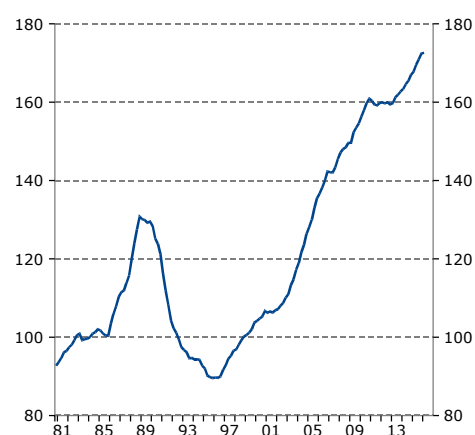
HOX prisindex, index januari 2005=100, säsongsrensade månadsvärden

Källor: Valueguard, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 55 Hushållens låneskulder

Procent av årlig disponibel inkomst, kvartalsvärden

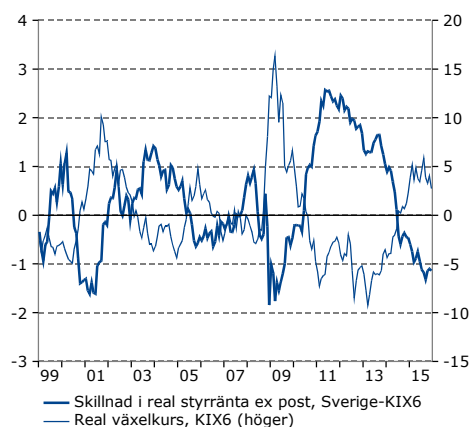

Anm. Inklusive hushållens icke vinstdrivande organisationer.

Källa: SCB.

Diagram 56 Ränteskillnad mot omvärlden och real växelkurs

Procentenheter respektive procentuell avvikelse från medelvärde, månadsvärden

Anm. Den reala växelkursen (KIX6) visas som procentuell avvikelse från medelvärdet under perioden januari 1999 till december 2015. För information om hur serierna beräknats, se fotnot 41.

Källor: Macrobond, Riksbanken, SCB och Konjunkturinstitutet.

De senaste årens snabba prisuppgångar och den snabbt ökande skuldsättningen kan utgöra en risk för de framtida konjunkturutsikterna. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att flera olika åtgärder, vid sidan av styrräntan, står till buds om ansvariga myndigheter önskar att dämpa uppgången i tillgångspriserna. Det kan exempelvis handla om åtgärder som direkt dämpar hushållens efterfrågan på lån, som nedtrappade ränteavdrag, eller åtgärder som ökar bankernas kostnader för att låna ut pengar, som kontracykliska kapitalkrav. Flera nyligen publicerade resultat från olika forskningsstudier indikerar att sådana alternativa åtgärder är mer effektiva än penningpolitiken för detta syfte.⁴⁰

LÅGA RÄNTOR I OMVÄRLDEN GER LÅGA RÄNTOR I SVERIGE

För att diskussionen om penningpolitiken ska vara konstruktiv är det viktigt att inte bara diskutera den ekonomiska politikens mål, utan även dess begränsningar. Ibland beskrivs de ekonomiska sambanden så att Riksbanken kan bestämma räntan i Sverige oberoende av ränteläget i omvärlden. Men Sveriges kapitalmarknader är öppna mot omvärlden och finansiella tillgångar kan fritt flyttas mellan olika länder och valutaområden. Den genomsnittliga realräntan i Sverige kan därför inte under längre tidsperioder avvika avsevärt från den realränta som råder hos våra viktigaste handelspartners. Stora skillnader i real avkastning gentemot dessa länder skulle implicera stora förändringar i kronans växelkurs i förhållande till samma länder. Ju mer bestående sådana ränteskillnader väntades vara, ju större skulle också de motsvarande förändringarna i växelkursen bli. Diagram 56 illustrerar sambandet mellan den reala styrräntan som rått i Sverige och i utlandet, å ena sidan, och kronans handelsviktade, reala växelkurs å den andra.⁴¹ Att ränteläget i Sverige är lågt beror därför till stor del på att räntorna i omvärlden är låga. Mycket

⁴⁰ Se Alpanda och Zubairy (2014), Laséen m.fl. (2015) och Svensson (2016) för resultat som talar emot att använda penningpolitiken i syfte att dämpa tillgångspriser och/eller hushållens skuldsättning. För en mer positiv syn på penningpolitikens möjligheter att motverka att finansiella obalanser byggs upp, se Borio (2014). Laséen och Strid (2013) använder en Bayesiansk vektorautoregressiv modell (BVAR) för att empiriskt skatta effekten av en oväntad höjning av reporäntan på svensk BNP, inflation och hushållens reala skulder. Resultaten från skattningen ger en fingervisning om de kostnader som uppkommer, i termer av lägre inflation och BNP, om penningpolitiken används för att dämpa hushållens skulder. Se även Sveriges riksbank (2014).

⁴¹ Den reala växelkursen avser kronans reala, handelsviktade växelkurs gentemot Danmark, euroområdet, Japan, Norge, Storbritannien och USA (KIX6). Diagram 56 visar den reala växelkursens procentuella avvikelse från medelvärdet under perioden januari 1999 till december 2015. Ränteskillnaden mot omvärlden avser skillnaden *ex post* mellan den reala styrräntan i Sverige och den reala, handelsviktade styrräntan, KIX6. De reala styrräntorna är i sin tur beräknade som skillnaden mellan respektive nominella styrränta och ett centerat, glidande medelvärde av den månadsvisa förändringen i respektive konsumentprisindex, uppräknad till årstakt (KPIF för Sverige, KPI för övriga länder).

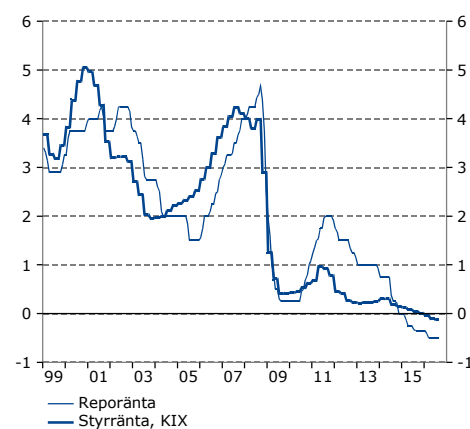
förenklat skulle man kunna säga att svensk penningpolitik handlar om att avgöra om räntan i Sverige ska vara lite högre, ungefär lika med, eller något lägre än den handelsviktade räntan i omvärlden (se diagram 57).

PARTERNA PÅVERKAR PENNINGPOLITIKENS REALEKONOMISKA HANDLINGSUTRYMME

Arbetsmarknadens parter har, sammanfattningsvis, mycket att vinna på att trovärdigheten för inflationsmålet återställs. Med en återvunnen trovärdighet undanröjs en stor del av den osäkerhet som på senare år rått om inflationsutsikterna och därmed förenklas kommande års lönerörelser. Det är också angeläget att parterna fullt ut beaktar den växelverkan som råder mellan utfallen i lönerörelserna och penningpolitikens betingelser. På kort sikt kan Riksbanken påverka den inhemska prisnivån via växelkursen och då framför allt via dess effekter på importpriserna. På längre sikt är det i stället främst de realekonomiska kanalerna som måste användas: om inflationsutsikterna av någon anledning inte är förenliga med inflationsmålet, då måste resursutnyttjandet i allmänhet användas för att påverka företagens kostnader och prissättning. Men inflationsutsikterna avgörs delvis av utfallen i avtalsrörelserna. Om parterna gemensamt väljer att lita på inflationsmålet och att sluta avtal som är förenliga med målet, då minskar sannolikheten att centralbanken tvingas att driva resursutnyttjandet över eller under en normal nivå i syfte att pressa inflationen tillbaka mot målet. I ett sådant scenario får Riksbanken ett större utrymme att använda penningpolitiken för att stabilisera den reala ekonomin.⁴²

Diagram 57 Styrräntor i Sverige och i omvärlden

Procent, månadsvärden

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

⁴² Svensson (2003) diskuterar förutsättningarna för att använda penningpolitiken i syfte att stabilisera den reala ekonomin. Särskilt intressant, mot bakgrund av den rådande makroekonomiska situationen i Sverige, framstår avsnittet om kopplingen mellan, å ena sidan, inflationsmålets trovärdighet och, å den andra, avvägningen mellan stabilisering av prisutvecklingen och stabilisering av resursutnyttjandet.

Referenser

- Alpanda, S. och S. Zubairy (2014), "Addressing household indebtedness: monetary, fiscal or macroprudential policy?", Bank of Canada Staff Working Paper No. 2014-58.
- Bauer, M., G. Rudebusch och J. Wu (2014), "Term premia and inflation uncertainty: empirical evidence from an international panel data set: comment", *American Economic Review*, 104(1), sid. 323–337.
- Borio, C. (2014), "The financial cycle and macroeconomics: what have we learnt?", *Journal of Banking and Finance*, 45, sid. 182–198.
- Dagens Industri (2015), "Teknikföretagen vill se lönesänkningar", 11 februari 2015.
- Dagens Industri (2016), "Topparna dömer ut minusräntan", 9 maj 2016.
- Goodfriend, M. och M. King (2016), "Utvärdering av Riksbankens penningpolitik 2010–2015", Rapport från riksdagen 2015/16:RFR6.
- Hidesten, P., K. Johansson, P. Jeppsson, J. Milton, O. Månsson och Å. Svensson (2015), "Inflationsmålet ska inte vara grunden i avtalsrörelsen", *Dagens Industri*, 15 juni 2015.
- Isaksson, T. och A. Winsth (2015), "Låg inflation gynnar Sverige", *Dagens Industri*, 3 februari 2015.
- Journal officiel (1958), "Ordonnance No. 58-1341 du 27 décembre 1958 instituant une nouvelle unité monétaire", *Journal officiel de la République française*, 28 december 1958.
- Konjunkturinstitutet (2015), "Bostadspriser och ränteutveckling", fördjupning i *Konjunkturläget*, december 2015.
- Konjunkturinstitutet (2016), "Utvärdering av makroekonomiska prognoser", Specialstudie nr 48.
- Laséen, S., A. Pescatori och J. Turunen (2015), "Systemic risk: a new trade-off for monetary policy?", IMF working Paper 15/142.
- Laséen, S. och I. Strid (2013), "Debt dynamics and monetary policy: a note", Sveriges Riksbank Working Paper Nr. 283.
- Patat, J.-P. och M. Lutfalla (1990), *A monetary history of France in the twentieth century*, övers. av P. Martindale och D. Cobham, Macmillian press, Hong Kong.
- Svenska Dagbladet (2015a), "Inget löneutrymme i avtalsrörelsen", 25 januari 2015.
- Svenska Dagbladet (2015b), "Ödesfrågan som får fart på avtalsrörelsen", 27 mars 2015.
- Svenska Dagbladet (2015c), "Tung professor: ekonomin är drogad med låga räntor", 17 november 2015.
- Svenska Dagbladet (2016), "Varnar för bubbla: svensk ekonomi dopad med steroider", 18 februari 2016.
- Sveriges riksbank (2014), "Penningpolitikens effekt på hushållens skuldsättning", fördjupning i *Penningpolitisk rapport*, februari 2014.

- Svensson, L. E. O. (2003), "Monetary policy and real stabilization", National Bureau of Economic Research Working Paper Nr. 9486.
- Svensson, L. E. O. (2016), "Cost-benefit analysis of leaning against the wind: Are costs larger also with less effective macroprudential policy", National Bureau of Economic Research Working Paper Nr. 21902.
- Wright, J. (2011), "Term premia and inflation uncertainty: empirical evidence from an international panel dataset", *American Economic Review*, 101(4), sid. 1514–1534.
- Yellen, J. (2015), "Normalizing monetary policy: prospects and perspectives", tal framfört i San Francisco, USA, 27 mars 2015.

Arbetskostnader och internationell konkurrenskraft

Den senaste 20-årsperioden har arbetskostnadsandelen i Sverige trendmässigt ökat jämfört med i omvärlden. Uppgången kan till betydande del förklaras av att det svenska näringslivets sammansättning har förändrats i riktning mot branscher som är mer arbetsintensiva. En analys av tillverkningsindustrin visar att uppgången där är betydligt mindre och mycket osäker. Det finns därför inga tydliga tecken på att avkastningen på produktivt kapital i Sverige har minskat relativt omvärlden och att Sveriges internationella konkurrenskraft har försvagats de senaste 20 åren. Denna tolkning får stöd av att företagen enligt Konjunkturbarometern är relativt nöjda med vinstläget. Dessutom är investeringarna inte lägre än normalt. Överskotten i handelsbalansen för både varor och tjänster vittnar också om att det svenska näringslivet står sig väl i den internationella konkurrensen.

Den svenska lönebildningen har de senaste 20 åren formats av det så kallade industriavtalet. Detta samarbetsavtal innebär att parterna inom industrin sluter löneavtal först, och att detta löneavtal blir normerande för övriga parter på arbetsmarknaden. Ett argument som brukar framhållas för att just industrin bör ”sätta märket” är att många företag i industrin möter hård konkurrens på internationella marknader och att de därför har begränsade möjligheter att föra kostnadsökningar framåt till köparna. Industrins normerande roll antas därmed bidra till att värna den internationella konkurrenskraften och, i förlängningen, till en gynnsam utveckling av sysselsättningen (se ruta i marginalen).

Detta synsätt ligger till grund för den så kallade Europeanormen, som innebär att lönerna i Sverige bör utvecklas i takt med lönerna i utvalda länder i Europa.⁴³ Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är lönebildningens viktigaste roll att skapa förutsättningar för en hög och stabil sysselsättning i ekonomin som helhet. Lönsamheten i näringslivet har naturligtvis en viktig roll i detta. För att det ska vara attraktivt att förlägga produktion till Sverige och att investera här, måste avkastningen på produktivt kapital (eller arbetande kapital) i företagen vara i paritet med i omvärlden, åtminstone på lite sikt.⁴⁴ Kapitalavkastningen, eller om man så vill avkastningen per investerad krona, påverkas inte bara av löneläget utan också av produktiviteten, nyttjandekostnaden⁴⁵ för det produktiva kapitalet, olika produktpriser och, i de fall där produkter köps eller säljs utomlands, kronans växelkurs.

Internationell konkurrenskraft

Konkurrenskraft är till sin natur ett relativt mått som kan definieras på många olika sätt. Ur ett bredare samhällsekonomiskt perspektiv kan real BNP per person i arbetsför ålder i Sverige jämfört med i omvärlden ses som ett relevant mått, eftersom det speglar hur mycket konsumtionsutrymme som skapas per person i arbetsför ålder jämfört med i omvärlden.

I detta kapitel ligger fokus på näringslivets förmåga att konkurrera på internationella marknader. Avkastningen på produktivt kapital (eller arbetande kapital) i det svenska näringslivet i förhållande till i omvärlden är då en relevant indikator på den internationella konkurrenskraften. Med produktivt kapital avses fysiskt realkapital, såsom byggnader och maskiner, samt immateriella tillgångar som patent med mera.

Skulle kapitalavkastningen vara lägre i det svenska näringslivet än i omvärlden kan detta vara en indikation på att lönsamheten i det svenska näringslivet är relativt låg. Det är dock viktigt att notera att avkastningskravet på kapital varierar mellan olika kapitalslag, bland annat beroende på hur snabbt kapitalet förslits och föråldras. Dessutom kan avkastningskravet variera mellan olika företag och branscher beroende på hur stort risktagande som verksamheten är förenad med.

För en utförlig genomgång av begreppet konkurrenskraft, se Tillväxtanalys (2009).

⁴³ Se kapitel 5 i Konjunkturinstitutet (2012).

⁴⁴ Med produktivt kapital avses fysiskt realkapital, så som byggnader och maskiner, samt immateriella tillgångar som patent med mera.

⁴⁵ Nyttjandekostnaden är en funktion av det internationella kapitalavkastningskravet, riskpremier, hur snabbt det produktiva kapitalet förslits och prisutvecklingen för kapitalvaror.

Det räcker alltså inte att bara förhålla sig till hur lönerna utvecklas i omvärlden när det svenska näringslivets internationella konkurrenskraft ska analyseras.

Med den nuvarande penningpolitiska regimen med rörlig växelkurs är inflationsmålet det nominella ankaret i ekonomin. Vid ett balanserat konjunkturläge kommer lönerna normalt att utvecklas så att inflationsmålet nås. Om resursutnyttjandet är högt så att löner och priser ökar snabbt, stramar Riksbanken tillfälligt åt ekonomin med högre reporänta så att efterfrågan dämpas och inflationen faller ner mot inflationsmålet. På kort sikt innebär räntehöjningen oftast att kronan blir starkare, vilket urholkar näringslivets internationella konkurrenskraft ytterligare. Men på längre sikt kommer den förhöjda prisnivån på svenska varor och tjänster att motverkas av en försvagning av den svenska kronan, så att internationella relativpriser och näringslivets internationella konkurrenskraft återställs.

Det faktum att växelkursen på kort sikt påverkas av en rad olika faktorer och ofta rör sig på ett oförutsägbart sätt innebär dock att näringslivets internationella konkurrenskraft kan variera kraftigt på kort sikt. Detta komplicerar naturligtvis analysen av hur mycket lönerna kan öka i Sverige, men problematiken gäller oavsett om lönebildningen vägleds av inflationsmålet eller av löneökningstakten i omvärlden. Osäkerheten om växelkursens utveckling utgör därför i sig inget argument för att lönerna i Sverige ska följa utvecklingen i till exempel utvalda länder i Europa i linje med Europarollen.

Tyvärr finns det inte data att tillgå som möjliggör en bred internationell jämförelse av avkastningen på produktivt kapital i näringslivet. Detta kapitel fokuserar därför på hur olika mått på svenska arbetskostnader förhåller sig till arbetskostnaderna i andra OECD-länder. Statistik redovisas både för ekonomin som helhet och för tillverkningsindustrin när så är möjligt. Tillverkningsindustrin är i mycket hög grad internationellt konkurrenssatt och läget där är därför särskilt betydelsefullt. Samtidigt utgör tjänsteexporten en allt större del av den svenska ekonomin, vilket gör det intressant att också analysera ekonomin i ett bredare perspektiv. Dessutom analyseras andra indikatorer på internationell konkurrenskraft, såsom investeringsandelar, nettoexport och lönsamhetsomdömen i olika delar av näringslivet enligt Konjunkturbarometern.

Som en bakgrund redovisas inledningsvis statistik över faktiska arbetskostnader per arbetad timme i Sverige och några viktiga konkurrentländer. Detta säger dock inte särskilt mycket om eventuella skillnader i kapitalavkastning och internationell konkurrenskraft, bland annat eftersom arbetsproduktiviteten inte beaktas. Genom att relatera arbetskostnaderna till arbetsproduktiviteten erhålls ett mått på arbetskostnad per producerad enhet, den så kallade enhetsarbetskostnaden. Förändringar i enhetsarbetskostnaden gentemot andra länder speglar därmed utvecklingen av den internationella konkurrenskraften bättre än rena mått på arbetskostnader. Samtidigt ska det noteras att var-

ken relativa mått på arbetskostnader eller enhetsarbetskostnader fångar upp hur förändringar i relativa produktpriser påverkar den internationella konkurrenskraften och kapitalavkastningen.

Statistik över arbetskostnadsandelen har en tydligare koppling till kapitalavkastning. Arbetskostnadsandelen visar hur stor andel av förädlingsvärdet (mervärdet i produktionen) som utgörs av kostnader för arbetskraft. Den resterande delen utgör bruttovinstandelen och kan ses som avkastningen på det produktiva kapitalet, inklusive ersättning för kapitalförslitning. Ju högre arbetskostnadsandelen är, desto lägre är vinstandelen och därmed avkastningen på det produktiva kapitalet, allt annat lika.

Eftersom kvoten mellan produktivt kapital och förädlingsvärde varaktigt kan vara olika i olika länder, är det knappast meningsfullt att tolka skillnader mellan länder i faktiska nivåer för arbetskostnadsandelen.⁴⁶ Däremot kan det vara informativt att följa utvecklingen över tiden. Om till exempel arbetskostnadsandelen i Sverige skulle öka trendmässigt i förhållande till i omvärlden, skulle det kunna indikera att kapitalavkastningen i Sverige försvagas i relativa termer. En sådan tolkning förutsätter dock implicit att utvecklingen inte beror på förändringar i kvoten mellan det produktiva kapitalet och förädlingsvärdet, eller på förändringar i hur snabbt kapitalet förslits.

Arbetskostnader

Statistik över arbetskostnad per timme i ekonomin som helhet finns tillgänglig via Eurostat för de flesta länder i Europa. Arbetskostnaden per timme i Sverige uppgick 2015 till i genomsnitt 37,4 euro (se tabell 9). Detta var något mindre än i Danmark och betydligt lägre än i Norge, men samtidigt högre än i de andra redovisade länderna.

I euroområdet som helhet var arbetskostnaden per timme i fjol i genomsnitt 29,5 euro, det vill säga ca 20 procent lägre än i Sverige.⁴⁷ Den relativt stora uppgången i de svenska arbetskostnaderna uttryckt i euro från 2008 till 2012 förklaras till stor del av att kronan förstärktes med ca 10 procent gentemot euron under perioden. Det är dock värt att notera att arbetskostnaden per timme har varit 20–25 procent lägre i euroområdet än i Sverige samtliga redovisade år från och med 2004. I Tyskland har arbetskostnaderna varit 8–18 procent lägre än i Sverige sedan 2004.

Skillnaden gentemot euroområdet och Tyskland kan förefalla stor, men en jämförelse av arbetskostnader i absoluta nivåer är, som argumenterats för ovan, inte särskilt relevant som indikator

⁴⁶ Kvoten mellan det produktiva kapitalet och förädlingsvärdet påverkas bland annat av branschammansättningen i ekonomin, eftersom olika branscher är olika kapitalintensiva.

⁴⁷ Även i tillverkningsindustrin var arbetskostnaden per timme i euroområdet ungefär 20 procent lägre än i Sverige i fjol. Tyvärr redovisar Eurostat bara statistik för tillverkningsindustrin för ett fåtal år.

på internationell konkurrenskraft. En viktig anledning är att arbetskostnader i absoluta nivåer inte speglar hur mycket förädlingsvärde som skapas per arbetad timme. Genom att relatera arbetskostnaden till produktiviteten erhålls den så kallade enhetsarbetskostnaden, det vill säga arbetskostnad per producerad enhet.

Tabell 9 Arbetskostnader i ekonomin som helhet

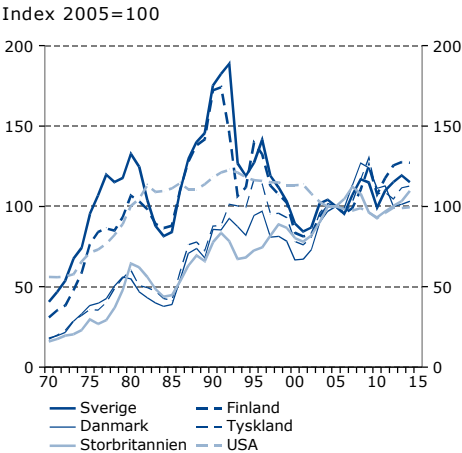
Euro per timme

	2004	2008	2012	2015
Sverige	29,0	31,6	37,3	37,4
Norge	30,1	37,8	56,4	51,2
Danmark	29,6	34,6	39,4	41,3
Storbritannien	21,5	20,9	21,7	25,7
Euroområdet	23,0	25,3	28,3	29,5
Finland	24,4	27,1	31,3	33,0
Tyskland	26,8	27,9	30,5	32,2

Anm. Exklusive jordbruk, skogsbruk, fiske, offentlig förvaltning, försvar och obligatorisk socialförsäkring.

Källor: Eurostat och Konjunkturinstitutet.

Diagram 58 Enhetsarbetskostnad i tillverkningsindustrin, dollar

Källor: Conference Board, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

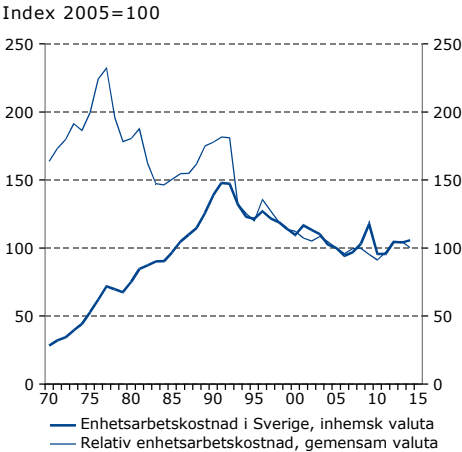
ENHETSARBETSKOSTNADER I TILLVERKNINGSINDUSTRIN

I diagram 58 visas hur enhetsarbetskostnaden i tillverkningsindustrin utvecklats i Sverige och några av Sveriges viktigaste konkurrentländer sedan 1970. Data har hämtats från Conference Board och är uttryckta i gemensam valuta (dollar) för att de ska vara jämförbara. Enhetsarbetskostnaden kan inte jämföras i absoluta nivåer mellan länder. Man kan bara studera utvecklingen över tid.

Enhetsarbetskostnaden i den svenska tillverkningsindustrin har varierat kraftigt uttryckt i dollar sedan 1970. De stora variationerna fram till 1993 var en konsekvens av periodvis höga löneökningar med åtföljande kostnadskriser och devalveringar av kronan. Från 1993 och ca 10 år framåt var trenden nedåt, varefter nedgången bröts. Utvecklingen av enhetsarbetskostnaden i den finska tillverkningsindustrin har varit snarlik den i Sverige. I de övriga redovisade europeiska länderna har utvecklingen varit mindre volatil.

I diagram 59 visas hur enhetsarbetskostnaden i tillverkningsindustrin har utvecklats i Sverige i relation till den handelsvägda (KIX) utvecklingen för omvärlden.⁴⁸ Den relativa enhetsarbetskostnaden speglar hur arbetskostnaderna för att producera en enhet i den svenska tillverkningsindustrin har utvecklats i förhållande till hur de utvecklats i omvärlden.

Diagram 59 Enhetsarbetskostnad i tillverkningsindustrin

Anm. Se fotnot 48.

Källor: Conference Board, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

⁴⁸ Den relativa enhetsarbetskostnaden avser enhetsarbetskostnaden i Sverige dividerat med den KIX-vägda serien för enhetsarbetskostnaden i Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Italien, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Tyskland och USA. KIX-vikterna speglar de olika ländernas betydelse för svensk utrikeshandel.

Den relativa enhetsarbetskostnaden i den svenska tillverkningsindustrin steg snabbt i början och mitten av 1970-talet, bland annat som en följd av snabbt stigande löner i Sverige. Under senare delen av 1970-talet var enhetsarbetskostnaden relativt sett mycket hög i Sverige. Ett antal devalveringar av kronan under senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet bidrog till att den relativa enhetsarbetskostnaden föll tillbaka fram till mitten av 1980-talet. Fortsatt höga löneökningar under andra halvan av 1980-talet innebar dock att den relativa enhetsarbetskostnaden åter steg.

I samband med den djupa lågkonjunktur som utbröt i Sverige i början av 1990-talet övergavs den fasta växelkursen i november 1992 och kronan försvagades kraftigt. Den relativa enhetsarbetskostnaden blev därför mycket lägre 1993 än den var 1992. Samtidigt innebar lågkonjunkturen och införandet av ett inflationsmål på 2 procent att löneökningstakten växlade ner. Detta bidrog till att den relativa enhetsarbetskostnaden fortsatte att falla fram till mitten av det första decenniet på 2000-talet, då den trendmässiga nedgången bröts.

Nedgången i den relativa enhetsarbetskostnaden i tillverkningsindustrin sedan 1993 är mycket nära korrelerad med nedgången i enhetsarbetskostnaden i den svenska tillverkningsindustrin uttryckt i *inhemsk valuta*, det vill säga i svenska kronor (se diagram 59). Under denna period har kronan inte försvagats trendmässigt. Förändringar i den relativa enhetsarbetskostnaden beror därmed huvudsakligen på skillnader mellan utvecklingen i enhetsarbetskostnaden i inhemsk valuta.

Bakom nedgången i enhetsarbetskostnaden i inhemsk valuta ligger framför allt en stark produktivitetstillväxt i den svenska tillverkningsindustrin (och i andra delar av näringslivet) från mitten av 1990-talet till mitten av det första decenniet på 2000-talet. Den starka produktivitetstillväxten kan till betydande del hänföras till IKT-sektorn⁴⁹ och den snabba produktivitetstutvecklingen i branschen, vilken var ett globalt fenomen. De kvalitetsjusterade priserna på IKT-produkter föll därmed snabbt på ett globalt plan. Eftersom Sverige var en stor nettoexportör av IKT-produkter bidrog detta till att det svenska bytesförhållandet föll med 11 procent under denna period (se diagram 60).⁵⁰ Därefter har bytesförhållandet varit jämförelsevis stabilt.

En svag utveckling av exportpriserna i förhållande till importpriserna är, allt annat lika, negativt för exportföretagens lönsamhet. Den starka produktivitetstillväxten i den svenska tillverkningsindustrin under denna period stärkte därför inte den internationella konkurrenskraften i tillverkningsindustrin så mycket som i sig skulle motiveras av nedgången i den relativa enhetsarbetskostnaden. Detta kan förklara varför den relativa arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin inte föll tillbaka mellan 1995 och 2005, trots att den relativa enhetsarbetskostna-

Diagram 60 Bytesförhållande

Index 2015=100

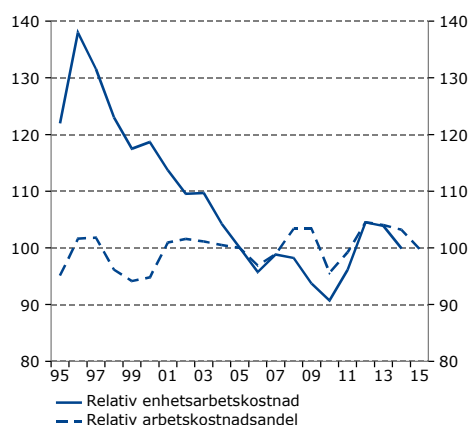
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁴⁹ Se SOU 2008:14.

⁵⁰ Se Tillväxtanalys (2009).

Diagram 61 Enhets- och arbetskostnadsandel, tillverkningsindustrin

Index 2005=100

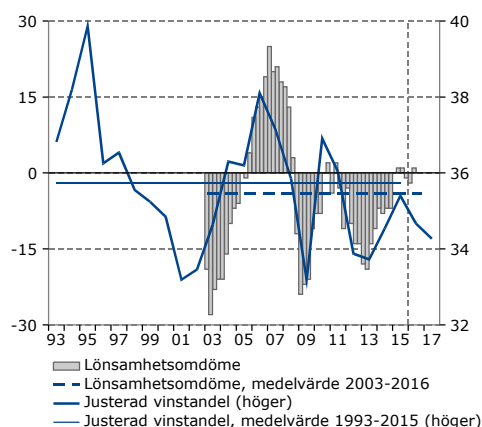

Anm. Se fotnot 51.

Källor: Conference Board, Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 62 Lönsamhet i näringslivet

Procent, årsvärden respektive netttotal, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 63 Lönsamheten i tillverkningsindustrin, handeln och privata tjänstenärningar

Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongsrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

den föll kraftigt (se diagram 61)⁵¹. Relativa arbetskostnadsandelar förklaras och analyseras mer utförligt i nästa avsnitt.

Analysen ovan belyser problemet med att använda relativa enhetsarbetskostnader som en indikator på internationell konkurrenskraft. Kostnadssidan är förvisso en viktig faktor som påverkar den internationella konkurrenskraften, men intäktsidan som beror av utvecklingen av relativa produktpriser är lika betydelsefull. Relativa arbetskostnadsandelar, som även fångar upp inkomstsidan, är därför en bättre indikator på internationell konkurrenskraft.

Arbetskostnadsandelar

I kapitlet ”Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017” analyseras Konjunkturinstitutets beräkning av den justerade vinstandelen⁵² i det svenska näringslivet. En slutsats är att den justerade vinstandelen för närvarande är något lägre än medelvärdet sedan 1993 (se diagram 62). Baksidan på myntet är att arbetskostnadsandelen i motsvarande grad är högre än det historiska medelvärdet. Samtidigt konstateras det i fördjupningen ”Strukturomvandling bakom nedgång i vinstandelen” att den trendmässiga nedgången i den justerade vinstandelen sedan 1995 ungefär till hälften kan förklaras av att sammansättningen av näringslivet har förskjutits i riktning mot mindre kapitalintensiva branscher där vinstandelen, av förklarliga skäl, är lägre. Den låga justerade vinstandelen, eller omvänt höga arbetskostnadsandelar, behöver därför inte indikera att avkastningen på produktivt kapital är särskilt låg för närvarande. Detta kan vara en förklaring till varför lönsamhetsomdömena i Konjunkturbarometern för närvarande är något högre än historiska medelvärden, trots den något låga vinstandelen (se diagram 62). Lönsamhetsomdömena är på jämförbara nivåer i stora delar av näringslivet (se diagram 63).

En bidragande orsak till att lönsamhetsomdömena är något högre än normalt kan vara att det mycket låga ränteläget har fått företagen att sänka sina avkastningskrav. Det låga ränteläget är dock ett internationellt fenomen och det påverkar därför rimligen avkastningskraven också i Sveriges konkurrentländer. Därmed borde det inte påverka utvecklingen av den relativa arbetskostnadsandelen mellan Sverige och våra konkurrentländer.

⁵¹ Den relativa enhetsarbetskostnaden avser enhetsarbetskostnaden i Sverige dividerat med den KIX-vägda serien för enhetsarbetskostnaden i Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Italien, Nederländerna, Norge, Storbritannien och Tyskland. Den relativa arbetskostnadsandelen avser arbetskostnadsandelen i Sverige dividerat med den KIX-vägda serien för arbetskostnadsandelen i euroområdet, Danmark, Norge och Storbritannien.

⁵² Exklusive branschen små- och fritidshus samt justerad för antalet arbetade timmar utförda av egenföretagare.

RELATIV ARBETSKOSTNADSANDEL I EKONOMIN SOM HELHET

I diagram 64 visas hur arbetskostnadsandelen i ekonomin som helhet har utvecklats i Sverige och i några viktiga konkurrentländer i EU samt i euroområdet som helhet. Data har hämtats från Eurostat och finns tillgänglig från och med 1995 för de redovisade länderna och euroområdet som helhet.

I Sverige var arbetskostnadsandelen i ekonomin som helhet jämförelsevis låg i slutet av 1990-talet när den svenska ekonomin hade återhämtat sig efter den djupa ekonomiska krisen som inleddes i början av 1990-talet. Arbetskostnadsandelen har därefter stigit trendmässigt. Analysen avser ekonomin som helhet, men uppgången kan, i alla fall delvis, förklaras av de förändringar inom näringslivets branschammansättning som diskuterades ovan.

I Finland steg arbetskostnadsandelen särskilt kraftigt i samband med finanskrisen 2008. Den finska ekonomin har ännu inte återhämtat sig efter finanskrisen och arbetskostnadsandelen är fortsatt högre än tidigare. I Tyskland är arbetskostnadsandelen betydligt lägre 2015 än den var 1995, även om den har stigit sedan finanskrisen inleddes. Även i euroområdet som helhet har arbetskostnadsandelen minskat de senaste 20 åren, men nedgången är mindre än i Tyskland.

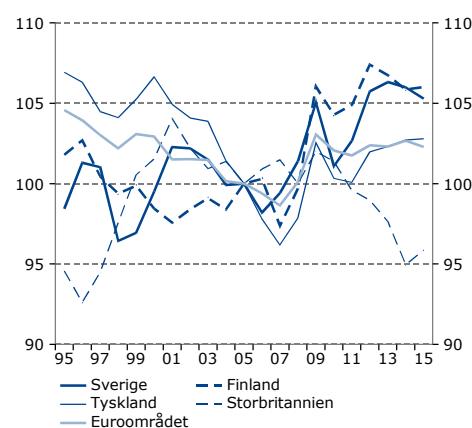
I diagram 65 visas hur arbetskostnadsandelen i ekonomin som helhet har utvecklats i Sverige i relation till den KIX-vägda utvecklingen i euroområdet, Danmark, Norge och Storbritannien. Från 1995 till 2015 steg den relativa arbetskostnadsandelen med 8 procent, men det är vanskligt att tolka utvecklingen mellan enskilda år eftersom skillnader i konjunkturutvecklingen mellan Sverige och de andra länderna påverkar utvecklingen. Vid en jämförelse av medelvärden för perioderna 1995–2005 samt 2005–2015 minskar detta problem. Under den senare perioden var den relativa arbetskostnadsandelen i genomsnitt 4 procent högre än under den tidigare perioden. Den rimliga slutsatsen är att den relativa arbetskostnadsandelen i den svenska ekonomin som helhet har stigit trendmässigt de senaste 20 åren. De förändringar i branschammansättningen i det svenska näringslivet som diskuterades ovan är en bidragande orsak till utvecklingen, men branschförändringar i omvärlden kan också ha påverkat utvecklingen.

RELATIV ARBETSKOSTNADSANDEL I TILLVERKNINGSINDUSTRIEN

Arbetskostnadsandelens utveckling kan även analyseras separat för tillverkningsindustrin med hjälp av statistik från Eurostat. Eftersom tillverkningsindustrin utgör en stor del av den svenska exportnäringsen och är särskilt hårt utsatt för internationell konkurrens, är utvecklingen i tillverkningsindustrin en viktigare indikator på internationell konkurrenskraft än utvecklingen i ekonomin som helhet.

Diagram 64 Arbetskostnadsandel i ekonomin som helhet

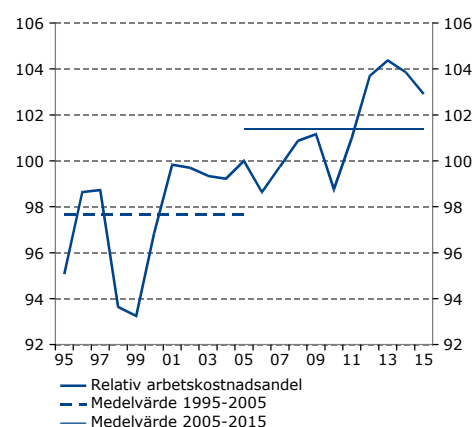
Index 2005=100

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 65 Relativ arbetskostnadsandel i ekonomin som helhet

Index 2005=100

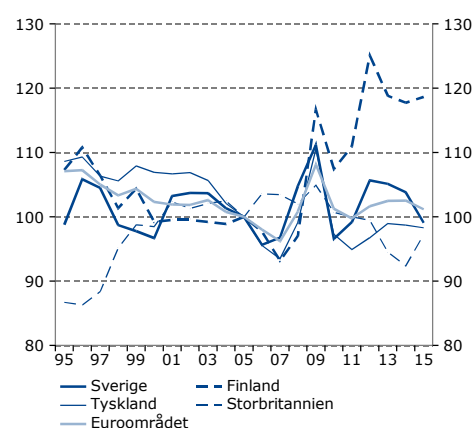

Anm. Se fotnot 51.

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 66 Arbetskostnadsandel i tillverkningsindustrin

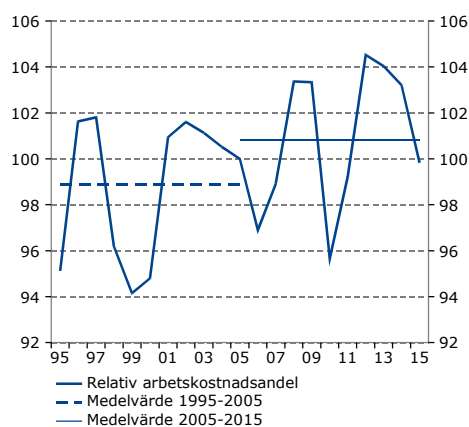
Index 2005=100

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

**Diagram 67 Relativ
arbetskostnadsandel i
tillverkningsindustrin**

Index 2005=100

Anm. Se fotnot 51.

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 66 motsvarar diagram 64, men avser enbart tillverkningsindustrin. Till skillnad från i den svenska ekonomin som helhet uppvisar arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin inte någon trend sedan 1995. Andelen var lika hög 2015 som den var 1995. I Finland steg arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin i samband med finanskrisen, och liksom i den finska ekonomin som helhet ligger den fortsatt kvar på en jämförelsevis hög nivå. I Tyskland har arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin uppvisat en fallande trend under perioden. Det samma gäller i euroområdet som helhet, men här har nedgången inte varit lika tydlig.

I diagram 67 visas hur arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin har utvecklats i Sverige i relation till den KIX-vägda utvecklingen i euroområdet, Danmark, Norge och Storbritannien. Under 2005–2015 var den relativa arbetskostnadsandelen i genomsnitt 2 procent högre än genomsnittet för 1995–2005. Men de stora fluktuationerna i den relativa arbetskostnadsandelen gör att osäkerheten är stor om det finns en uppåtgående trend i data eller inte. Viktigt att notera är att värdet för 2015 ligger under medelvärdet för 2005–2015 och att det bara är marginellt över det lägre medelvärdet för perioden 1995–2005. Sammantaget ger detta ingen tydlig indikation på att avkastningen på produktivt kapital i den svenska tillverkningsindustrin har minskat trendmässigt jämfört med i omvärlden sedan 1995.

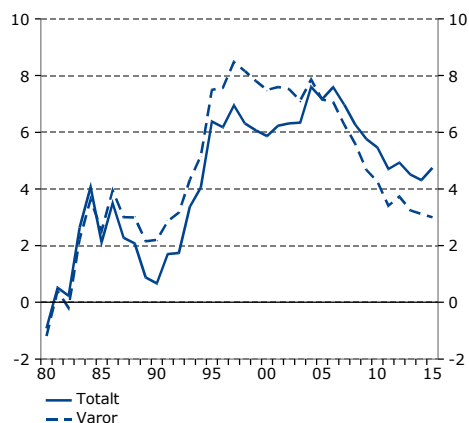
Andra indikatorer på internationell konkurrenskraft

Den ovanstående analysen av arbetskostnader och arbetskostnadsandelar ger sammanlagt inga tydliga indikationer på att svenska företags internationella konkurrenskraft skulle ha försvagats de senaste 20 åren. Det faktum att lönsamhetsomdömena i Konjunkturbarometern ligger över sina historiska medelvärden i både industrin, tjänstebranscherna och näringslivet som helhet (se diagram 62 och diagram 63) indikerar också att avkastningen på produktivt kapital för närvarande är tillfredsställande.

Olika makroekonomiska indikatorer ger stöd åt denna bild. En sådan indikator är de fortsatt stora överskotten i handelsbalansen som andel av BNP (se diagram 68). Överskottet i den totala handelsbalansen har förvisso fallit tillbaka sedan toppåret 2006, men det var trots detta över 4 procent som andel av BNP i fjol. Handelsbalansen för varor följer ett liknande mönster, även om nedgången de senaste 10 åren har varit större än för den totala handelsbalansen. Skillnaden i utveckling förklaras av kraftigt ökad tjänsteexport. Eftersom den svenska ekonomin bedöms ha varit nära konjunkturrell balans i fjol är den rimliga slutsatsen att fjolårets överskott i handelsbalansen inte berodde på att importen var särskilt svag. Överskottet förklaras i stället av

Diagram 68 Sveriges handelsbalans

Procent av BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

att exporten utgjorde en relativt stor andel av BNP, trots att lågkonjunkturen i den globala ekonomin.

Dessutom var näringslivets investeringar som andel av BNP i fjol 2 procentenheter högre än medelvärdet sedan 1980 (se diagram 69). Här ingår bostadsinvesteringar som vuxit snabbt de senaste åren. Men även exklusive bostadsinvesteringar var investeringarna i näringslivet något högre än det historiska medelvärdet. I industrin var investeringsandelen i fjol på ungefär samma nivå som det historiska medelvärdet. Om industrins investeringar i stället relateras till industrins egna förädlingsvärde var investeringsandelen i fjol något högre än det historiska medelvärdet.⁵³

Det faktum att investeringsandelen i näringslivet och industrin i fjol var på ungefär normala nivåer tyder på att den nuvarande och förväntade lönsamheten i den svenska industrin och näringslivet som helhet står sig väl i den internationella konkurrensen.

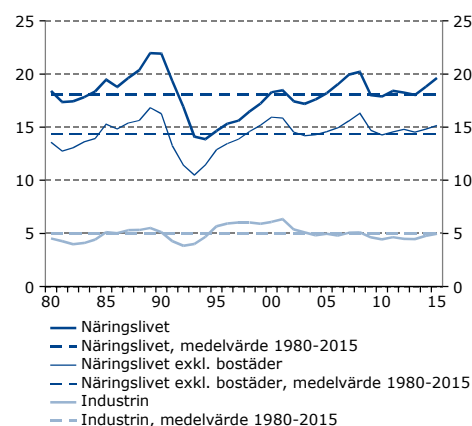
Sammanfattning

Arbetskostnaden per timme är jämförelsevis hög i Sverige i ett internationellt perspektiv. Faktiska arbetskostnader säger dock inte särskilt mycket om den svenska ekonomins internationella konkurrenskraft. Även enhetsarbetskostnader, det vill säga arbetskostnader relaterade till produktiviteten, är av begränsat värde som underlag för att bedöma den internationella konkurrenskraften.

Utvecklingen av relativa arbetskostnadsandelar säger mer om hur avkastningen på produktivt kapital har utvecklats i förhållande till i omvärlden och om det svenska näringslivets internationella konkurrenskraft. Uppgången i arbetskostnadsandelen i den svenska ekonomin som helhet de senaste 20 åren kan dock till stor del förklaras av förändringar i näringslivets sammansättning. I tillverkningsindustrin, som är särskilt hårt utsatt för internationell konkurrens, finns det inga tydliga tecken på att den relativa arbetskostnadsandelen förändrats den senaste 20 åren.

Företagens egna bedömningar av vinstläget som redovisas i Konjunkturbarmetern indikerar att vinstläget i det svenska näringslivet för närvarande är något starkare än normalt. Detta gäller även separat för tillverkningsindustrin. Dessutom är näringslivets investeringar som andel av BNP något högre än det historiska medelvärdet sedan 1980, även exklusive bostadsinvesteringar. I tillverkningsindustrin är investeringsandelen på en ungefär historiskt sett normal nivå. Sammantaget indikerar detta att det svenska näringslivet som helhet, inklusive tillverkningsindustrin, står sig väl i den internationella konkurrensen. Denna

Diagram 69 Fasta bruttoinvesteringar i näringslivet respektive industrin
Procent av BNP

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁵³ År 2015 motsvarade industrins investeringar till marknadspris 31 procent av industrins förädlingsvärde till baspris. Det historiska medelvärdet för perioden 1980-2015 uppgår till 27 procent.

syn får ytterligare stöd av att den svenska handelsbalansen uppvisar betydande överskott i ett läge där den svenska ekonomin befinner sig i en högkonjunktur, samtidigt som det råder lågkonjunktur i omvärlden.

Kapitlet i korthet

- Faktiska arbetskostnader och enhetsarbetskostnader är av begränsat värde för att bedöma internationell konkurrenskraft.
- Den relativa arbetskostnadsandelen (Sverige i förhållande till omvärlden) har ökat i ekonomin som helhet de senaste 20 åren. Uppgången kan till stor del förklaras av förändringar i näringslivets sammansättning
- I tillverkningsindustrin finns det inga tydliga tecken på att den relativa arbetskostnadsandelen har förändrats trendmässigt de senaste 20 åren.
- Enligt Konjunkturbarometern är vinstläget i det svenska näringslivet för närvarande något starkare än normalt.
- Investeringarna i industrin och i näringslivet (exklusive bostäder) är på normala nivåer som andel av BNP och Sverige har fortsatt betydande överskott i handelsbalansen.
- Konjunkturinstitutets samlade bedömning är att det svenska näringslivet som helhet, inklusive tillverkningsindustrin, står sig väl i den internationella konkurrensen.

Referenser

Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.

SOU 2008:14, ”*Timmar, kapital och teknologi – vad betyder mest?*”, bilaga 6 till Långtidsutredningen 2008.

Tillväxtanalys (2009), ”Svensk konkurrenskraft”, Rapport 2009:09.

Avtalsrörelsen 2016 – en återblick

I avtalsrörelsen 2016 omförhandlades avtal som berörde nära 3 miljoner löntagare. Liksom i tidigare avtalsrörelser sedan 1997 blev industrins löneavtal normerande. De nya avtalen i näringslivet blev endast ettåriga, vilket innebär att en lika stor avtalsrörelse äger rum i näringslivet under 2017. Kommunalarbetarnas avtal blev treårigt och innehåller en särskild satsning på undersköterskornas löner. I detaljhandeln ökar arbetarnas lägstalöner i linje med det generella avtalade lönepåslaget, medan de ökar långsammare inom hotell och restaurang samt kommunal sektor.

På den svenska arbetsmarknaden reglerar kollektivavtal anställningsvillkor och löneökningar. I återkommande avtalsrörelser omförhandlas avtalen på bransch- eller förbunds nivå.⁵⁴ Sedan det så kallade Industriavtalet tecknades 1997 präglas förhandlingarna av att industrin har en löneledande roll och att arbetstagar- respektive arbetsgivarorganisationerna oftast samverkar sinsemellan.⁵⁵ Industrins avtalade lönekostnadsökning påverkar därmed direkt eller indirekt samtliga kollektivavtal på arbetsmarknaden.⁵⁶

Inför förhandlingarna

LJUSNING AV KONJUNKTUREN MEN FORTSATT LÅG PRODUKTIVTET PRÄGLADE KRAV OCH YRKANDEN

Industrins parter hade liksom tidigare år ambitionen att sluta ett kostnadsnormerande avtal i avtalsrörelsens inledningsskede. Inför avtalsrörelsen 2016 var resursutnyttjandet i den svenska ekonomin högre än vad det var inför den närmast föregående stora avtalsrörelse som skedde 2013.

Facken inom industrin⁵⁷ bedömde under hösten 2015 att konjunkturen såg något bättre ut än i upptakten till avtalsrörelsen 2013, men att produktiviteten endast stigit måttligt de senaste åren.⁵⁸ Inför årets avtalsrörelse krävde Facken inom indu-

⁵⁴ Detta har varit fallet sedan 1990-talets inledning. Innan dess var förhandlingarna i högre grad centraliserade – Landsorganisationen (LO) och Svenska Arbetsgivarförbundet (SAF) deltog aktivt i avtalsförhandlingarna. Se till exempel Westermark (2008).

⁵⁵ Industrins samarbetsavtal (Industriavtalet) slöts 1997 mellan de stora fack- och arbetsgivarförbunden inom industrin. Avtalet innehåller bland annat regler om förhandlingsordning och ska balansera industrins löneutveckling i förhållande till den ekonomiska utvecklingen. Avtalet har omarbetats genom åren, och det nuvarande avtalet gäller sedan den 1 juli 2011. Se Industrirådet (2016).

⁵⁶ Medlingsinstitutet (2015), kapitel 10.

⁵⁷ IF Metall, Livsmedelsarbetareförbundet, Sveriges Ingenjörer, Unionen samt GS – Facket för skogs-, trä- och grafisk bransch.

⁵⁸ Facken inom industrin (2015a).

strin att lönerna ska öka med 2,8 procent på ett år,⁵⁹ vilket var samma krav som inför den förra avtalsrörelsen 2013.⁶⁰

Arbetsgiversidan yrkade på att den avtalade löneökningstakten som mest skulle uppgå till 1 procent på ett år,⁶¹ vilket var lägre än de 1,5 procent per år som arbetsgivarföreträdare inom industrin yrkade på inför den föregående avtalsrörelsen.⁶² Som argument för att avtalen behövde växla ner anförde man fallande produktion och ökad internationell konkurrens. Teknikföretagens konjunkturbarometer visade på lågt kapacitetsutnyttjande i industrin i relation till den senaste tioårsperioden.⁶³

LO UTAN SAMORDNING GAV SPLITTRAD KRAVBILD

Sedan 1997 har avtalsförhandlingarna oftast varit tydligt samordnade mellan medlemsförbunden inom både arbetsgivar- och arbetstagaridans centralorganisationer.⁶⁴ Svenska kollektivavtal förhandlas sedan mitten av 1980-talet på förbunds nivå, men har historiskt sett samordnats genom att varje förbund stämmer av krav och förhandlingsresultat med centralorganisationens ledning. Genom åren har exempelvis LO normalt utgått från en gemensam avtalsplattform som verkar för industrins lönenormerande roll. I regel har därför samtliga medlemsförbund inom LO ställt samma lönekrav som industrins arbetarfack.

Den 20 oktober 2015 presenterade LO-ledningen ett löneförslag som skulle godkännas av förbunden. Flera förbund röstade dock emot och förslaget föll. Enligt LO:s stadgar innebär detta att varje förbund inom LO skulle förhandla på egen hand med respektive arbetsgivarpart (utan gemensam avtalsplattform). Eftersom LO inte samordnade sig i årets avtalsrörelse öppnades möjligheten för framför allt fack inom branscher med starkt konjunkturläge att ställa högre krav än industrifacken. Den möjligheten utnyttjades och flera förbund krävde 0,3–0,5 procentenheter högre löner än industrifacken, däribland Handelsanställdas förbund och Byggnadsarbetareförbundet (se tabell 10).

⁵⁹ Facken inom industrin (2015b).

⁶⁰ Facken inom industrin (2012).

⁶¹ Svensson m.fl. (2015). Artikelförfattarna företräder Teknikföretagen, Industriarbetsgivarna, Innovations- och kemiindustrierna, Livsmedelsföretagen, Trä- och Möbelföretagen, Skogs- och Lantarbetsgivarförbundet samt Grafiska Företagen.

⁶² Teknikföretagen (2013).

⁶³ Teknikföretagen (2015).

⁶⁴ I avtalsrörelsen 2012 stod dock industrifacken utanför LO:s samordning. Lönekraven från dessa låg dock nära lönekraven från övriga LO. Facken inom industrin krävde 3,7 procent i löneökning medan övriga LO krävde 3,5 procent i löneökning. Se Medlingsinstitutet (2012).

Tabell 10 Yrkanden från LO-fackförbund i urval

Årlig procentuell förändring

Facklig organisation	Krav 2013	Krav 2016
LO centralt	2,8	Saknas ³
Facken inom industrin	2,8 ²	2,8 ⁴
6F ¹	2,8 ²	3,2 ⁵
Handelsanställdas förbund	2,8 ²	3,1 ⁶
Hotell- och restaurangfacket	2,8 ²	3,3 ⁷
Kommunalarbetareförbundet	2,8 ²	3,3 ⁸

Anm. Kraven har i vissa fall framförts via medier enligt hänvisningarna nedan.

¹ Byggnads, Elektrikerna, Fastighets, Målarna och SEKO i samverkan. Tidigare ingick även transport, därav namnet 6F. ² Krav i samordning med LO. ³ Varje förbund lägger egna krav. ⁴ Facken inom industrin (2015). ⁵ 6F (2015). ⁶ Svenska Dagbladet (2016). ⁷ Dagens Nyheter (2016). ⁸ Arbetet (2015).

Källa: Konjunkturinstitutet.

Förhandlingsresultat

INDUSTRIFACKENS AVTALSRESULTAT I LINJE MED TIDIGARE ÅR

Facken och arbetsgivarna inom industrin tecknade ettåriga avtal den 31 mars 2016. Avtalen löper från den 1 april 2016 till och med den 31 mars 2017 och avtalsvärdet⁶⁵ uppgår till 2,2 procent under denna period. Av avtalsvärdet går 2 procentenheter till löneökningar, medan resterande 0,2 procentenheter avsätts till ett delpensionssystem. Sammantaget är avtalsvärdet i paritet med de årliga avtalade lönekostnadsökningarna sedan avtalsrörelsen 2013.

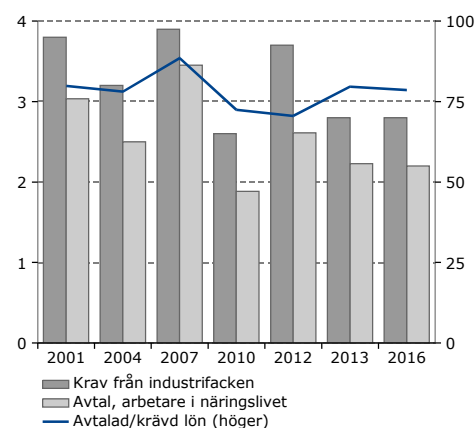
Avtalsvärdet på 2,2 procent innebär att facken fick igenom 79 procent av sina lönekrav,⁶⁶ vilket var i linje med förhandlingsresultaten från tidigare avtalsrörelser under 2000-talet (se diagram 70).⁶⁷

INDUSTRINS LÖNEAVTAL SATTE MÄRKET INOM NÄRINGSLIVET

LO:s uteblivna samordning och den splittrade kravbilden föranledde styrelserna i LO och Svenskt Näringsliv att gemensamt uppmana medlemsförbunden att i början av april respektera det

Diagram 70 Lönekrav och förhandlingsresultat, 2001–2016

Årlig procentuell ökning respektive nivå i procent

Anm. Avser avtalsperioder med start andra kvartalet respektive år. Avtalsperioden för industrin med start andra kvartalet 2010 löpte ut tredje kvartalet 2011 men förlängdes till första kvartalet 2012. Se även fotnot 67.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

⁶⁵ Avtalsvärdet uttrycker hur mycket arbetstagarnas lön och andra förmåner höjer arbetsgivarnas kostnader för en arbetstagar under ett avtals löptid. Uttrycks vanligen som procentuell utveckling. Avtalsvärden i kapitlet refererar till parternas uppgifter.

⁶⁶ $(2,2 / 2,8) \cdot 100 = 79$ procent.

⁶⁷ För att uppnå bättre jämförbarhet mellan krav och avtal används avtalen för alla arbetare i näringslivet. Industrifackens krav i lönerörelserna avser avtalsvärdet, det vill säga lön samt även förmåner. Den avtalsstatistik som kan ställas i relation till kraven avser endast lönedelen i avtalsvärdet. Avtalsvärdets lönedel har i regel blivit mindre för anställda inom industrin än för övriga anställda på arbetsmarknaden, även om den totala kostnadsökningen blivit liknande. Kraven från facken inom industrin visas därför tillsammans med avtalsutfallen för arbetare i hela näringslivet.

av industriparterna nyss satta märket.⁶⁸ Anpassningen till märket inom industrins område gick därefter relativt friktionsfritt, även om vissa svårigheter uppkom på vägen. Några avtal slöts efter utsatt tid. Bland de LO-förbund som förhandlade med högre lönekrav än industrifacken tog exempelvis Målarförbundet och Byggnadsarbetareförbundet ut sina medlemmar i strejk under april. Slutligen slöts dock avtal för dessa och andra förbund i näringslivet.

OLIKA AVTALADE LÖNEÖKNINGSTAKTER KAN SAMMANFALLA MED BIBEHÅLLET INDUSTRIMÄRKE

De beräknade kostnadsökningarna överensstämmer med industrimärket enligt parterna. Men även om kostnadsökningarna i avtalen är lika, blev de beräknade avtalade löneökningstakterna i viss utsträckning olika mellan de aktuella avtalsområdena.⁶⁹ För tjänstemän inom handeln och byggbranschen, liksom för redan nämnda industrianställda, ökar lönerna långsammare än märket på 2,2 procent, eftersom en del av avtalsvärdet avsätts till delpensionssystem. För arbetare inom detaljhandeln uppges lönerna öka något snabbare än inom andra avtalsområden. Arbetsgivarparten, Svensk Handel, bedömer dock att avtalet innebär att arbetskraftskostnaderna ökar i linje med industrimärket även inom handeln.⁷⁰

UNDERSKÖTERS KORNAS AVTALADE LÖNER ÖKAR DUBBELT SÅ SNABBT SOM INDUSTRIMÄRKET

Kommunalarbetarnas slöt ett treårigt avtal med löneökningar som är beräknade till 3 procent för hela avtalsområdet under löptidens första år.⁷¹ Den jämförelsevis höga löneökningstakten för kommunalarbetarna beror på att undersköterskor får nästan dubbelt så högt avtalat lönepåslag jämfört med övriga kommunalarbetare. Detta är i linje med Kommunals krav inför förhandlingarna.

Undantaget undersköterskorna beräknas det generella lönepåslaget i avtalet vara 2,2 procents under avtalets första 12-månadersperiod. Lönen för en heltidsanställd undersköterska beräknas öka med i genomsnitt 4,3 procent under samma period. Efter 2016 fortsätter en mindre omfattande satsning på

⁶⁸ Svenskt Näringsliv (2016).

⁶⁹ Även tidigare år har arbetskostnadsökningarna mellan olika avtalsområden varit liknande trots att de avtalade timlöneökningarna skiljt sig åt. Under den senaste avtalsperioden 2013–2015 var exempelvis de industrianställdas genomsnittliga avtalade årliga löneökningstakt ca 0,4 procentenheter lägre per år än den genomsnittliga avtalade löneökningstakten inom övriga avtalsområden i näringslivet.

⁷⁰ Svensk Handel (2016).

⁷¹ SKL (2016).

undersköterskelönerna. I övrigt är Kommunals avtal knutet till att följa industrimärket under avtalsår två och tre.⁷²

Den relativt höga avtalade löneökningen för undersköterskorna har inte väckt krav på kompenserande löneökningar från andra LO-förbund. Inför avtalsrörelsen uttalade IF Metall sitt stöd till en höjning av undersköterskornas relativlöner.⁷³

FORTSATT SIFFERLÖSA AVTAL FÖR LÄRARE OCH SJUKSKÖTERSKOR

Innan årsskiftet 2015/2016 förlängdes avtalen för kommunalt anställda lärare respektive sjuksköterskor med två respektive tre år. För båda dessa yrkesgrupper innebär förlängningen fortsatt helt lokal lönebildning med så kallade sifferlösa avtal.

Andelen anställda på arbetsmarknaden med helt sifferlösa avtal ökade markant när lärarnas avtal övergick till att bli sifferlöst under 2014 (se diagram 71).⁷⁴ En större andel anställda, 23 procent, omfattas numera av sifferlösa avtal jämfört med 2000-talets början. Sammanställningen över avtalskonstruktioner 2016 är ännu inte komplett, men det tycks inte som att årets avtalsrörelse har inneburit någon påtaglig förändring av de sifferlösa avtalens omfattning.

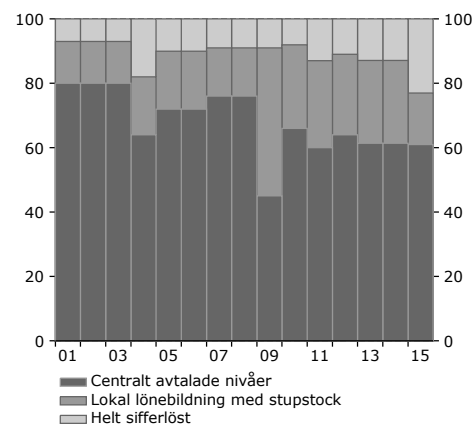
STOR AVTALSÖREELSE IGEN 2017

2016 års avtal blev nästan uteslutande ettåriga, vilket betyder att avtalsrörelsen påbörjas redan under hösten i år. Den avtalsrörelse som nu startar kommer att vara av ungefär samma omfattning i näringslivet som den avtalsrörelse som inleddes hösten 2015. Eftersom avtalet mellan SKL/Pacta och Kommunal blev treårigt omfattas bara en mindre del av offentlig sektor. Kollektivavtalen inom industrin och handeln löper ut den 31 mars 2017. De flesta andra stora avtal löper ut den 30 april.

I Industriavtalet regleras förhandlingsordningen för industrin. Enligt detta ska avtalskraven, om parterna inte kommit överens om annat, framställas senast tre månader innan de gällande avtalen löper ut. Avtalskraven kommer därmed att utarbetas under hösten 2016 och överlämnas till motparterna senast vid årsskiftet 2016/2017. Konjunkturen och arbetsmarknadsläget inför den

Diagram 71 Avtalskonstruktioner vid ingången av respektive år

Andel anställda, procent

Anm. Fördelningen avser 1 januari respektive år. Se även not 74.

Källa: Medlingsinstitutet.

Lägstalöner i statistiken

Det finns ingen helt ändamålsenlig statistik för att studera lägstalönernas utveckling i förhållande till generella avtalade löneökningar.

Det finns flera olika nivåer för **lägstalönerna** inom varje avtalsområde. Nivåerna kan variera beroende på bland annat ålder, erfarenhet, den anställdes kvalifikationer och/eller arbets svårighetsgrad. För att kunna jämföra mellan branscher och över tid har den nivå valts som närmast motsvarar en okvalificerad arbetare som är 19 år eller äldre och inte har någon särskild erfarenhet. Detta för att kunna analysera lägstalönerna generellt och inte bara de som berör ungdomar.

I Medlingsinstitutets statistik över **generella avtalade löneökningar** per avtalsområde avgränsas avtalsområde korrekt. De avtalsmässiga löneökningarna är dock beräknade utifrån parternas egna bedömningar. Det gör att beräkningsmetoder kan skilja sig åt mellan olika avtalsområden och tidpunkter.

Medianlön per avtalsområde mäts med lönestrukturstatistiken. Med avtalsområde avses en grupp anställda med vissa yrken i vissa branscher där arbetsgivaren för dessa anställda har tecknat kollektivavtal. Denna grupp kan dock inte observeras direkt i officiell individstatistik. En approximation av avtalsområde görs här genom att kombinera bransch med personalkategori.

Lägstalönebettet är avtalad lägstalön dividerat med faktisk medianlön. Bettet ökar om lägstalönen stiger snabbare än medianlönen. Det finns normalt mer än en lägstalön och därmed flera lägstalönebetti inom samma avtalsområde.

En hög personalomsättning med många nyanställda kan ha en dämpande effekt på medianlönen, vilket skulle innebära att lägstalönebettet stiger. Lägstalönebettet kan påverkas av de anställdas sammansättning såväl som avtalskrivningar.

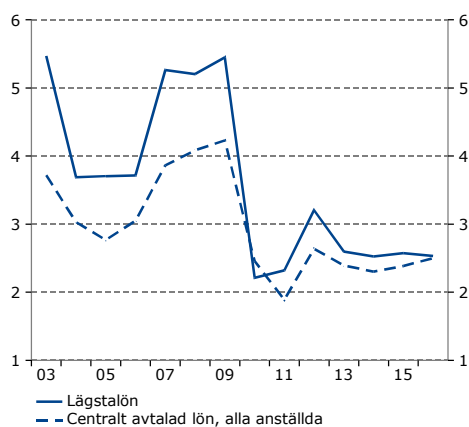
⁷² För kommunalarbetare förutom undersköterskor innebär avtalet löneökningar i takt med industrimärket under perioderna maj 2017–april 2018 respektive maj 2018–april 2019. För undersköterskorna inom kommunal sektor ökar dock lönen med 180 kronor utöver industrimärket den första perioden och med 150 kronor utöver industrimärket den andra perioden.

⁷³ IF Metall (2015).

⁷⁴ Medlingsinstitutets indelning av avtalskonstruktioner avser sju kategorier. Dessa har här slagits ihop till tre stycken. "Helt sifferlöst", "lokal lönebildning med stupstock" respektive "centralt avtalade nivåer" motsvarar avtalskonstruktionerna 1, 2–5 respektive 6–7 enligt Medlingsinstitutets indelning. Indelningen består av avtalskonstruktionerna 1 "Lokal lönebildning utan centralt angivet utrymme", 2 "Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek", 3 "Lönepott med individgaranti alternativt stupstock om individgaranti", 4 "Lönepott utan individgaranti" 5 "Lönepott med individgaranti alternativt stupstock om individgaranti", 6 "Generell höjning och lönepott" samt 7 "Generell höjning".

Diagram 72 Centralt avtalade lönenivåer för arbetare inom detaljhandel

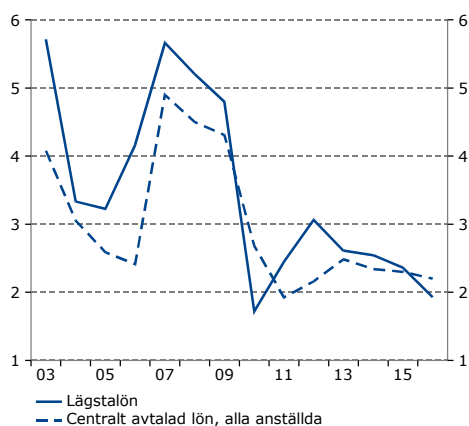
Procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 73 Centralt avtalade lönenivåer för arbetare inom hotell och restaurang

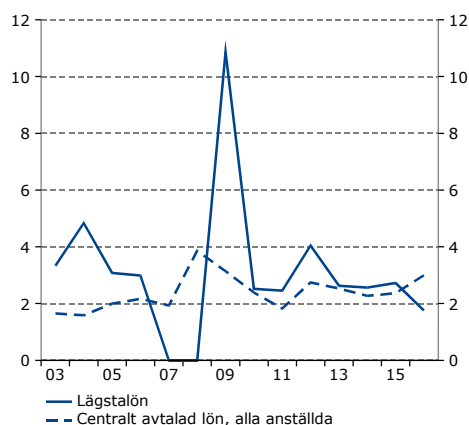
Procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 74 Centralt avtalade lönenivåer för arbetare i kommunal sektor

Procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Anm. Notera att skalan skiljer sig från övriga, motsvarande, diagram.

kommande avtalsrörelsen beskrivs i kapitlet ”Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017”.

Lägstalöner

Arbetslösheten har under senare år allt mer kommit att utgöras av grupper med en svag position på arbetsmarknaden. I bedömningen av arbetsmarknadens funktionssätt är det därför relevant att beakta lägstalönernas utveckling. Lägstalönernas nivå och deras betydelse för sysselsättningen diskuterades intensivt inför och under årets avtalsrörelse.

Här analyseras utvecklingen av de avtalade lägstalönerna i tre avtalsområden 2003–2016.⁷⁵ Urvalet av avtalsområden baseras på att många anställda inom dessa områden tjänar enligt avtalad lägstalön.⁷⁶

LÄGSTALÖNERNA HAR OFTAST ÖKAT SNABBARE ÄN DEN GENERELLA AVTALADE LÖNEÖKNINGEN I DETALJHANDELN

Under elva av de senaste fjorton åren har lägstalönerna ökat snabbare än den generella avtalade löneökningen för arbetare inom detaljhandeln (se diagram 72). Särskilt åren närmast före finanskrisen ökade lägstalönerna jämförelsevis snabbt. Lägstalönen i 2016 års detaljhandelsavtal ökar dock i linje med avtalsområdets generella avtalade löneökning.⁷⁷

Även inom hotell och restaurang har lägstalönerna oftast ökat snabbare än den generella avtalade löneökningen (se diagram 73). I förhållande till den generella avtalade löneökningen har dock lägstalönernas ökningstakt avtagit successivt på senare tid. I årets hotell- och restaurangavtal ökar lägstalönerna med 1,9 procent, vilket är en lägre ökningstakt än avtalets generella lönepåslag på 2,2 procent.

Avtalen för arbetare i kommunal sektor har på senare år inneburit liten skillnad mellan lägstalönernas ökningstakt och den generella avtalade löneökningen (se diagram 74). I årets avtal mellan SKL/Pacta och Kommunalarbetareförbundet ökar lägstalönen med 1,8 procent, vilket är lägre än den generellt avtalade löneökningen som parterna beräknat till 3 procent.

⁷⁵ Den statistik som använts i analysen finns beskriven i marginalen på föregående sida.

⁷⁶ Den i avtalssammanhang viktiga branschen industrin analyseras exempelvis inte här eftersom få inom det avtalsområdet tjänar enligt lägstalön. Se kapitel 4 i Konjunkturinstitutet (2007) för att se hur lägstalönen påverkar lönefördelningen inom olika avtalsområden.

⁷⁷ Lägstalönerna inom Detaljhandelsavtalet för arbetare höjs från och med april i år med 500 kronor per månad. För arbetare 19 år och uppåt är det en ökning med drygt 2,5 procent jämfört med 2015 års lägstalön. För anställda som inte går på lägstalön ökar lönen med 590 kronor, vilket enligt Medlingsinstitutet innebär att även de avtalade löneökningarna totalt sett inom avtalsområdet uppgår till 2,5 procent.

I DETALJHANDELN HAR LÄGSTALÖNEN STIGIT TILL ÖVER 90 PROCENT AV MEDIANLÖNEN

Lägstalönernas relativa nivå studeras här vidare genom att relatera den avtalade lägstalönen till medianlönen inom avtalsområdet. Kvoten mellan lägstalönen och medianlönen kallas för *lägstalönebettet*.⁷⁸ Eftersom lönestrukturstatistiken, som används för att beräkna medianlönen, ännu inte finns framtagen för innevarande år sträcker sig de beräknade lägstalönebetten endast fram till och med 2015.

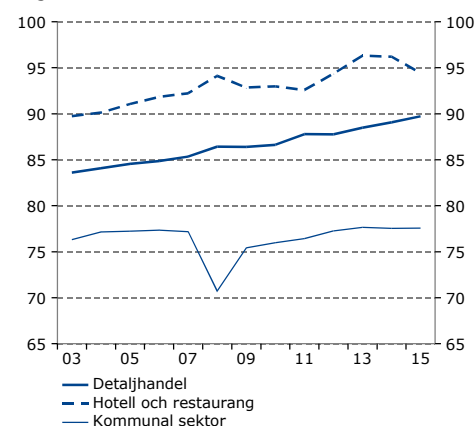
Lägstalönernas jämförelsevis snabba ökningstakt inom handeln har bidragit till en ökning av lägstalönebettet från 84 till 90 procent 2003–2015 (se diagram 75). I årets avtal ökar lägstalönen med ungefär samma takt som den generellt avtalade löneökningen, något som verkar för att lägstalönens andel av medianlönen i detaljhandeln ungefär bibehålls under 2016.

Även inom hotell och restaurang har lägstalönerna ökat relativt snabbt över tid vilket har resulterat i att lägstalönebettet låg på nästan 95 procent 2015 (se diagram 75). Det är förvisso en nedgång från åren innan, men i förhållande till övriga branscher är det en mycket hög nivå. Den förhållandevis långsamma ökningen av lägstalönen i årets avtal inom hotell och restaurang väntas bidra till att lägstalönens andel av medianlönen fortsätter minska något.

Lägstalönebettet för kommunalarbetare har varit i stort sett oförändrat 2003–2015 (se diagram 75). Det har bidragit till att lägstalönens andel av medianlönen inom avtalsområdet har stabiliserats kring knappt 78 procent. Lägstalönebettet minskade påtagligt 2007 och 2008, då lägstalönernas nivå var oförändrad. De jämförelsevis snabba höjningarna som följde under några år, särskilt 2009, bidrog dock till att återställa lägstalönernas andel av medianlönen. Årets avtal väntas bidra till att lägstalönebettet minskar något.

Diagram 75 Lägstalönebett efter avtalsområde, arbetare

Lägstalön som andel av medianlönen

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Kapitlet i korthet

- Den omfattande avtalsrörelsen 2016 är i det närmaste avslutad, och en ny avtalsrörelse påbörjas höst.
- Industrins parter gick först ut och gjorde upp om ett ettårigt avtal som innebär 2,2 procents arbetskostnadsökning. De slutna avtalen har generellt inneburit kostnadsökningar i linje med industrimärket och med samma avtalslängd. Ett undantag består av att Kommunalarbetsförbundet och SKL/Pacta tecknade ett treårigt avtal för kommunalarbetare, med en särskild satsning på undersköterskornas löner. Inga kompensatoriska lönekrav har rests från andra fackförbund.

⁷⁸ Se beskrivning om "Lägstalöner i statistiken" i marginalen i detta kapitel. Se även Konjunkturinstitutet (2012).

- Lägstälönerna inom detaljhandeln ökar i linje med den generella avtalade löneökningen. Lägstälönen som andel av medianlönen, som steg till över 90 procent förra året, väntas fortsätta att ligga kvar på ungefär samma nivå. Under perioden 2003–2015 har lägstälönen inom hotell och restaurang stigit till ca 94 procent av medianlönen.
- Den under flera år relativt snabba ökningen av avtalade lägstälöner har bidragit till att pressa upp lägstälönernas andel av medianlönen, det så kallade lägstälönebettet.

Referenser

- 6F (2015), ”6F satsar på de lägst avlönade i avtalsrörelsen”, www.6f.se.
- Arbetet (2015), ”Kommunal kräver totalt 3,3 procent”, *Arbetet*, 21 december 2015.
- Dagens Nyheter (2016), ”Restaurangfackets krav väcker ilska”, *Dagens Nyheter*, 9 mars 2016.
- Facken inom industrin (2012), *Avtalspolitisk plattform inför avtalsrörelsen 2013*, Facken inom industrin, november 2012.
- Facken inom industrin (2015a), *Ekonomiska bedömningar, Hösten 2015*, Facken inom industrin, oktober 2015.
- Facken inom industrin (2015b), *Avtalspolitisk plattform inför avtalsrörelsen 2016*, Facken inom industrin, november 2015.
- IF Metall (2015), ”Behövs särskild lönesatsning på undersköterskorna”, IF Metall, november 2015.
- Industrirådet (2016), ”Om Industriavtalet”, www.industriradet.se.
- Konjunkturinstitutet (2007), *Lönebildningsrapporten*, 2007.
- Konjunkturinstitutet (2012), ”Kollektivavtal och arbetsmarknad: Minimilöner och flyktinginvandrarers arbetsmarknadssituation”, Fördjupnings-pm nr 17.
- Medlingsinstitutet (2012), *Avtalsrörelsen och lönebildningen 2011*, Medlingsinstitutets årsrapport.
- Medlingsinstitutet (2015), *Avtalsrörelsen och lönebildningen 2014*, Medlingsinstitutets årsrapport.
- SKL (2016), ”Treårigt framtidsavtal med kommunal”, pressmeddelande, 29 april 2016, Sveriges Kommuner och Landsting.
- Svenska Dagbladet (2016), ”Handels kräver 750 kronor mer i månaden”, *Svenska Dagbladet*, 27 januari 2016.
- Svensk Handel (2016), ”Nya avtal för handeln – märket hålls”, pressmeddelande, 3 april 2016, Svensk Handel.
- Svenskt Näringsliv (2016), ”Svenskt Näringsliv och LO överens”, pressmeddelande, 4 april 2016, Svenskt Näringsliv.
- Svensson, Å., P. Hidesten, J. Hagelqvist, M. Söderqvist, D. Johnsson, L.-L. Tengblad och R. Pararnis (2015), ”Industriavtalen måste ligga klart under en procent per år”, *Dagens Nyheter*, 9 december 2015.
- Teknikföretagen (2013), ”Inget utrymme för höga löneökningar”, www.teknikforetagen.se.
- Teknikföretagen (2015), *Teknikföretagens barometer 4:e kvartalet 2015*, Teknikföretagen, november 2015.
- Westermarck, A. (2008), ”Lönebildningen i Sverige 1966–2009”, Finanspolitiska rådet 2008/6.

Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden och lönebildningen

Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden har varit gynnsam sedan början av 2000-talet. Arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningsgraden har stigit från, i ett internationellt perspektiv, redan höga nivåer. Sysselsättningsgraden och jobbchanserna, det vill säga sannolikheten att gå från arbetslöshet till arbete, samt genomsnittliga tider i arbetslöshet skiljer sig dock kraftigt mellan olika grupper. Utrikes födda, särskilt personer födda utanför Europa, är den grupp som ökat kraftigt under de senaste åren och som ofta möter stora problem på arbetsmarknaden. Den officiella arbetsmarknadsstatistiken och andra indikatorer visar att utrikes föddas etablering på arbetsmarknaden i många fall går långsamt. Den aktiva arbetsmarknadspolitiken bidrar till att minska arbetslösheten men arbetsmarknadens parter agerande har också betydelse för arbetslöshetens utveckling.

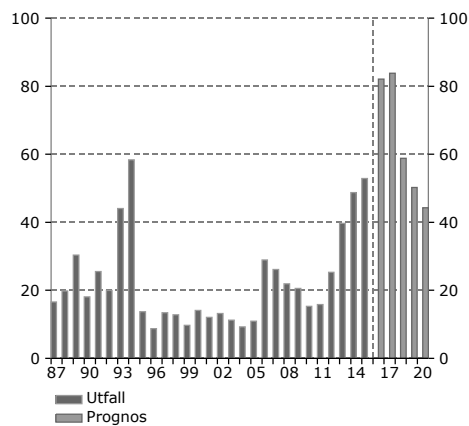
Detta kapitel beskriver utvecklingen på arbetsmarknaden och möjligheterna att förbättra matchningen mellan arbetssökande och arbetsgivare. Dessutom belyses samspelet mellan den aktiva arbetsmarknadspolitiken och arbetsmarknadens parter. Det finns många indikationer på att arbetsmarknadspolitiken och lönebildningen inte underlättar tillräckligt för grupper med svag förankring på arbetsmarknaden.⁷⁹ Utrikes födda, särskilt personer födda utanför Europa, är en grupp med stora svårigheter att hitta arbete på den svenska arbetsmarknaden och problemet har accentuerats eftersom det kommit många flyktingar under de senaste åren. Särskilt fokus i detta kapitel läggs därför på att beskriva utrikes föddas situation och etablering på arbetsmarknaden.

Arbetskraftsundersökningen (AKU) riskerar att ge en för ljus bild av utrikes föddas situation på arbetsmarknaden. För att ge en mer nyanserad bild av situationen för utrikes födda analyseras därför även annan arbetsmarknadsstatistik. AKU visar på en stark arbetsmarknad med minskande arbetslöshet. Den starka arbetsmarknaden är särskilt tydlig bland inrikes födda, medan arbetslösheten bland utrikes födda varit mer eller mindre oförändrad sedan 2009. Arbetsförmedlingens statistik bekräftar bilden för inrikes födda, men för utrikes födda är utvecklingen betydligt sämre än enligt AKU. Arbetsförmedlingens statistik fångar delvis andra grupper än de som är arbetslösa enligt AKU. De olika statistikällorna har olika syften och använder olika

⁷⁹ Till de grupper som ofta har svag förankring på arbetsmarknaden hör utrikes födda, personer som saknar gymnasieutbildning, äldre arbetslösa samt personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga.

Diagram 76 Beviljade uppehållstillstånd, asyl- och anhöriginvandrare

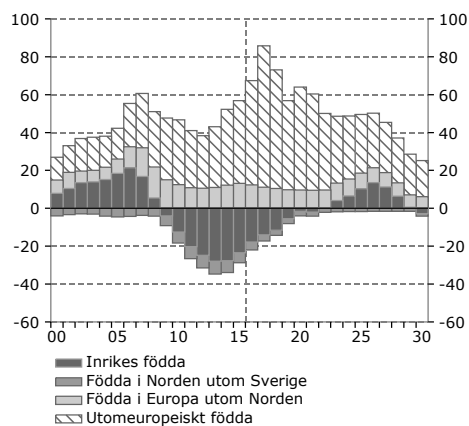
Tusental

Källa: Migrationsverket.

Diagram 77 Befolkningsförändring, 16–64 år

Tusental

Källa: SCB.

metoder och de mäter därför inte alltid samma sak.⁸⁰ En uppdelning av AKU på delgrupper av befolkningen bidrar till att nyantera bilden. Nyanlända är dock dåligt representerade i AKU.⁸¹ Sysselsättningsmättet kompletteras även med inkomstuppgifter för att visa på skillnader i anknytningsgrad till arbetsmarknaden även inom gruppen sysselsatta.

Befolkningsökningen och etableringen på arbetsmarknaden

FLYKTINGINVANDRINGEN HAR VARIT HÖG LÄNGE

Under 2015 var antalet asylsökande till Sverige historiskt högt. Sverige var ett av de EU-länder som tog emot flest asylsökande relativt befolkningen.⁸² De närmaste åren ökar den arbetsföra befolkningen med omkring 1 procent per år. Många av de som kommit till Sverige har flyktningbakgrund. De långa handläggningstiderna hos Migrationsverket medför att det dröjer innan de personer som nu söker asyl blir folkbokförda i Sverige (se diagram 76). Befolkningsstillväxten till följd av det stora antalet asylsökande får därför störst effekt på befolkningen 2017 då den utomeuropeiskt födda befolkningen ökar som mest (se diagram 77). Utan tillskott från utrikes födda skulle befolkningen i Sverige minska. Den ökande befolkningen är en potential för ökat arbetsutbud och högre sysselsättning. På lång sikt är nämligen arbetskraftens storlek den viktigaste bestämningsfaktorn för sysselsättningen. På kort sikt bestämmer dock efterfrågan på arbetskraft sysselsättningens storlek. Anpassningen av sysselsättningen till den större arbetskraften kan ta mycket lång tid. Det som är positivt för de nyanländas arbetsmarknadsinträde är att det är högkonjunktur i svensk ekonomi under 2016 och 2017. Konjunkturläget spelar stor roll för nyanländas etablering, inkomster och sysselsättning.⁸³

UTBILDNING HAR STOR BETYDELSE FÖR ETABLERINGEN PÅ ARBETSMARKNADEN

Nyanländas utbildningsnivå och deras språkkunskaper är helt avgörande för hur snabbt de kan etablera sig på den svenska arbetsmarknaden. Många av de som invandrar har låg utbildning vilket försvårar arbetsmarknadsinträdet. Omkring hälften av alla inskrivna i etableringsuppdraget på Arbetsförmedlingen har

⁸⁰ För mer information om statistiken, se www.scb.se och www.arbetsformedlingen.se. I SCB (2016) finns en utförligare beskrivning av skillnaderna mellan de båda källorna.

⁸¹ Nyanländas sysselsättningsgrad och arbetslöshet kan till viss del antas vara över- respektive underskattad i AKU, se rutan "Nyanlända i AKU" på sid. 57–58 i Konjunkturinstitutet (2015) och SCB (2016).

⁸² Se Europeiska kommissionen (2015).

⁸³ Se Åslund och Rooth (2007a)

högst förgymnasial utbildning. Bland utrikes födda i befolkningen 16-64 år är motsvarande andel 24 procent och bland inrikes födda 15 procent. Individens humankapital har stor betydelse för framgången på arbetsmarknaden, oavsett var man är född. Goda kunskaper i svenska och högre utbildning ökar chanserna till arbete och leder också till högre inkomster.⁸⁴ Andelen behöriga till gymnasiet är lägre bland utrikes än inrikes födda (se tabell 11). Andelen behöriga till gymnasiet bland utomeuropeiskt födda har sjunkit med 17 procentenheter sedan 2000. Det innebär stora långvariga utmaningar för arbetsmarknaden.

Tabell 11 Andel behöriga till gymnasium bland avgångselever från grundskolan

Procent

Födelseregion	2000	2004	2008	2012	2015
Sverige	91,1	91,1	90,6	90,4	90,1
Norden exkl. Sverige	84,3	86,6	83,5	86,9	83,1
Europa exkl. Norden	83,8	82,4	76,1	75,8	76,9
Övriga världen	73,8	72,1	65,6	59,6	56,8

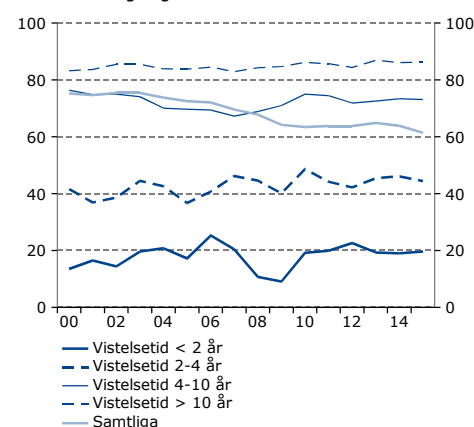
Anm. Europa avser länder i EU/EFTA.

Källa: SCB.

Andelen med gymnasiebehörighet varierar tydligt med vistelse-tid. Diagram 78 visar att även om gymnasiebehörigheten utvecklats negativt för utrikes födda aggregerat så har den inte utvecklats negativt för de olika vistelsetidsgrupperna. Nedgången i den totala andelen med gymnasiebehörighet förklaras därför åtminstone delvis av att antalet personer med korta vistelsetider har ökat. Det finns indikationer på att andelen utrikes födda elever med sämre förutsättningar att klara skolgången kan ha ökat över tid. Enligt Skolverket har andelen elever i årskurs nio som har invandrat efter ordinarie skolstart ökat från ca 3 till 8 procent mellan 2006 och 2015. Andelen som saknar gymnasiebehörighet i denna grupp har ökat från 45 till 54 procent under samma period. Enligt Skolverket förklaras denna nedgång av att den genomsnittliga invandringsåldern har ökat med två år från sju till nio år, vilket innebär att eleverna har kortare tid i svensk skola på sig att uppnå gymnasiebehörighet än tidigare. Eleverna kommer också i allt större utsträckning från länder med lägre utvecklingsnivå⁸⁵ och med modersmål som gör det svårare att lära sig det svenska språket. Även föräldrarnas genomsnittliga utbildningsnivå har sjunkit, vilket har betydelse för elevernas skolresultat.⁸⁶

Diagram 78 Gymnasiebehörighet och vistelsetider

Andel av avgångselever år 9

Källa: SCB.

⁸⁴ Se Åslund och Rooth (2007b).

⁸⁵ Länder med låg Human Development Index (HDI).

⁸⁶ Se Skolverket (2016).

Sammansättningseffekter eller förändrat funktionssätt på arbetsmarknaden?

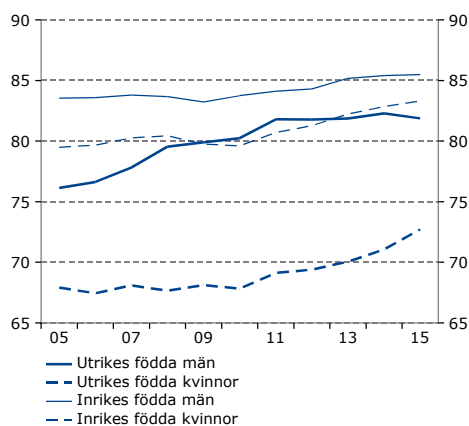
Sammansättningen av invandrare har varierat kraftigt sedan 1950-talet. Under 1950- och 1960-talet dominerade arbetskraftsinvandring som under 1970-talet minskade. Antal asylsökande ökade under 1980-talet. Ursprungsländerna har också varierat. Under 1990-talet dominerade invandrare från Europa (före detta Jugoslavien) men sedan 2000-talet har invandringen mestadels kommit från länderna i Mellanöstern.⁸⁷ Individer som kommer till Sverige av olika orsaker och med olika bakgrunder har naturligtvis olika förutsättningar på den svenska arbetsmarknaden.

Under perioder med hög invandring kommer nyanlända att utgöra en större del av gruppen utrikes födda. Eftersom etableringen på arbetsmarknaden tar tid påverkar det hela gruppens genomsnittliga arbetskraftsdeltagande, sysselsättningsgrad och arbetslöshet. Inflödet påverkar sammansättningen bland utrikes födda av två orsaker, dels genom gruppens genomsnittliga vistelsetid, dels genom förändrad sammansättning eftersom de nyanländas egenskaper skiljer sig från de egenskaper som de befintliga utrikes födda har. Den förändrade sammansättningen gör det svårt att analysera om en försämrad etablering på arbetsmarknaden beror på att det är svagare grupper som kommit till Sverige på senare år eller om även arbetsmarknadens funktionsätt har blivit sämre.

En stark arbetskraftstillväxt innebär en högre potentiell sysselsättning på lång sikt men på kort sikt innebär det högre arbetslöshet eftersom det tar tid för arbetsmarknaden att anpassa sig till det större utbudet av arbetskraft. Det skulle gälla även om de nya på arbetsmarknaden hade samma kvalifikationer som befintlig arbetskraft. I tider av hög invandring samverkar sammansättningseffekter, vistelsetidseffekter och en stark arbetskraftstillväxt till att höja jämviktsarbetslösheten.

Diagram 79 Arbetskraftsdeltagande, 16–64 år

Procent av befolkningen

Källa: SCB.

Utvecklingen på arbetsmarknaden

ARBETSKRAFTSDELTADET HAR ÖKAT LÄNGE

Arbetskraften i Sverige växer eftersom befolkningen i arbetsför ålder ökar. Trots lågkonjunkturen har även arbetskraftsdeltagandet ökat starkt sedan slutet av 2009, bland annat till följd av ekonomisk-politiska reformer som har ökat incitamenten att delta i arbetskraften (se diagram 79).

⁸⁷ Migrationsverket.

Tabell 12 Arbetskraftsdeltagande

Procent av befolkningen 16–64 år, 2015

	Alla	Utanför Europa ¹	Europa ²	Norden ³	Sverige ⁴
Alla	82,9	73,9	80,9	81,7	84,4
Kvinnor	81,0	68,5	76,8	80,2	83,3
Män	84,8	79,4	85,6	83,5	85,5
Förgymnasial utbildning	56,3	57,0	55,2	56,4	56,2
Gymnasial utbildning	86,7	79,2	83,0	83,7	87,9
Eftergymnasial utbildning	89,6	83,0	88,9	90,5	90,6
16–24 år	58,9	46,5	51,3	54,0	60,7
25–54 år	90,9	80,7	87,6	90,2	93,0
55–64 år	78,8	67,5	69,6	73,9	80,9

¹ Personer födda utanför Europa. ² Personer födda i Europa exkl. Norden. ³ Personer födda i Norden utanför Sverige. ⁴ Personer födda i Sverige.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

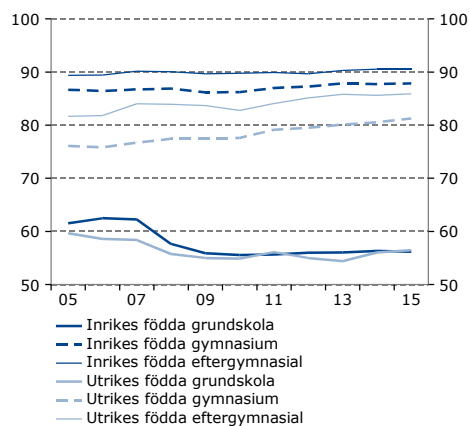
Arbetskraftsdeltagandet är högre för inrikes än för utrikes födda i åldersgruppen 16–64 år⁸⁸, men arbetskraftsdeltagandet har ökat mer bland utrikes födda än bland inrikes födda. Det är också stor skillnad beroende på födelseregion. Män födda i Europa (exklusive Norden) har samma arbetskraftsdeltagande som inrikes födda män (se tabell 12). Kvinnor födda i Europa har betydligt högre arbetskraftsdeltagande än utomeuropeiskt födda men arbetskraftsdeltagandet är fortfarande drygt sex procentenheter lägre än bland inrikes födda kvinnor. Skillnaden mellan män och kvinnors arbetskraftsdeltagande är betydligt större bland utrikes än inrikes födda. Arbetskraftsdeltagandet bland utomeuropeiskt födda kvinnor är endast 69 procent jämfört med männen från samma region som är närmare 80 procent. Av tabell 12 framgår också att oavsett födelseregion så är arbetskraftsdeltagandet lågt bland personer med kort utbildning.

Befolkningsökningen de senaste åren har i huvudsak skett i gruppen utomeuropeiskt födda (se diagram 77) vilket innebär att det inom den gruppen blivit allt fler med korta vistelsetider i landet. Den större andelen med kortare vistelsetider påverkar gruppens genomsnittliga arbetskraftsdeltagande. Befolkningsökningen har inneburit att andelen med kort utbildning bland utomeuropeiskt födda har ökat. Samtidigt utgör utomeuropeiskt födda en allt större andel av gruppen utrikes födda. Eftersom arbetskraftsdeltagandet är lägre bland lågutbildade och även

⁸⁸ Normalt används åldersgruppen 15–74 i arbetsmarknadsstatistiken. Syftet med detta kapitel är att jämföra utvecklingen mellan inrikes och utrikes födda. Ålderssammansättningen har stor betydelse för framför allt arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad och den skiljer sig åt mellan inrikes och utrikes födda. För en mer åldersneutral jämförelse används i stället åldersgruppen 16–64 år i detta kapitel.

Diagram 80 Arbetskraftsdeltagande, utbildningsnivå, 16-64 år

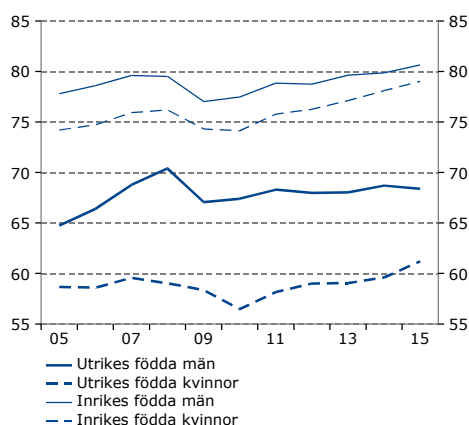
Procent av befolkningen

Källa: SCB.

Diagram 81 Sysselsättningsgrad, 16-64 år

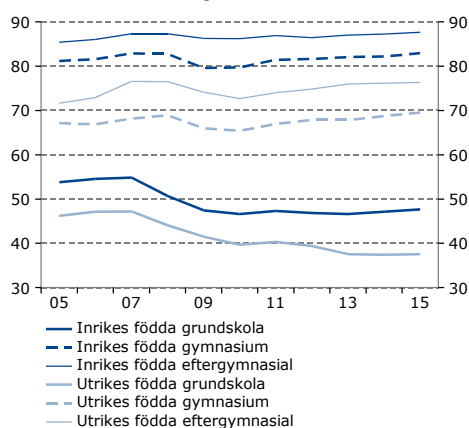
Procent av befolkningen

Källa: SCB.

Diagram 82 Sysselsättningsgrad, utbildningsnivå, 16-64 år

Procent av befolkningen

Källa: SCB.

bland utomeuropeiskt födda påverkar den förändrade sammansättningen det genomsnittliga arbetskraftsdeltagandet negativt. Arbetskraftsdeltagandet ökar i alla utbildningsgrupper oberoende av födelseland men från olika nivåer, med undantag för lågutbildade där arbetskraftsdeltagandet har fallit jämfört med 2005 (se diagram 80).

HÖG SYSSELSÄTTNINGSGRAD MEN STORA SKILLNADER MELLAN OLIKA GRUPPER

Sysselsättningsgraden bland utrikes födda är lägre och den har inte närmat sig inrikes föddas sysselsättningsgrad för denna åldersgrupp (se diagram 81). Sysselsättningsgraden bland utrikes födda var 2015 åter på samma nivå som 2008, före finanskrisen. Bland utomeuropeiskt födda var sysselsättningsgraden 2015 fortfarande något lägre än 2008. Precis som när det gäller arbetskraftsdeltagandet är skillnaden mellan män och kvinnors sysselsättningsgrad större bland utrikes födda än bland inrikes födda (se tabell 13).

Tabell 13 Sysselsättningsgrad

Procent av befolkningen 16-64 år, 2015

	Alla	Utanför Europa ¹	Europa ²	Norden ³	Sverige ⁴
Alla	76,7	57,2	72,8	77,2	79,9
Kvinnor	75,1	53,2	68,9	75,9	79,0
Män	78,2	61,3	77,2	78,9	80,7
Förgymnasial utbildning	44,6	34,2	42,7	50,7	47,7
Gymnasial utbildning	80,6	62,9	74,8	78,9	82,9
Eftergymnasial utbildning	85,3	70,2	82,4	86,7	87,7
16-24 år	47,2	26,6	39,1	41,6	50,0
25-54 år	85,6	64,0	79,8	85,7	90,0
55-64 år	74,6	55,3	62,3	70,4	77,6

¹ Personer födda utanför Europa. ² Personer födda i Europa exkl. Norden. ³ Personer födda i Norden utanför Sverige. ⁴ Personer födda i Sverige.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Utbildningsnivån har stor betydelse för sysselsättningsgraden och det är i gruppen med kort utbildning som sysselsättningsgraden är lägst, oavsett födelseregion (se diagram 82 och tabell 13). Bland utrikes födda med högst grundskola är den knappt 40 procent, medan drygt 75 procent av utrikes födda med eftergymnasial utbildning är sysselsatta. Utvecklingen bland utrikes födda med gymnasial eller eftergymnasial utbildning har varit positiv sedan 2010. Däremot har sysselsättningsgraden minskat bland lågutbildade utrikes födda (se diagram 82).

NYANLÄNDAS ETABLERING PÅ ARBETSMARKNADEN GÅR LÅNGSAMT

Historiskt har etableringen på arbetsmarknaden gått långsamt för nyanlända och i genomsnitt är det först efter ca 8 år är hälften av de så kallade kommunmottagna flyktingarna i åldersgruppen 20–64 år sysselsatta (se diagram 83).⁸⁹ Bland kommunmottagna flyktingar är det få som börjar arbeta direkt. Det första året är andelen förvärvsarbetande endast 5 procent. Efter 17 år i landet är andelen 65 procent, vilket fortfarande är betydligt lägre än för inrikes födda.⁹⁰

Bland samtliga utrikesfödda som varit i landet mellan 2–4 år efter uppehållstillståndet var andelen förvärvsarbetare 44 procent 2014. Det kan jämföras med 58 procent bland alla utrikes födda oavsett vistelsetid.⁹¹ När andelen nyanlända med relativt låg sysselsättning ökar bland utrikes födda blir den genomsnittliga sysselsättningsgraden lägre.

MATCHNING MELLAN YRKE OCH KOMPETENS

Sysselsättningsgraden speglar i vilken grad individer har eller inte har ett arbete, men inte om arbetet motsvarar individens utbildning eller kompetens. Flera studier visar att fler inrikes än utrikes födda har ett yrke som matchar den utbildning och de kvalifikationer som personen har.⁹² Bland anställda med eftergymnasial utbildning har 70 procent av de inrikes födda ett yrke med krav på högskolekompetens, motsvarande andel bland utrikes födda är 57 procent.

INKOMSTER OCKSÅ ETT MÅTT PÅ ANKNYTNINGEN TILL ARBETSMARKNADEN

År 2013 hade 73 procent av de utrikes födda i åldersgruppen 20–64 år en arbetsinkomst, medan motsvarande andel bland inrikes födda var 90 procent. Medianinkomsten bland de som hade en arbetsinkomst är högre bland inrikes födda än bland utrikes födda, 310 000 kronor jämfört med 260 000 kronor under året. Årsuppgifter ska inte tolkas som lönemått eftersom de inte tar hänsyn till i vilken omfattning eller under hur lång tid arbetet har pågått. Arbete under året kan kombineras med en rad olika aktiviteter, till exempel studier, sjukfrånvaro eller arbetslöshet. Även om lönenivå förstås har betydelse för årsinkomsten är det sannolikt ännu mer avgörande, åtminstone i de lägre in-

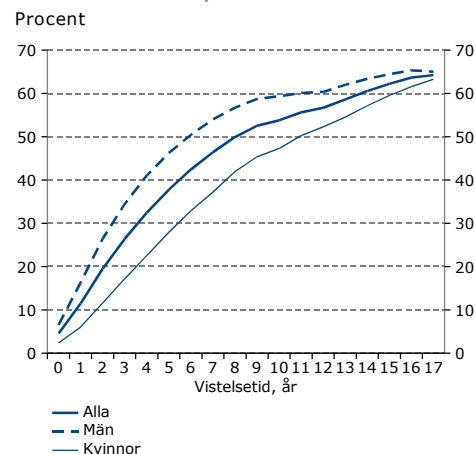
⁸⁹ Kommunmottagna flyktingar omfattas av "Lag om introduktionsersättning för flyktingar och vissa andra utlänningar" (1992:1068). Sysselsättningsgraden efter vistelsetid är ett oviktat genomsnitt av de grupper som invandrat 1997 och senare. Det innebär att genomsnittet det första året är ett snitt av 18 kohorter medan sysselsättningsgraden efter 17 år endast baseras på en kohort (1997) som 2014 vistats 17 år i landet.

⁹⁰ Åldersgruppen 20–64 år skiljer sig från åldersgruppen i tabell 13 som avser åldersgruppen 16–64 år.

⁹¹ SCB, Registerdata för integration.

⁹² Se bland annat Olli Segendorf och Teljosuo (2011).

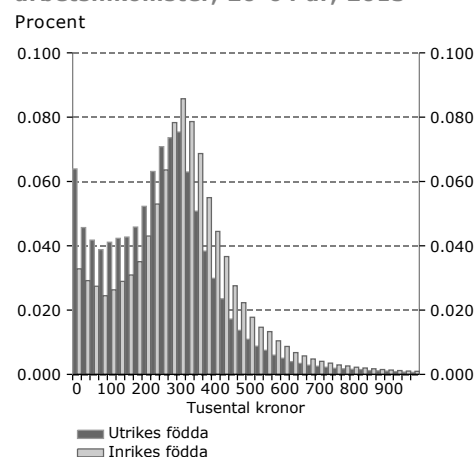
Diagram 83 Andel förvärvsarbetande bland kommunmottagna flyktingar efter vistelsetid, 20–64 år

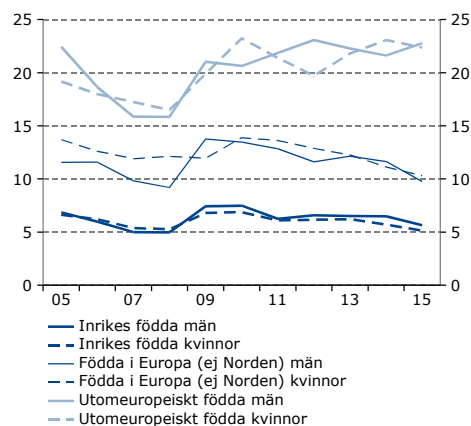
Anm. Se fotnot 89.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

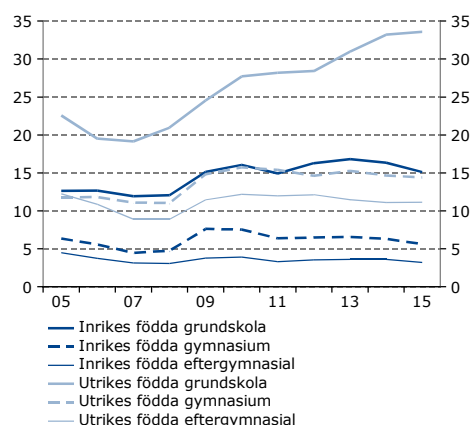
Diagram 84 Inkomstfördelning, arbetsinkomster, 20–64 år, 2013

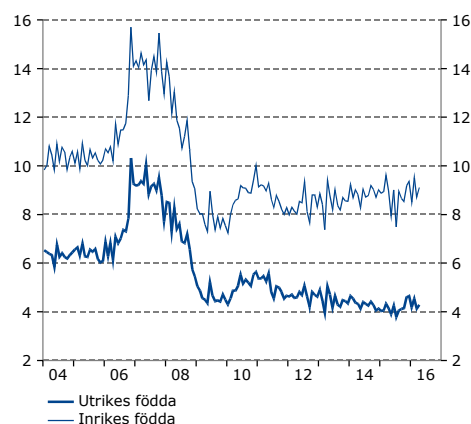
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 85 Arbetslöshet, 16–64 år
Procent av arbeskraften

Källa: SCB.

Diagram 86 Arbetslöshet, utbildningsnivå, 16–64 år
Procent av arbeskraften

Källa: SCB.

Diagram 87 Jobbchans för inrikes respektive utrikes födda, 16–64 år
Procent, säsongsrensade månadsvärden

Anm. Avser arbete utan stöd samt nystartsjobb.
Källa: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

komstgrupperna, i vilken utsträckning individen har arbetat under året. diagram 84 visar att bland de som haft arbetsinkomst under året är det fler utrikes än inrikes födda i den lägre delen av arbetsinkomstfördelningen.

Tabell 14 Arbetsinkomster och sysselsättning 2013
Andel av befolkningen 20–64 år

	Andel utan arbets- inkomst	0–100 tkr	100–250 tkr	Över 250 tkr	Syss. grad, 20–64
Inrikes	10,2	10,1	19,3	60,4	83,1
Utrikes	26,5	13,9	21,0	38,6	66,1
Grundutb.	32,9	11,8	19,8	35,5	59,2
Gymnasieutb.	11,9	9,9	23,4	54,8	80,4
Eftergymnasial utb.	7,9	11,7	15,0	65,4	85,0

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Det som framför allt skiljer inrikes och utrikes födda åt är andelen som saknar arbetsinkomst, denna andel är betydligt högre bland utrikes födda. Därtill är andelen bland utrikes födda som har låga inkomster, det vill säga en arbetsinkomst under 100 000 kronor per år, högre bland utrikes födda än bland inrikes födda. Liknande mönster återfinns vid uppdelning efter utbildningsnivå, det vill säga den stora skillnaden mellan utbildningsgrupperna är andelen som helt saknar arbetsinkomst. Gruppen med en årsinkomst upp till 100 000 kronor är ungefär lika stor oavsett utbildningsnivå, däremot ökar andelen med årsinkomster över 250 000 kronor i grupper med högre utbildningsnivå (se tabell 14).⁹³

ARBETSLÖSHETEN ÄR HÖGRE I VISSA GRUPPER

Arbetslösheten har fallit totalt under 2016 och väntas fortsätta falla under 2017. Arbetslösheten bland inrikes födda och bland personer födda inom Europa har minskat (se diagram 85). Bland utomeuropeiskt födda syns dock inte samma trend. Sedan finanskrisen 2009 har arbetslösheten i stället ökat något för denna grupp. Särskilt mycket har arbetslösheten ökat bland utrikes födda med låg utbildningsnivå (se diagram 86).

⁹³ 250 000 kronor i årsinkomst innebar 2013 ungefär ett heltidsarbete för en månadslön motsvarande den 10:e lönepercentilen (20 800 kronor).

Tabell 15 Arbetslöshet

Procent av arbetskraften, 16–64 år, 2015

	Alla	Utanför Europa ¹	Europa ²	Norden ³	Sverige ⁴
Alla	7,5	22,6	10,0	5,4	5,4
Kvinnor	7,3	22,4	10,3	5,4	5,1
Män	7,7	22,8	9,8	5,5	5,6
Förgymnasial utbildning	20,8	40,0	22,7	10,1	15,1
Gymnasial utbildning	7,0	20,6	9,9	5,6	5,6
Eftergymnasial utbildning	4,8	15,4	7,3	4,1	3,2
16–24 år	19,9	42,8	23,8	23,0	17,7
25–54 år	5,8	20,6	8,9	4,9	3,2
55–64 år	5,3	18,1	10,5	4,7	4,1

¹ Personer födda utanför europa. ² Personer födda i europa exkl. Norden. ³ Personer födda i Norden utanför Sverige. ⁴ Personer födda i Sverige.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Sammantaget har grupper med svagare anknytning till arbetsmarknaden, det vill säga grupper med lägre genomsnittlig jobbchans, ökat som andel av de arbetslösa. Andelen utrikes födda, i synnerhet utomeuropeiskt födda har ökat. Arbetslösheten bland utomeuropeiskt födda är 23 procent (se tabell 15). Inom gruppen med kort utbildning (oavsett födelseland) är arbetslösheten nästan lika hög, 21 procent. Bland utomeuropeiskt födda med kort utbildning är arbetslösheten hela 40 procent 2015.

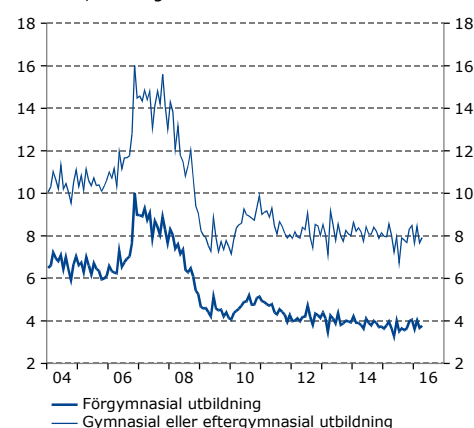
Sysselsättningen har ökat i alla grupper men eftersom också arbetskraften har ökat har arbetslösheten inte fallit i motsvarande grad. Det är främst bland utrikes och utomeuropeiskt födda som arbetskraften har ökat, dels beroende på befolkningstillskott men också till följd av ett ökat arbetskraftsdeltagande.

JOBBCHANS OCH ARBETSLÖSHETSTIDER

Jobbchansen, det vill säga andelen arbetslösa som får arbete varje månad (baserat på Arbetsförmedlingens statistik) skiljer sig åt mellan olika grupper. Inrikes födda har högre jobbchans än utrikes födda, i genomsnitt får ca 9 procent av de inrikes födda arbetslösa varje månad arbete, jämfört med 4 procent bland utrikes födda. Skillnaden mellan utrikes och inrikes föddas jobbchans har ökat något sedan 2009 (se diagram 87). Jobbchansen för förgymnasialt utbildade är ca 4 procentenheter lägre än för gymnasialt eller eftergymnasialt utbildade. Varje månad får ca 4 procent av gruppen med förgymnasial utbildning arbete, jämfört med ca 8 procent av gruppen med gymnasial utbildning eller mer (se diagram 88).

Diagram 88 Jobbchans och utbildningsnivå, 16–64 år

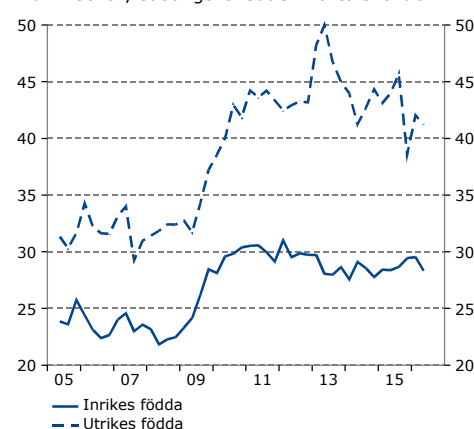
Procent, säsongsrensade månadsvärden

Anm. Avser arbete utan stöd samt nystartsjobb. Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Genomsnittlig tid i arbetslöshet, 16–64 år

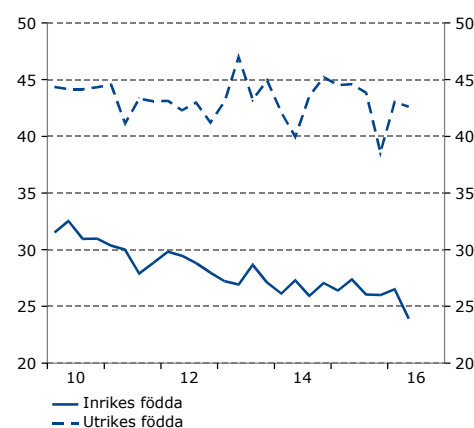
Tid i veckor, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 90 Långtidsarbetslöshet, 27 veckor eller mer, 16–64 år

Procent av arbetslösa, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Arbetsförmedlingens verksamhetsstatistik och arbetskraftsundersökningen

Arbetsförmedlingen (AF) redovisar regelbundet uppgifter från det operativa förmedlingssystemet, där bland annat arbetslösa och lediga platser registreras. AF:s definition av "inskrivna arbetslösa" är öppet arbetslösa eller i program med aktivitetsstöd (exempelvis arbetsmarknadsutbildning eller jobb- och utvecklingsgarantin). Denna grupp skiljer sig per definition från gruppen arbetslösa i Arbetskraftsundersökningen (AKU).

Till exempel är en person som arbetar en timma per vecka sysselsatt i AKU medan det är möjligt att arbeta upp till sju timmar per vecka i genomsnitt under en månad och samtidigt vara inskriven arbetslös vid AF.

Individer som är arbetslösa i AKU men inte inskrivna vid AF är till stor del ungdomar som söker arbete vid sidan av studier eller individer som inväntar arbete.

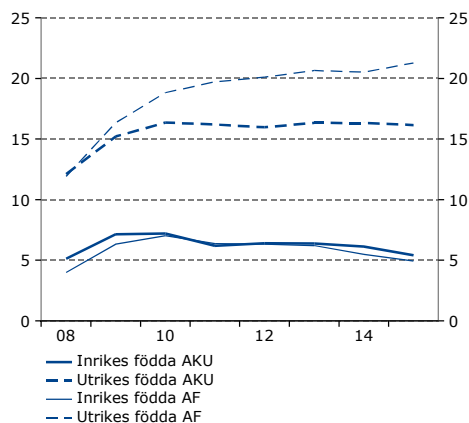
Den vanligaste orsaken till att individer som är arbetslösa vid AF inte är arbetslösa i AKU är att de inte uppger att de *sökt* arbete eller inte *kunnat* arbeta.

Nyanlända är också underrepresenterade i AKU som en följd av urvalsdesignen. En gång om året dras ett nytt urval från Registret över totalbefolkningen (RTB) till AKU. Det nya urvalet roteras succesivt in i undersökningen under året. Det innebär att det kan ta upp till två år innan nyanlända har möjlighet att komma in i urvalet från det att individen folkbokförts.

För utförligare beskrivning, se SCB (2016).

Diagram 91 Arbetslöshet enligt AKU och Arbetsförmedlingen, 16-64 år

Procent av arbetskraften respektive registerbaserad arbetskraft

Se fotnot 94.

Källor: SCB, Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Lägre jobbchans återspeglas också av längre arbetslöshetstider (se diagram 89). Andelen långtidsarbetslösa av det totala antalet arbetslösa är på en hög nivå. Bland inrikes födda har den minskat från drygt 30 procent 2010 till drygt 25 procent 2015. Bland utrikes födda är den betydligt högre, drygt 40 procent, en nivå som varit i stort sett oförändrad sedan 2010 (se diagram 90). Även den genomsnittliga tiden i arbetslöshet är på en hög nivå. Inrikes födda är arbetslösa i genomsnitt knappt 30 veckor medan utrikes födda i genomsnitt är arbetslösa i dryga 40 veckor (se diagram 89). Det syns ingen tydlig trend i de genomsnittliga arbetslöshetstiderna vare sig för inrikes eller utrikes födda sedan 2010.

ARBETSLÖSA INSKRIVNA VID ARBETSFÖRMEDLINGEN ÄR DELVIS ANDRA GRUPPER ÄN DE ARBETSLÖSA I AKU

Arbetskraftsundersökningen (AKU) är den officiella arbetsmarknadsstatistiken. Arbetslösa inskrivna vid Arbetsförmedlingen är delvis en annan grupp än de individer som ingår i gruppen arbetslösa i AKU (se marginalruta). Arbetsförmedlingen beräknar den relativa arbetslösheten med hjälp av registerbaserad arbetskraft.⁹⁴ Detta mått följer AKU relativt väl för inrikes födda, men sedan 2009 ökar skillnaden för utrikes födda. Arbetsförmedlingens mått visar på en något ökande arbetslöshet bland utrikes födda medan AKU visar på en oförändrad arbetslöshet i samma grupp (se diagram 91).

En del av förklaringen till den ökande skillnaden mellan Arbetsförmedlingens statistik och AKU är att antalet nyanlända är underrepresenterade i AKU. Arbetsmarknadssituationen för utrikes födda ter sig därför mindre negativ än vad som är fallet i verkligheten. Alla som deltar i etableringsuppdraget finns registrerade vid Arbetsförmedlingen, vilket troligtvis innebär att Arbetsförmedlingen i större utsträckning fångar hela gruppen nyanlända. Arbetsförmedlingens statistik är därför ett bra komplement till AKU vid analyser av de utrikes födda.⁹⁵

SÄMRE MATCHNINGSEFFEKTIVITET

Antalet vakanser i förhållande till arbetskraften har ökat utan att arbetslösheten har minskat i motsvarande grad. Det har medfört att Beveridgekurvan, som visar sambandet mellan vakansgrad och arbetslöshet, har skiftat utåt (se diagram 92).

I matchningsindikatorn analyseras sambandet mellan sannolikheten för en arbetslös att få arbete, jobbchansen, och arbetsmarknadsläget, mätt med antalet vakanser i förhållande till ar-

⁹⁴ I den registerbaserade arbetskraften ingår förvärvsarbetande enligt registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS, från november) och inskrivna arbetslösa vid Arbetsförmedlingen aktuell månad.

⁹⁵ Nyanländas sysselsättningsgrad och arbetslöshet kan till viss del antas vara över- respektive underskattad i AKU, se rutan "Nyanlända i AKU" på sid. 57–58 i Konjunkturinstitutet (2015) och SCB (2016).

betslösa.⁹⁶ Det estimerade sambandet redovisas i diagram 93 tillsammans med ett 90-procentigt konfidensintervall. Observationer för andra kvartalet 2011 och senare (fyllda trianglar och kvadrater i diagrammet) ligger lägre än det estimerade sambandet. Det indikerar precis som Beveridgekurvan att arbetsmarknaden matchar vakanser och arbetslösa mindre effektivt än tidigare. Resultatet drivs av att arbetsmarknadsläget, som det mäts här, har förbättrats markant sedan 2009, samtidigt som jobbchansen inte har ökat i motsvarande utsträckning. Detta är än tydligare sedan första kvartalet 2015.

JÄMVIKTSARBETSLÖSHETEN ÖKAR

De kommande årens befolkningsökning består till stor del av personer som har mindre gynnsamma förutsättningar att få ett jobb än den befintliga befolkningen. Det ställer krav på såväl arbetsmarknadspolitiken som på arbetsmarknadens parter. Ett ökat arbetskraftsutbud skapar förutsättningar för långsiktigt högre sysselsättning, men på kort sikt medför det att jämviktsarbetslösheten stiger. Det beror på att det tar tid för arbetsmarknaden att anpassa sig till det större utbudet av arbetskraft.

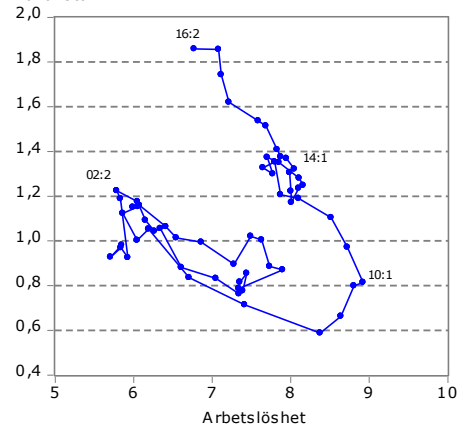
Det skulle gälla även om de nya på arbetsmarknaden i genomsnitt hade samma kvalifikationer som den befintliga arbetskraften. Anpassningen tar dock ännu längre tid eftersom befolkningsökningen också innebär en ändrad sammansättning av arbetskraften så att grupper med en svagare förankring på arbetsmarknaden utgör en större andel. Nyanlända har initialt lägre sysselsättningsgrad och det bedöms ta lång tid för nyanlända att nå upp till den nivå som tidigare gällt för hela gruppen utrikes födda och under denna period påverkas jämviktsarbetslösheten uppåt. Befolkningsökningen har därmed tre effekter på jämviktsarbetslösheten. Tillväxten i arbetskraft, förändrad sammansättning och nyanländas etableringsperiod. Dessa faktorer höjer jämviktsarbetslösheten, men åtminstone den först- och sistnämnda är inte permanenta effekter. För en utförligare beskrivning av de faktorer som påverkar jämviktsarbetslösheten se fördjupningen ”Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt”.

UTRIKES FÖDDA I SVERIGE HAR ETT SÄMRE ARBETSMARKNADSLÄGE ÄVEN I ETT INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

Arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningsgraden i Sverige var på internationellt sett höga nivåer 2015. Arbetskraftsdeltagandet i åldersgruppen 15–64 år uppgick till 82 procent i Sverige 2015,

Diagram 92 Beveridgekurvan med lediga jobb från SCB, 2001–2016

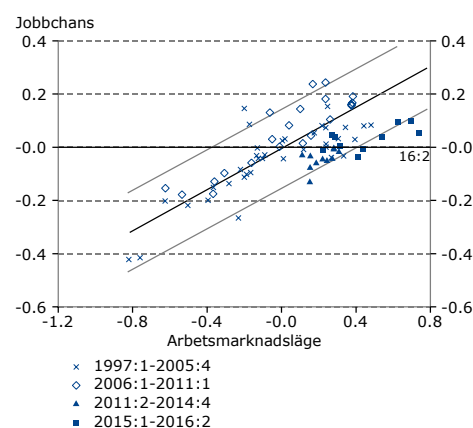
Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden
Vakanstal

Anm. Vakanstal avser lediga jobb i förhållande till arbetskraften. Sista observation är 2016 kv. 2.
Källa: SCB.

Diagram 93 Jobbchans och arbetsmarknadsläge, 1997–2016 kv2

Genomsnittligt samband och 90-procentigt konfidensintervall

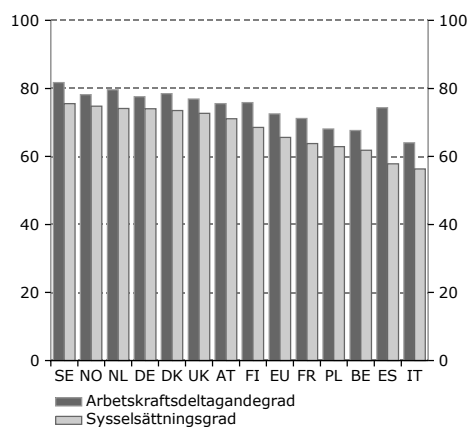

Anm. Konjunkturinstitutet har sammanlänkat jobbchansen för perioden första kvartalet 1997 till och med andra kvartalet 2005 och skrivit tillbaka lediga jobb som ingår i arbetsmarknadsläget för perioden före 2001.
Källor: Arbetsförmedlingen, SCB och Konjunkturinstitutet.

⁹⁶ Jobbchansen mäts som andelen arbetslösa som blir sysselsatta under ett kvartal, enligt flödesstatistiken från SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU). Jobbchansen för perioden 1997:1–2005:2 är länkad av Konjunkturinstitutet. Arbetsmarknadsläget definieras som kvoten mellan lediga jobb enligt SCB och arbetslösa. Jobbchansen och arbetsmarknadsläget är säsongsrensade och logaritmerade och mäts som avvikelser från genomsnittet för perioden. Sambandet är skattat för perioden 1997:1–2008:2 och markeras av den tjockare heldragna linjen. De tunnare linjerna markerar ett 90-procentigt konfidensintervall. Se Konjunkturinstitutet (2014).

Diagram 94 Arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad i Europa, 15-64 år, 2015

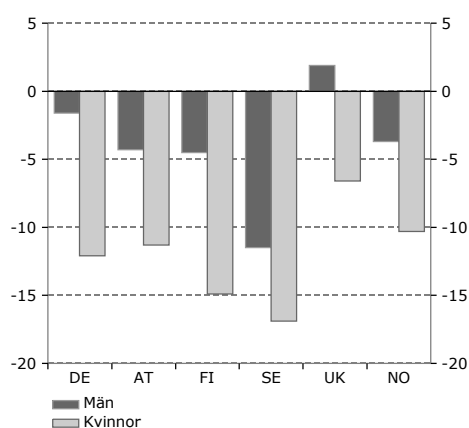
Procent av befolkningen

Källa: Eurostat.

Diagram 95 Sysselsättningsgrad, skillnad mellan utrikes och inrikes födda, 15-64 år, 2015

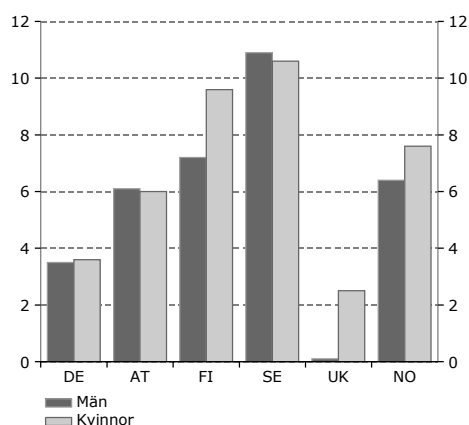
Procentenheter

Källor: Eurostat och Konjunkturinstitutet.

Diagram 96 Arbetslöshet, skillnad mellan utrikes och inrikes födda, 15-64 år, 2015

Procentenheter

Källor: Eurostat och Konjunkturinstitutet.

vilket var den högsta nivån i EU. Även sysselsättningsgraden i åldersgruppen 15–64 år i Sverige var 2015 den högsta i EU och uppgick till 75 procent (se diagram 94).

Om man vill analysera hur situationen för utrikes födda ser ut på arbetsmarknaden är det dock mer relevant att studera skillnaderna i sysselsättningsgrad mellan inrikes och utrikes födda inom ett land. Detta eftersom länderna inom EU har olika institutionella förutsättningar, särskilt för kvinnor, att delta i arbetskraften.

Diagram 95 visar skillnaden mellan utrikes och inrikes födda med avseende på sysselsättningsgrad bland män respektive kvinnor. Jämfört med andra länder är skillnaden i sysselsättningsgrad mellan utrikes och inrikes födda stor i Sverige, både för kvinnor och för män. Då skillnaden i sysselsättningsgrad mellan utrikes och inrikes födda är större än skillnaden i arbetskraftsdeltagande blir skillnaden mellan utrikes och inrikes föddas arbetslöshet stor i Sverige jämfört med andra länder (se diagram 96).

Andra invandringsorsaker i Sverige

En förklaring som bidrar till de internationellt sett stora skillnaderna i sysselsättningsgraden och arbetslösheten mellan utrikes och inrikes födda i Sverige är sammansättningen av de utrikes födda. Jämfört med andra länder är en större andel av dem som kommit till Sverige flyktingar och anhängare (se diagram 97). Så har det också sett ut under en längre tid. Inom gruppen utrikes födda i Sverige är därför en relativt stor andel födda utanför Europa. Flyktingar och deras anhängare har ofta sämre förutsättningar på arbetsmarknaden än andra grupper, vilket påverkar statistiken så att utomeuropeiskt födda i genomsnitt har lägre arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad.⁹⁷

Institutionerna på arbetsmarknaden

Genomgången av situationen på arbetsmarknaden i avsnittet ovan visar att det finns grupper som har mycket svårt att ta sig in på arbetsmarknaden. Många nyanlända i Sverige har relativt lågt humankapital och saknar av naturliga skäl jobbrelaterade nätverk i Sverige. Kostnaderna för både den enskilde individen och för samhället som helhet av arbetslöshet är stora. Parterna på arbetsmarknaden och arbetsmarknadspolitiken kan bidra till att minska arbetslösheten genom att verka för att sänka arbetskostnaderna för grupper med svag förankring på arbetsmarknaden samt genom att hitta effektiva arbetsmarknadspolitiska insatser. Annan offentlig politik som utbildningssystem, pensionssystem, skattesystem etcetera har också stor betydelse för utvecklingen på arbetsmarknaden på lång sikt.

⁹⁷ SCB (2009).

SAMMANPRESSAD LÖNESTRUKTUR I SVERIGE

Sedan industriavtalets tillkomst har det varit få konflikter på arbetsmarknaden, reallönerna har ökat betydligt och sysselsättningsgraden är bland de högsta i Europa.⁹⁸ Samtidigt har lönebildningen sedan 1997 befast en sammanpressad lönestruktur med relativt höga lägstalöner. Höga lönekostnader minskar möjligheten för grupper med lågt humankapital att få jobb eftersom det inte är lönsamt för företag att anställa personer vars förväntade produktivitet på jobbet understiger lägstalönens nivå. En bidragande orsak till att arbetslösheten är hög bland dem som saknar gymnasieutbildning är också att andelen jobb utan krav på särskild yrkesutbildning är låg i Sverige. År 2015 utförde ungefär 5 procent av de sysselsatta i Sverige arbeten utan krav på särskild yrkesutbildning (diagram 98).

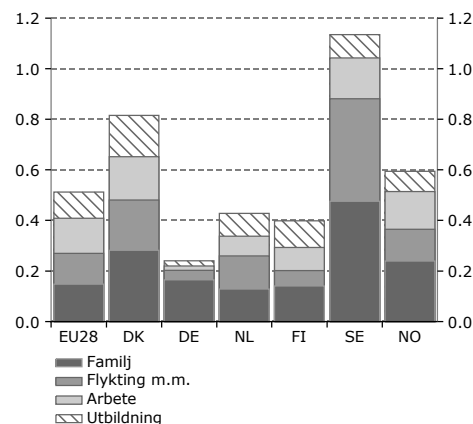
ENLIGT TEORIN KAN HÖGRE LÄGSTALÖNER GE BÅDE ÖKAD OCH MINSKAD ARBETSLÖSHET

Enligt nationalekonomisk teori måste en individs produktivitet vara högre än arbetskostnaden för att denne ska bli anställd. Om lägstalönerna är högre än den nivå som balanserar utbud och efterfrågan innebär det att sysselsättningen blir lägre än vad den annars skulle ha varit. Lägstalöner utgör därmed ett ”lönegolv” som begränsar efterfrågan på arbetskraft vars produktivitet underskrider värdet av detta golv. Det kan inte uteslutas att höjda lägstalöner kan ha positiva effekter på sysselsättningen om lägstalönen i utgångsläget är mycket låg. En höjning kan då öka sysselsättningen om den leder till ett ökat arbetsutbud.

Lägstalönerna i Sverige bestäms genom förhandlingar mellan arbetsgivar- och arbetstagarparter och fastställs i kollektivavtal. I system där lägstalönerna förhandlas fram beror nivån bland annat på parternas förhandlingsstyrka. Fackförbunden kan i de fall de i större utsträckning representerar personer med en stark ställning på arbetsmarknaden än de med svag ställning driva upp lägstalönerna till en nivå där arbetslösheten ökar. Den fackliga anslutningsgraden bland arbetslösa, och i synnerhet bland arbetslösa som inte tidigare haft en anställning, är betydligt lägre än bland anställda. Det kan därmed antas att de i mindre utsträckning representeras i avtalsförhandlingarna.⁹⁹

Diagram 97 Uppehållstillstånd till personer födda utanför EU efter orsak, 2015

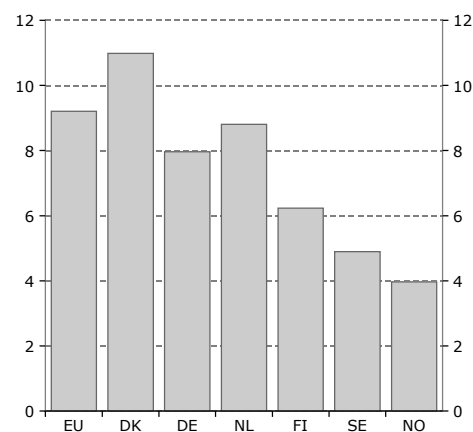
Procent av befolkningen

Källa: Eurostat.

Diagram 98 Arbetstillfällen utan krav på särskild yrkesutbildning 15–64 år, 2015

Andel

Källa: Eurostat.

Landsbeteckningar

EU	EU28
AT	Österrike
BE	Belgien
DE	Tyskland
DK	Danmark
ES	Spanien
FR	Frankrike
FI	Finland
IT	Italien
NL	Nederländerna
NO	Norge
PL	Polen
SE	Sverige
UK	Storbritannien

⁹⁸ Gottfries (2010).

⁹⁹ År 2014 var den fackliga anslutningsgraden bland anställda 67 procent i åldersgruppen 15–74 år. Under inledningen av 2015 var den fackliga anslutningsgraden bland arbetslösa arbetare och tjänstemän 39 respektive 50 procent. Bland arbetslösa som saknar tidigare anställning var den fackliga anslutningsgraden endast 8 procent, se Kjellberg (2016).

EMPIRI INDIKERAR SMÅ MEN NEGATIVA EFFEKTER AV HÖGA LÄGSTALÖNER

Det finns en omfattande empirisk litteratur om hur sysselsättningen påverkas av lägstalöner. Sammanfattningsvis visar forskningslitteraturen att en höjning av lägstalönen påverkar sysselsättningen negativt på kort sikt men att effekten också är relativt begränsad.¹⁰⁰

I en ny studie¹⁰¹ som tillkommit sedan litteraturgenomgången i Konjunkturinstitutet (2014) undersöks hur lägstalöner påverkar nyanlända flyktinginvandrare. Studien finner att nyanlända flyktinginvandrade mäns sysselsättning påverkas negativt av en ökning av lägstalönerna. En ökning av lägstalönerna ökar såväl sannolikheten att bli arbetslös som antalet dagar i arbetslöshet.¹⁰²

Mycket av den existerande forskningen underskattar sannolikt de långsiktiga negativa sysselsättningseffekterna av höga lägstalöner. Lägre lägstalöner kan på sikt antas leda till dels att företagen i mindre utsträckning ersätter lågutbildad arbetskraft med kapital, dels att nya marknader etableras. De flesta studier tar inte hänsyn till sådana långsiktseffekter. Forskningen visar också att höga lägstalöner bidrar till en omfördelning av sysselsättning från svagare till starkare grupper.¹⁰³

SKILLNADER I ARBETSKRAFTENS FÄRDIGHETER HAR ÖKAT

Arbetskraftens färdigheter och deras fördelning mellan individer har stor betydelse för produktivitetsnivån i en ekonomi. Det är svårt att direkt observera arbetskraftens produktiva färdigheter, men de brukar mätas indirekt med hjälp av arbetskraftens utbildningsnivå samt olika internationella tester som mäter skolelevernas och den vuxna befolkningens kunskaper. Skillnaderna i den svenska arbetskraftens färdigheter och kompetens har tidigare varit relativt små. Till exempel har testresultat för vuxna tidigare visat att olika färdigheter relaterade till läskunnighet var jämnare fördelade i Sverige än i många andra länder. På senare tid visar dock olika tester att färdigheterna har blivit mer ojämnt fördelade bland skolelever och vuxna i befolkningen. Färdigheterna i befolkningen har på senare tid fallit både i absoluta termer och i förhållande till omvärlden. För skolelever har fallet dessutom varit störst i den nedre delen av färdighetsfördelningen enligt PISA-studierna.¹⁰⁴ Det finns därför allt större grupper med låga färdigheter som riskerar att permanent hamna utanför arbetskraften och därmed inte ha möjlighet till försörjning genom eget arbete.

¹⁰⁰ Konjunkturinstitutet (2014).

¹⁰¹ Lundborg och Skedinger (2014).

¹⁰² En procents ökning av lägstalönen ökar sannolikheten att bli arbetslös och antalet dagar i arbetslöshet, för nyanlända flyktinginvandrade män, med 1,82 procent vilket motsvarar 3,5 dagar.

¹⁰³ Se bland annat Konjunkturinstitutet (2014).

¹⁰⁴ Se exempelvis Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2016) för en översikt.

ARBETSMARKNADSPOLITIK GER SMÅ MEN POSITIVA EFFEKTER PÅ SYSSELSÄTTNINGEN

Sverige har en lång tradition av aktiv arbetsmarknadspolitik som syftar till att varaktigt höja sysselsättningen och förhindra att individer slås ut från arbetsmarknaden. Staten kan bland annat subventionera anställningar eller höja de arbetslösas produktivitet genom utbildning och praktik.

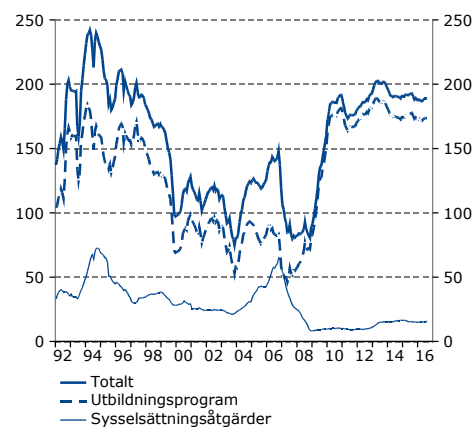
Trots att lönesubventioner sänker arbetskostnaden för arbetsgivaren som anställer en person med låg förväntad produktivitet så finns det skillnader mellan en lönesubvention och lägre lägstalöner. Det finns en administrativ belastning av att anställa en person med lönesubvention.¹⁰⁵ Samtidigt kan en lönesubvention i arbetsgivarens ögon också upplevas som stigmatiserande för den arbetssökande.¹⁰⁶ Till skillnad från en lägre lön innebär lönesubventionen också att arbetsgivaren är beroende av ett beslut från myndigheterna som gäller under en begränsad tid. Även jobbskatteavdrag och rutavdrag¹⁰⁷ kan betraktas som sysselsättningspolitiska åtgärder men utan att förknippas med de ovan nämnda problemen. Däremot finns det precis som för lönesubventioner en politisk risk för att regelverken kan ändras. Alla dessa åtgärder innebär också statsfinansiella kostnader.

DET BEHÖVS ARBETSMARKNADSPOLITIK OCH UTBILDNING SAMT LÄGRE LÄGSTALÖNER

Det finns en målkonflikt mellan jämn inkomstfördelning bland de sysselsatta och hög sysselsättning. Spridningen i färdigheter i arbetskraften har ökat vilket innebär att fler har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden med rådande lägstalöner. Konjunkturinstitutet bedömer därför att det krävs ytterligare insatser för att förbättra matchningen och för att få individer med låga kvalifikationer i arbete. Förutom annan offentlig politik behövs såväl utbildningssatsningar som lägre lägstalöner och förbättrade arbetsmarknadspolitiska insatser för att förbättra matchningen på arbetsmarknaden och för att jämviktsarbetslösheten inte ska stiga ytterligare.

Diagram 99 Arbetsmarknadspolitiska program

Tusental deltagare, säsongrensade månadsvärden

Källa: Arbetsförmedlingen.

¹⁰⁵ Se Konjunkturinstitutet (2016).

¹⁰⁶ Se exempelvis Behrenz m.fl. (2015).

¹⁰⁷ Skattereduktion för rengöring, underhåll och tvätt.

Kapitlet i korthet

- Arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad är höga i Sverige men det finns stora skillnader mellan olika grupper på arbetsmarknaden.
- Utrikes födda, i synnerhet nyanlända, och individer med kort utbildning är några av de grupper som i genomsnitt har en svagare anknytning till arbetsmarknaden.
- Under perioder, lik denna, med hög invandring kommer nyanlända utgöra en större del av gruppen utrikes födda. Sammansättningen bland utrikes födda påverkas dels genom att det är fler som har korta vistelsetider och dels genom att nyanländas egenskaper skiljer sig från den befintliga gruppens.
- Utbildning har stor betydelse för etableringen på arbetsmarknaden, många av de nyanlända saknar gymnasiekompetens.
- Sysselsättningsgraden har ökat bland utrikes födda men även arbetskraftsdeltagandet har ökat vilket innebär att arbetslösheten inte fallit i motsvarande grad.
- Arbetsförmedlingens mått på arbetslöshet ger samma bild som AKU för inrikes födda men visar en ökande arbetslöshet bland utrikes födda. Gruppen nyanlända fångas sannolikt i större utsträckning i Arbetsförmedlingens statistik.
- Vakansgraden har ökat men jobbchansen har inte ökat i samma utsträckning vilket tyder på att matchningen på arbetsmarknaden har försämrats.
- Ökade skillnader i arbetskraftens färdigheter innebär att fler har svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden med befintliga lägstalöner.
- Lönesubventioner sänker arbetskostnaden men är förknippad med en administrativ belastning samtidigt som de i arbetsgivarens ögon kan upplevas stigmatiserande.
- För att förbättra matchningen på arbetsmarknaden och sänka jämviktsarbetslösheten behövs en kombination av utbildningssatsningar, lägre lägstalöner och arbetsmarknadspolitiska insatser utöver annan offentlig politik.

Referenser

- Arbetsmarknadsekonomiska rådet (2016), "Arbetsmarknadsekonomisk rapport. Dags för större lönespridning?", Stockholm.
- Behrenz, L., L. Delander, O. Frödin, C. Mathieu, J. Månsson och M. Ottosson (2015), "Arbetsgivares perspektiv på subventionerade anställningar – en kartläggning", 2015:17, Linnéuniversitetet.
- Europeiska kommissionen (2015), "European economic forecast autumn 2015", Institutional paper 011, European Commission.
- Gottfries, N. (2010), "Fungerar den svenska lönebildningen?" Bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011, SOU 2010:93.
- Kjellberg, A. (2016), "Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund", Studies in Social Policy, Industrial relations, Working life and Mobility, Research Reports 2013:1, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, 2013.
- Konjunkturinstitutet (2014), *Lönebildningsrapporten*, 2014.
- Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten*, 2015.
- Konjunkturinstitutet (2016), "Yrkesintroduktionsanställningar – slutrapport om effekter på sysselsättning och lönebildning", Specialstudie nr 49.
- Lundborg, P. och P. Skedinger (2014), "Minimum wage and the integration of refugee immigrants", IFN Working paper No. 1017, Institutet för näringslivsforskning.
- Olli Segendorf, Å. och T. Teljusuo (2011), "Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration", Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2011:5.
- SCB (2009), "Integration – Utrikes födda på arbetsmarknaden" Integration: Rapport 2, Statistiska centralbyrån.
- SCB (2014), "Integration – etablering på arbetsmarknaden" Integration: Rapport 7, Statistiska centralbyrån.
- SCB (2016), "Jämförande studie AKU och Af 2015" Arbetsmarknad och utbildning bakgrundsfakta 2016:2, Statistiska centralbyrån.
- SCB, Registerdata för integration.
- Skolverket (2016), "Invandringens betydelse för skolresultaten", Skolverket.
- Åslund, O. och D.-O. Rooth (2007a), "Do when and where matter? Initial labor market conditions and immigrant earnings", *Economic Journal*, 117, 422–448.
- Åslund, O. och D.-O. Rooth (2007b), "Får utlandsfödda betalt för sin utbildning och sina kunskaper i svenska?", *Ekonomisk Debatt*, 35 (3), sid. 41–54.

FÖRDLUPNING

Jämförelse av arbetslöshetsförsäkringens ersättningsgrad i OECD

I denna fördjupning görs en jämförelse av nettoersättningsgraden, ersättning som andel av lön efter skatt, mellan Sverige och fem andra OECD-länder: Danmark, Norge, Tyskland, USA och Österrike. Jämförelsen görs för olika inkomstgrupper och baseras på data från OECD. Resultaten visar att den svenska nettoersättningsgraden för medelinkomsttagare 2007 hade fallit till lägre nivåer än i de andra studerade europeiska länderna. År 2014 var den i nivå med nettoersättningsgraden i USA. Højning- en av ersättningen i Sverige hösten 2015 gör att den svenska nettoersättningsgraden för låg- och medelinkomsttagare nu åter är i paritet med de andra europeiska länderna i jämförelsen.

I de länder som jämförs har arbetslöshetsförsäkring en högsta ersättningsnivå. Personer som tjänar mer än ett visst takbelopp per månad, år eller kvartal (beroende på land) får den högsta ersättningsnivån. Personer som tjänar under detta tak får en ersättning som motsvarar en viss andel av lönen före skatt.

Inkomst från arbete och inkomst från arbetslöshetsersättning kan beskattas olika beroende på land och tidpunkt. Detta försvårar jämförelser mellan länders bruttoersättningsnivå – den andel av lönen som arbetslöshetsförsäkring ersätter före skatt – över tid. Därför fokuserar fördjupningen på nettoersättningsgrader.

UTFORMNINGEN SKILJER SIG MELLAN LÄNDERNA

Bland de sex länder som undersöks är det bara Sverige och Danmark som har ett system med frivillig inkomstberoende arbetslöshetsförsäkring. I Norge, Tyskland, USA och Österrike är den inkomstberoende arbetslöshetsförsäkring obligatorisk.

Diagram 100 visar hur nettoersättningsgraden förändras inom en arbetslöshetsperiod om 60 veckor i de sex länder som analyseras i fördjupningen. I Sverige, USA och Österrike trappas ersättningen av efter en viss tid. I Sverige sker avtrappningen genom att den högsta ersättningen sänks efter 20 veckor.¹⁰⁸ I Österrike beror avtrappningen på att arbetslösa går från arbets-

¹⁰⁸ I Sverige sänks bruttoersättningsgraden från 80 till 70 procent efter 40 veckor. Sänkningen efter 40 veckor berör endast arbetslösa som haft en lön under 23 900 kronor i månaden. Medellönen ligger över denna gräns. Därför syns inte sänkningen efter 40 veckor i diagram 100.

OECD:s metod för att beräkna nettoersättningsgrad

Nettoersättningsgraden anges som kvoten mellan arbetslöshetsersättningen efter skatt och lönen efter skatt. De ersättningsnivåer som redovisas här gäller för den inledande arbetslöshetstiden (vecka 1–20 i de flesta fall).

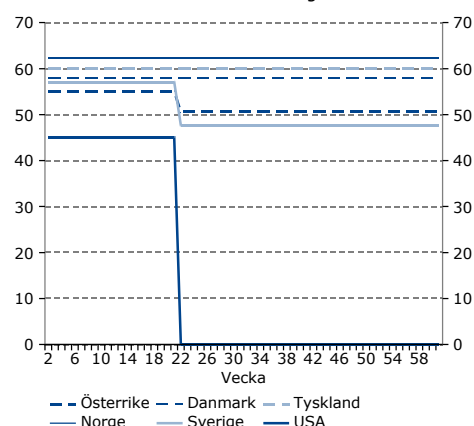
För att beräkna arbetslöshetsersättning efter skatt antas att den arbetslöse betalar den preliminärskatt som gäller för arbetslöshetsersättning. Samma princip gäller för beräkning av skatten på lön.

Dessutom antas att arbetslösa är 40 år och berättigade till arbetslöshetsförsäkring. I de länder där den inkomstberoende arbetslöshetsförsäkring är frivillig (Danmark och Sverige i denna fördjupning) antas den arbetslöse ha varit medlem i a-kassan tillräckligt länge för att omfattas av den inkomstrelaterade delen av arbetslöshetsförsäkring. De antas också vara arbetslösa på heltid. Reglerna för arbetslöshetsförsäkring och skatter är de som gäller den 1 juli varje år.

Data är hämtade från OECD (2014).

Diagram 100 Nettoersättningsgrad per vecka

Ensamstående medelinkomsttagare utan barn

Anm. Avser 2016 för Sverige och 2014 för övriga länder.

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

löshetsförsäkring till att få en annan ersättning som är lägre.¹⁰⁹ I Michigan betalas ersättning ut i 20 veckor. Därefter hänvisas arbetslösa till behovsprövade ersättningssystem.

Tabell 16 Arbetslöshetsförsäkringen i sex OECD-länder

Gäller 2016 för Sverige, 2014 för övriga länder

Land	Tak som andel av medellön, procent	Netto-ersättningsgrad för medellön	Varaktighet i veckor
Danmark	58	58	104
Norge	98	65	104
Sverige	76	57	60/90
Tyskland	155	59	26–104
USA (Michigan)	76	42	20
Österrike	118	55	30–52

Anm. Tak som procent av medellön är beräknad innan skatt. Varaktigheten hos arbetslöshetsförsäkringen kan skilja sig åt mellan olika grupper. I Sverige har ensamstående med hemmaboende barn under 18 år rätt till ytterligare 30 veckors arbetslöshetsersättning. I Tyskland och Österrike får äldre arbetslösa och arbetslösa som arbetat längre innan arbetslösheten arbetslöshetsersättning utbetald under en längre period.

Källor: BLS, OECD och Konjunkturinstitutet.

Tabell 16 visar hur ersättningssystemen skiljer sig åt mellan de olika länderna. I Sverige, Danmark och USA (representerat av delstaten Michigan) har en stor andel av löntagarna en lön som överstiger taket. Taket som andel av medellönen är alltså under 100 procent (se kolumn 1). Ju lägre kvoten är desto färre personer får den fulla ersättningsgraden vid arbetslöshet. Är kvoten över 100 omfattas medelinkomsttagaren samt en del personer som tjänar mer än medellönen av den fulla inkomstrelaterade ersättningsgraden.

Att fler löntagare ligger över taket i Sverige och Danmark jämfört med i de övriga europeiska länderna avspeglas inte i lägre genomsnittlig nettoersättningsgrad för en medelinkomsttagare. Detta beror främst på att nettoersättningsgraden för löntagare som tjänar under taket är högre i Sverige och Danmark jämfört med de andra tre europeiska länderna.

Varaktigheten skiljer sig åt mellan de nordiska länderna å ena sidan och Tyskland, Österrike och USA å andra sidan. Skillnaden beror främst på att i Tyskland och Österrike beror varaktigheten på ålder och hur länge man arbetat innan man blir arbetslös.

¹⁰⁹ Ersättningen efter 20 veckor kallas *notstandshilfe* och kan på svenska kallas arbetslöshetsunderstöd, se nedan.

Sverige – jämförelsevis lågt tak och avtrappad ersättningsgrad

Den svenska arbetslöshetsförsäkringen ger arbetslösa utan hemmaboende barn arbetslöshetsersättning utbetald i 60 veckor.¹¹⁰ Sedan hösten 2015 ersätts 80 procent av bruttolönen under de första 20 veckorna för ersättningsgrundande löner upp till 25 025 kronor i månaden. Mellan vecka 21 och 40 ersätts 80 procent av bruttolönen för ersättningsgrundande löner upp till 20 900 kronor i månaden. Efter 40 veckor ersätts 70 procent av lönen för de som tjänat mindre än 23 900 kronor i månaden. För de som tjänat mer är den högsta dagpenningen 760 kronor även efter vecka 40.¹¹¹

Efter 60 veckor upphör utbetalningen av arbetslöshetsersättning (se tabell 16). Arbetslösa kan då delta i arbetsmarknadspolitiska program. De får då aktivitetsstöd som motsvarar 65 procent av den ersättningsgrundande lönen för de som tjänat mindre än 25 700 kronor i månaden. Personer som tjänat mer än 25 700 kronor i månaden får 760 kronor om dagen. Aktivitetsstöd kan betalas ut till dess den arbetslöse fyller 65 år, se även fördjupningen ”Arbetslöshetsförsäkringens ersättningsgrad i Sverige”.

Danmark – lågt tak och hög ersättningsgrad

I den danska arbetslöshetsförsäkringen ersätts 90 procent av lönen före skatt. Försäkringens tak motsvarade 2014 en månadslön på 24 100 svenska kronor.¹¹² Detta kan jämföras med det svenska taket som var 18 700 kronor till september 2015, då det höjdes till 25 025. Lågt tak och hög bruttoersättningsgrad resulterar i att nettoersättningsgraden är i paritet med i de andra europeiska länderna (se tabell 16). I Danmark varierar inte ersättningen över arbetslöshetsperioden och den betalas ut i som mest två år. Efter det att ersättningsperioden löpt ut hänvisas de arbetslösa till kommunalt administrerat försörjningsstöd.¹¹³

¹¹⁰ Personer med hemmaboende barn får ersättning utbetald i 90 veckor.

¹¹¹ Den högsta dagpenningen är 760 kr. Detta innebär att en arbetslös behöver ha en ersättningsgrundande månadslön på $22 \cdot 760 / 0,7 = 23\,900$ kronor för att få den högsta dagpenningen efter 200 ersättningsdagar.

¹¹² Växelkursen antas vara 1,25 danska kronor per svensk krona. Den årliga högsta ersättningen var 208 260 danska kronor vilket innebär att taket motsvarar en årsinkomst på $208\,260 / 0,9 = 231\,400$ danska kronor.

¹¹³ OECD (2015) och Hendeliowitz (2008).

Norge – högt tak och konstant ersättningsgrad

Även den norska arbetslöshetsförsäkringen har ett tak men detta är satt i paritet med medellönen.¹¹⁴ Taket spelar därmed inte samma roll för den genomsnittliga ersättningsgraden som i Sverige och Danmark. För de som har en lön under taket är nettoersättningsgraden 65 procent (se tabell 16). Arbetslöshetsförsäkringen betalas ut i två år och ersättningsgraden ändras inte under loppet av en arbetslöshetsperiod. Då de två åren har gått hänvisas arbetslösa antingen till arbetsmarknadspolitiska program eller kommunalt administrerat försörjningsstöd. Deltagande i arbetsmarknadspolitiska program kan inte återkvalificera en arbetslös för en ny ersättningsperiod.¹¹⁵

Tyskland och Österrike – ålder och tid i arbete spelar roll för ersättningen

I Tyskland beror arbetslöshetsförsäkringens utbetalningstid dels på hur gammal man är när man blir arbetslös, dels på hur länge man jobbat innan man blir arbetslös. Ju längre man varit med och betalat in till arbetslöshetsförsäkringen genom att arbeta desto längre betalas ersättning ut. Personer som arbetat i ett år kan få ersättning i sex månader medan personer som arbetat i fyra år eller mer får ersättning utbetald i två år. Vidare får arbetslösa över 50, 55 och 58 år ersättning utbetald längre. Nettoersättningsgraden för arbetslösa med arbetslöshetsersättning är 59 procent för de löntagare som tjänar under taket (ca 55 000 kronor i månaden 2014, se tabell 16).¹¹⁶

¹¹⁴ Taket motsvarar en månadslön på 44 000 svenska kronor. Medellönen i Norge 2014 var 45 200 svenska kronor. Växelkursen antas vara 1:1, vilket är ett ungefärligt genomsnitt för perioden september 2015 till september 2016.

¹¹⁵ OECD (2015) och Duell m.fl. (2009).

¹¹⁶ Växelkursen euro/SEK antas vara 1/9,25.

När utbetalningstiden löpt ut får de som fortfarande är arbetslösa vad som på svenska kan kallas arbetslöshetsunderstöd. Arbetslöshetsunderstödet kan betalas ut till dess den arbetslöse går i pension och liknar därmed det svenska aktivitetsstödet. Att bli utförsäkrad från arbetslöshetsförsäkringen i Tyskland har större betydelse för den enskildes ekonomi än i Sverige. År 2014 kunde en utförsäkrad arbetslös i Tyskland få 391 euro i månaden (ca 3 700 kronor) i arbetslöshetsunderstöd. Denna ersättning, som är i nivå med försörjningsstöd, är behovsprövad och storleken beror på den arbetslöses familjeförhållanden och om partnern är sysselsatt eller inte. Det finns även andra behovsprövade ersättningar som långtidsarbetslösa kan söka.¹¹⁷

Det österrikiska systemet liknar det tyska. Arbetslöshetsförsäkringens utbetalningstid beror dels på hur gammal man är när man blir arbetslös, dels på hur länge man arbetat innan man blir arbetslös. Österrikare över 50 år och som arbetat i mer än nio av de senaste 15 åren får ersättning utbetald i 52 veckor. Personer under 40 år som arbetat i 52 av de senaste 104 veckorna får ersättning i 20 veckor. Däremellan finns varianter som ger 30 respektive 40 veckors ersättning.

Även i Österrike får de som fortfarande är arbetslösa efter att utbetalningstiden löpt ut arbetslöshetsunderstöd. Arbetslöshetsunderstödet kan betalas ut till dess den arbetslöse går i pension. Det österrikiska arbetslöshetsunderstödet är lägre än arbetslöshetsförsäkringen. Både netto- och bruttoersättningsgrad i arbetslöshetsförsäkringen är ca 55 procent medan arbetslöshetsunderstödet ersätter 92 procent av arbetslöshetsförsäkringen. Detta innebär att understödet är drygt 50 procent av den tidigare lönen (se diagram 100).

USA (Michigan) – låg ersättning som betalas under kort tid

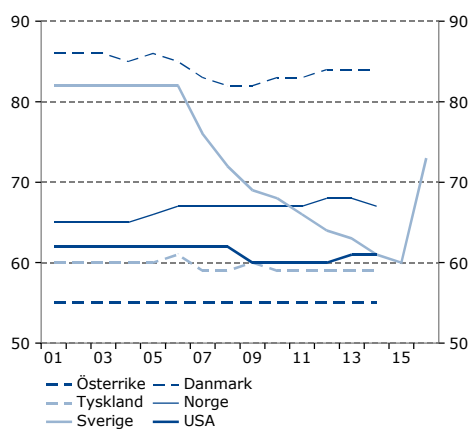
I USA skiljer sig arbetslöshetsförsäkringen åt mellan olika delstater.¹¹⁸ Varje delstat bestämmer hur hög ersättningen ska vara och till viss del hur länge den ska betalas ut. Ersättningen baseras normalt på arbetsinkomsten det kvartal under ett år då arbetsinkomsten varit som högst. För personer med arbetsinkomst under taket är nettoersättningsgraden drygt 40 procent av den ersättningsgrundande inkomsten (se tabell 16). I Michigan kan arbetslösa få extra ersättning om de har hemmaboende barn under 18 år.

¹¹⁷ Se fördjupningen "Arbetsmarknadsreformer i Tyskland och i Sverige", Konjunkturinstitutet (2016), för mer information om den tyska arbetslöshetsförsäkringen.

¹¹⁸ Bruttoersättningsgrad och takbelopp i Michigan ligger nära genomsnittet för USA, se www.oui.doleta.gov.

Diagram 101 Nettoersättningsgrad vid låg lön

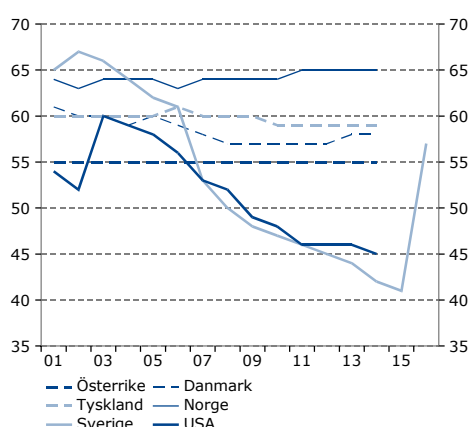
För ensamstående utan barn

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 102 Nettoersättningsgrad vid medellön

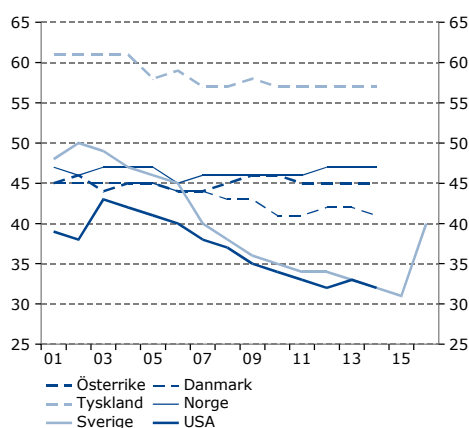
För ensamstående utan barn

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 103 Nettoersättningsgrad vid hög lön

För ensamstående utan barn

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Federala regler gör gällande att när den ekonomiska utvecklingen i en delstat är tillräckligt svag kan ersättningsperioden förlängas. Detta bekostas av federala medel och tillämpas i lågkonjunkturer. Efter det att arbetslöshetsförsäkringen löpt ut hänvisas den arbetslöse till olika former av försörjningsstöd.

SVENSK NETTOERSÄTTNINGSGRAD VARIERAR MEST

Diagram 101, diagram 102 och diagram 103 visar hur ersättningsgraden under den inledande delen av en arbetslöshetsperiod utvecklats för olika inkomstgrupper mellan 2001 och 2014 i Danmark, Norge, Tyskland, USA (Michigan) och Österrike.¹¹⁹ Siffrorna för Sverige omfattar perioden 2001–2016.¹²⁰ Mellan 2003 och 2014 var det den svenska nettoersättningsgraden som minskade mest. Denna utveckling gäller för såväl låg- som medel- och höginkomsttagare. Låginkomsttagare definieras som personer som tjänar 67 procent av medellönen. Höginkomsttagare definieras som löntagare med 150 procent av medellönen.

Höjningen av taket i den svenska arbetslöshetsförsäkringen under hösten 2015 har fört upp nettoersättningsgraden till de nivåer som förekom under 2014 i de andra europeiska länderna som studeras i fördjupningen.¹²¹

I Norge, Tyskland och Österrike är takbeloppen indexerade till löner eller inflation. Detta gör att ungefär samma andel av de arbetslösa från år till år hamnar under respektive över taket. En bidragande orsak till att den svenska nettoersättningsgraden har blivit lägre relativt de andra europeiska länderna i fördjupningen är att taket i den svenska arbetslöshetsförsäkringen är jämförelsevis lågt i förhållande till medellönen och att det inte är indexerat till löneutveckling eller inflation, se fördjupningen ”Arbetslöshetsförsäkringens ersättningsgrad i Sverige”.

¹¹⁹ Den inledande delen av en arbetslöshetsperiod avser första veckan som arbetslös med arbetslöshetsersättning efter eventuell karenperiod, se www.oecd.org.

¹²⁰ Siffror för 2015 avser nettoersättningsgraden den 1 juli. Höjningen av taket i september 2015 syns först 2016. Löner för 2016 baseras på Konjunkturinstitutets prognos för medellönen i juni 2016, se Konjunkturinstitutet (2016).

¹²¹ I och med att nettoersättningsgraderna är relativt stabila i de övriga europeiska länderna i jämförelsen kan dessa antas ha liknande värden 2016 som de hade 2014.

Referenser

- Duell, N., S. Singh och P. Tergeist (2009), "Activation Policies in Norway", OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 78, OECD Publishing.
- Hendeliowitz, J (2008), "Danish Employment Policy", Working Paper, Arbejdsmarkedsstyrelsen.
- Konjunkturinstitutet (2016), *Konjunkturläget*, juni 2016.
- OECD (2014), "Benefits and Wages", oecd.org/els/soc/benefits-and-wages-country-specific-information.htm
- OECD (2015), "Methodology", oecd.org/els/soc/Methodology.pdf

FÖRDJUPNING

Arbetslöshetsförsäkringens ersättningsgrad i Sverige

Den 8 september 2015 höjdes den högsta ersättningsnivån i den inkomstrelaterade delen av den svenska arbetslöshetsförsäringen. Denna fördjupning beskriver hur arbetslöshetsförsäringen i Sverige har utvecklats över tiden vad gäller inkomstskydd för olika grupper av arbetslösa. Fördjupningen visar att nettoersättningsgraden, ersättningen som andel av lön efter skatt, föll 2007–2015. Höjningen av taket i september 2015 gör att nettoersättningsgraden för en genomsnittlig löntagare som blir korttidsarbetslös nu är på ungefär samma nivå som 2007. Höjt tak ger fler ökat inkomstskydd vid arbetslöshet men kan också öka arbetslöshetstiderna.

I denna fördjupning beskrivs hur stor andel av lönen efter skatt som den inkomstrelaterade arbetslöshetsförsäringen har ersatt vid olika inkomstnivåer och olika längd på arbetslösheten under 2001–2016.¹²² Nettoersättningsgraden påverkar de arbetslösas arbetssökande och inverkar på löneförhandlingar mellan arbetsmarknadens parter.¹²³

Den svenska arbetslöshetsförsäringen

I Sverige, liksom i övriga Europa, började arbetslöshetsförsäkringar växa fram i slutet av 1800-talet. Fackföreningar skapade a-kassor som baserades på **medlemsavgifter** för att hjälpa sina medlemmar vid arbetslöshet.

Sedan 1934 subventioneras den svenska arbetslöshetsförsäringen med skattemedel men medlemskap i en a-kassa är fortsatt frivilligt. Personer som inte är med i en a-kassa kan inte få inkomstrelaterad arbetslöshetsersättning, utan enbart grundersättning som inte beror av den tidigare lönen.

Kopplingen mellan a-kassa och fackförbund finns också kvar då de flesta svenska fackföreningar även har en a-kassa. De flesta personer som är medlemmar i en a-kassa är också med i

Olika begrepp som används

Ersättningsgrad: Den andel av den tidigare lönen som arbetslöshetsförsäringen ersätter.

Bruttoersättningsgrad: Den andel av lönen som ersätts före skatt.

Nettoersättningsgrad: Den andel av lönen som ersätts efter skatt.

Dagpenning: Det belopp arbetslösa får i ersättning per dag. Betalas fem dagar i veckan (vardagar). 100 ersättningsdagar motsvarar därmed 20 veckor med arbetslöshetsersättning.

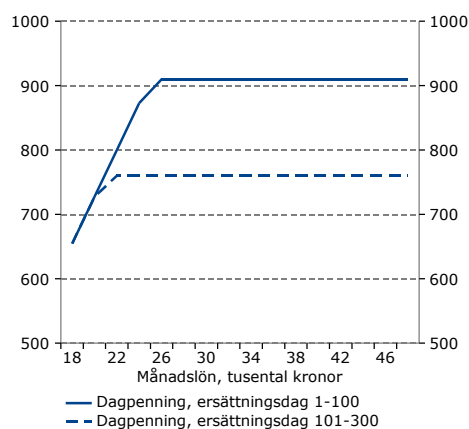
Tak i a-kassan: Den högsta lön för vilken bruttoersättningsgraden är 80/70/65 procent av den tidigare lönen, beroende på hur länge en person varit arbetslös.

¹²² Beräkningarna för 2016 baseras på Konjunkturinstitutets prognos för medellönen. Se Konjunkturinstitutet (2016a).

¹²³ Det kan noteras att antalet arbetslösa som inte kvalificerar sig för inkomstrelaterad ersättning och som inte är medlemmar i någon a-kassa har vuxit. Under 2006 fick 553 000 personer ersättning utbetald från a-kassan. Under 2015 var motsvarande siffra 252 000 personer. Arbetslösheten var ungefär densamma de bägge åren. Se www.iaf.se för uppgifter om ersättningstagare.

Diagram 104 Högsta ersättning per dag för olika lönenivåer

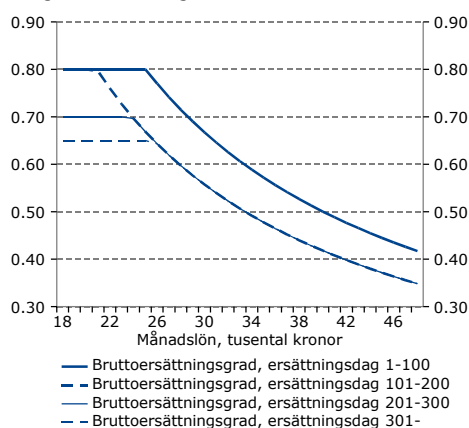
Dagpenning enligt 2016 års regler

Anm. De första sju ersättningsdagarna får arbetslösa ingen arbetslöshetsersättning utbetald. Denna karenstid beaktas inte i beräkningarna. Lön anges som månadslön.
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 105 Bruttoersättningsgrad beroende på lön och arbetslöshetslängd

Enligt 2016 års regler

Anm. De första sju ersättningsdagarna får arbetslösa ingen arbetslöshetsersättning utbetald. Denna karenstid beaktas inte i beräkningarna. Bruttoersättningsgrad från dag 301 avser aktivitetsstöd. Lön anges som månadslön.
Källa: Konjunkturinstitutet.

ett fackförbund. Fackmedlemskap påverkar inte ersättningen från den offentligt finansierade arbetslöshetsförsäkringen.¹²⁴

Upplägget med fackföreningsnära a-kassor, där det frivilliga a-kassemedlemskapet är en förutsättning för att få den maximala ersättningen vid arbetslöshet, kallas Gent-systemet.¹²⁵ Systemet finns förutom i Sverige och Belgien även i Danmark, Finland och på Island.¹²⁶

Kopplingen mellan fackföreningar och a-kassor samt det frivilliga medlemskapet skiljer Sverige från flertalet andra länder med arbetslöshetsförsäkring. Där omfattas i regel alla löntagare som uppfyller arbetsvillkoret (att man arbetat i tillräcklig omfattning för att vara berättigade till ersättning vid arbetslöshet) av inkomstrelaterad arbetslöshetsersättning vid arbetslöshet.¹²⁷

ERSÄTTNINGEN FRÅN ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN FALLER MED ARBETSLÖSHETSTIDEN

För att få full arbetslöshetsersättning i Sverige måste man ha varit medlem i en a-kassa i minst 12 månader före arbetslösheten (medlemsvillkor). Man måste också ha arbetat heltid i ca 6 månader (arbetsvillkor).¹²⁸ Personer som inte är medlemmar i en a-kassa men som uppfyller arbetsvillkoret får en grundersättning på 365 kronor om dagen, oavsett tidigare lön.

För personer som uppfyller arbets- och medlemskapsvillkoret ger den svenska arbetslöshetsförsäkringen 80 procent av den tidigare bruttolönen för löner under taket (se diagram 104 och diagram 105). Taket är högre för de första 100 ersättningsdagarna och motsvarar en lön på 25 025 kronor i månaden (se diagram 106).

Personer som tjänat mer än 25 025 kronor i månaden får den högsta dagpenningen på 910 kronor.¹²⁹ Efter 100 ersättningsdagar är den högsta dagpenningen 760 kronor. De som tjänat mindre än motsvarande 20 900 kronor i månaden får fortsatt 80 procent av lönen. Efter 200 dagar trappas ersättningen av till 70 procent av den tidigare lönen. Personer som tjänat mer än

¹²⁴ Kjellberg (2014) rapporterar att 80 procent av alla a-kassemedlemmar också var medlemmar i ett fackförbund 2010.

¹²⁵ Detta efter den belgiska stad där systemet först infördes.

¹²⁶ Holmlund och Lundborg (1999).

¹²⁷ Detta brukar kallas obligatorisk arbetslöshetsförsäkring.

¹²⁸ Detta regleras i lagen om arbetslöshetsförsäkring (SFS 1997:238). För en mer detaljerad redovisning av regler i den svenska arbetslöshetsförsäkringen och hur dessa förändrats över tid, se Arbetslöshetskassornas samorganisation (2016).

¹²⁹ Ersättning utgår för fem dagar i veckan. En genomsnittlig månad motsvarar detta 22 dagsutbetalningar. Som mest får den arbetslöse 20 020 kronor per månad före skatt.

23 900 kronor i månaden kan dock fortsatt få upp till 760 kronor om dagen (se diagram 104).¹³⁰

Efter 300 dagar upphör arbetslöshetsersättningen (efter 450 dagar för personer med hemmaboende barn under 18 år). För att kunna fortsätta få ersättning måste man delta i ett arbetsmarknadspolitiskt program vid Arbetsförmedlingen. Då utgår aktivitetsstöd som är på samma nivå som arbetslöshetsförsäkringen för de som tjänat mer än 25 700 kronor i månaden.¹³¹ De som tjänat mindre än 25 700 kronor i månaden får 65 procent av den tidigare lönen. Eftersom aktivitetsstödet betalas ut så länge den arbetslöse deltar i ett arbetsmarknadspolitiskt program kan utbetalningarna fortgå tills den arbetslöse fyller 65 år.¹³²

HÖGSTA DAGPENNINGEN HAR BÅDE HÖJTS OCH SÄNKTS UNDER 2000-TALET

Reglerna för arbetslöshetsersättningen har ändrats under årens lopp. Diagram 106 visar hur den högsta dagpenningen förändrats från 2001. Tabell 17 nedan visar tidpunkt för och storlek på förändringar av taket. Införandet av ett högre tak för de första 100 ersättningsdagarna 2001 skapade en avtrappning av ersättningsgraden i den svenska arbetslöshetsförsäkringen för personer som låg över något av taken.

Tabell 17 Förändringar i taket i arbetslöshetsförsäkringen
Per ersättningsdag, 2001–2015

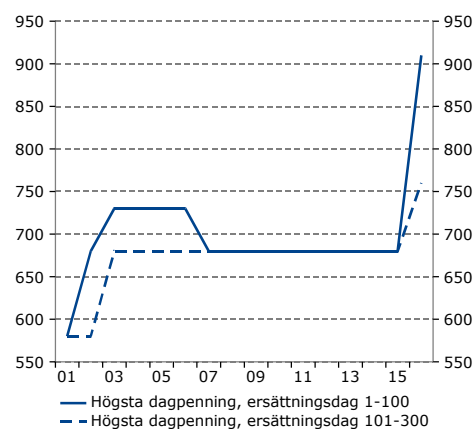
Tidpunkt	Tak, första 100 ersättningsdagarna	Tak, efter 100 ersättningsdagar
2/7 2001	Upp 100 kr till 680 kr	Oförändrat
1/7 2002	Upp 50 kr till 730 kr	Upp 100 kr till 680 kr
1/1 2007	Ned 50 kr till 680 kr	Oförändrat
7/9 2015	Upp 230 kr till 910 kr	Upp 80 kr till 760 kr

Källa: Konjunkturinstitutet.

År 2007 sänktes taket för de första 100 ersättningsdagarna. En avtrappning infördes efter 200 dagar så att 70 procent av den tidigare lönen ersattes i stället för 80 procent. År 2015 återinfördes ett högre tak för de första 100 dagarna. Det sattes till

Diagram 106 Högsta dagpenning 1 januari respektive år

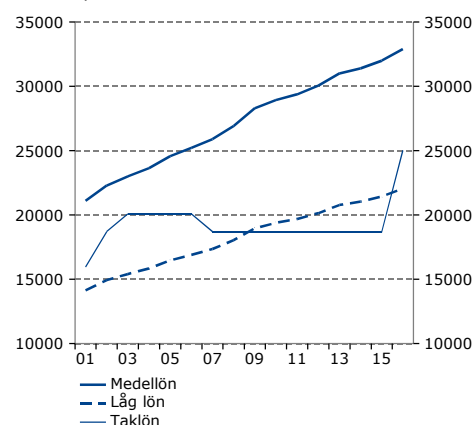
Kronor per dag, brutto

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 107 Låg lön, medellön och taklön

Kronor per månad

Anm. Taklön är den lön som motsvarar taket i arbetslöshetsförsäkringen. Alla löner under taklönen ger en ersättning på 80 procent av den ersättningsgrundande daglönen under de första 100 dagarnas arbetslöshet. Den låga lönen är 2/3 av medellönen och motsvarar ungefär avtalade lägstalöner.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

¹³⁰ Efter 100 dagar är den högsta ersättningsnivån 760 kronor om dagen. För att få 760 kronor om dagen behöver en arbetslös haft en ersättningsgrundande lön på minst $22 \cdot 760 / 0,7 = 23\,900$ kronor i månaden. 22 är det genomsnittliga antalet ersättningsdagar per månad och 0,7 är ersättningsgraden efter 200 ersättningsdagar.

¹³¹ Se fotnot 129 för beräkning av lön. Ersättningsgraden är efter 300 ersättningsdagar 65 procent vilket motsvarar en lön på ca 25 700 kronor för högsta dagsersättning på 760 kronor.

¹³² Personer som fyllt 65 år omfattas inte av arbetslöshetsförsäkringen.

910 kronor om dagen. Högsta dagpenningen under dag 101–300 höjdes till 760 kronor. Sänkningen av ersättningsgraden till 70 procent efter 200 ersättningsdagar kvarstår.

JOBBSKATTEAVDRAG, GRUNDAVDRAG OCH LÖNEUTVECKLING PÅVERKAR ERSÄTTNINGEN

Diagram 104–diagram 106 visar vad en arbetslös får i ersättning före skatt. Men ersättningen efter skatt är mer relevant för den arbetslöse. Denna *nettoersättningsgrad* påverkas av skillnader i hur arbetslöshetsersättning och löner beskattas.¹³³

Skattesystemet har förändrats under 2000-talet, främst genom införandet av jobbskatteavdraget som leder till att arbetsinkomster beskattas lägre än skattepliktiga inkomster från socialförsäkringssystemet, inklusive arbetslöshetsförsäkring. Syftet är att öka incitamenten att arbeta. Jobbskatteavdraget har lett till att den andel av lönen efter skatt som arbetslöshetsförsäkring ersätter har fallit.¹³⁴

Ersättningsgraden, både före och efter skatt, påverkas också av att den högsta dagpenningen inte är löne- eller prisindexerad. Den genomsnittlige löntagaren har under hela den period som undersöks här legat över taket i arbetslöshetsförsäkring (se diagram 107).

Nettoersättningsgradens utveckling för olika lönenivåer samt grupper av arbetslösa

Avsnittet beskriver hur nettoersättningsgraden har utvecklats för olika inkomstgrupper och för olika arbetslöshetslängd från 2001 till och med 2016. I de redovisade exemplen kan arbetslösa ha medellön, 67 procent av en medellön (låg lön)¹³⁵ och 150 procent av en medellön (hög lön). Arbetslöshetsperioderna är 3 och 12 månader. Lön för 2016 baseras på Konjunkturinstitutets löneprognos från juni 2016.¹³⁶ I beräkningarna antas att arbetslösa betalar kommunalskatt enligt riksgenomsnittet. Ersättningsnivåerna är de som gäller 1 januari varje år. En utförligare beskrivning av hur beräkningarna är gjorda finns i fördjupningens appendix.

¹³³ Dessutom påverkas flera inkomstberoende transfereringar vilket påverkar den totala effekten av arbetslöshet på disponibel inkomst. Beräkningar som illustrerar denna totala effekt finns i Konjunkturinstitutet (2016b).

¹³⁴ Se även Bennmarker m.fl. (2011).

¹³⁵ Detta är jämförbart med avtalade lägstalöner.

¹³⁶ Konjunkturinstitutet (2016a).

ERSÄTTNINGSGRADEN HAR FALLIT ÖVER TID

För arbetslöshetsperioder på tre månader föll den genomsnittliga nettoersättningsgraden 2001–2015 (se diagram 108). Detta gäller i olika utsträckning för alla tre inkomstgrupperna.

Personer med 67 procent av en medellön (låg lön) hade drygt 80 procent i nettoersättningsgrad fram till 2007 då nettoersättningsgraden började minska. För de med medellön och hög lön har nettoersättningsgraden varit under 80 procent för hela perioden 2001–2016. Detta gör att förändringar i nivån på taket i arbetslöshetsförsäkringen syns tydligt.

Vid de tillfällen då nettoersättningsgraden ökat under 2001–2016 beror det på beslutade höjningar av taket i arbetslöshetsförsäkringen. Minskningar av nettoersättningsgraden beror på att lönerna har ökat, att taket har sänkts och att jobbskatteavdraget införts i flera steg sedan 2007. Jobbskatteavdraget har gjort att ersättningar från socialförsäkringssystemet beskattas relativt sett högre än arbetsinkomster.

En liknande bild ges för de tre lönegrupperna vid en 12 månader lång arbetslöshetsperiod (se diagram 109). I diagrammet redovisas den genomsnittliga nettoersättningsgraden under en arbetslöshetsperiod på tolv månader, inte nettoersättningsgraden i den tolfte månaden av en arbetslöshetsperiod. Personer med låg lön hade vid 12 månaders arbetslöshet en nettoersättningsgrad på drygt 80 procent fram till 2007. Därefter har sänkningen av taket för de första 100 ersättningsdagarna, jobbskatteavdraget och en allmän ökning av lönerna gjort att nettoersättningsgraden fallit. Takhöjningen hösten 2015 syns även för arbetslöshetsperioder på 12 månader.

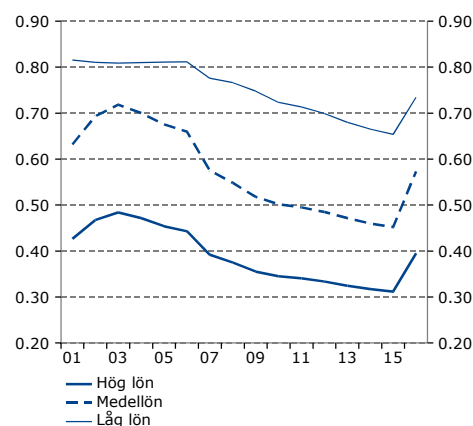
Höjningen av taket hösten 2015 har lett till att nettoersättningsgraden, för de två olika längderna på arbetslöshetsperioder som studeras här, under 2016 hamnar i nivå med vad som gällde under andra halvan av 2000-talet. Nivån på nettoersättningsgraden 2016 är dock 10–15 procentenheter lägre, beroende på lön och arbetslöshetslängd, än vad som gällde 2003 när nettoersättningsgraden var som högst. För kortare arbetslöshetsperioder blir ökningen i nettoersättningsgrad större än för längre arbetslöshetsperioder. Detta beror på att takhöjningen 2015 var större för de första 100 ersättningsdagarna jämfört med höjningen för ersättningsdag 101–300.

VAD I BERÄKNINGARNA DRIVER MINSKNINGEN AV NETTOERSÄTTNINGSGRADEN?

Sänkningen av taket för de första 100 ersättningsdagarna, jobbskatteavdraget, stigande löner och oförändrat takbelopp innebar att nettoersättningsgraden föll 2007–2015.

Diagram 108 Nettoersättningsgrad, 3 månaders arbetslöshet

Andel av ersatt lön efter preliminärskatt

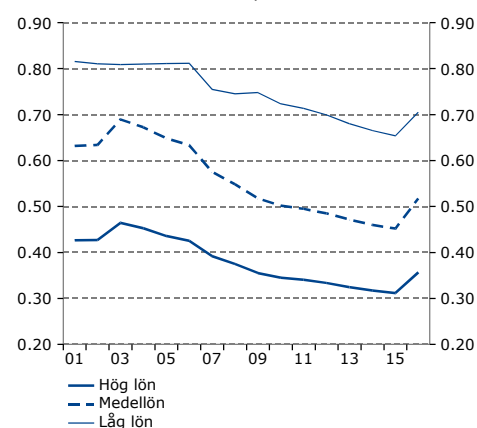

Anm. De första sju ersättningsdagarna (första fem 2001–2006) får arbetslösa ingen arbetslöshetsersättning utbetald. Denna karenstid beaktas inte i beräkningarna.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 109 Nettoersättningsgrad, 12 månaders arbetslöshet

Andel av ersatt lön efter preliminärskatt

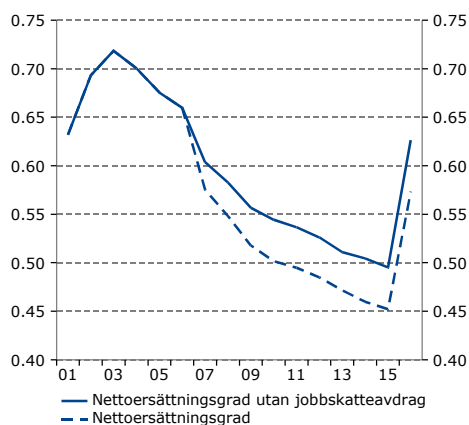

Anm. De första sju ersättningsdagarna (första fem 2001–2006) får arbetslösa ingen arbetslöshetsersättning utbetald. Denna karenstid beaktas inte i beräkningarna.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 110 Nettoersättningsgrad med och utan jobbskatteavdrag

Vid tre månaders arbetslöshet för en medellöntagare

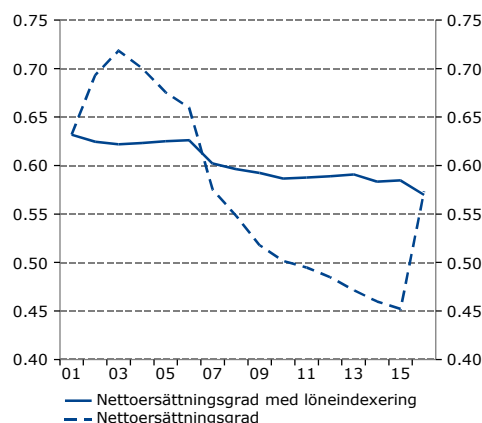

Anm. Nettoersättningsgraden har beräknats under antagandet att jobbskatteavdraget inte införts.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 111 Nettoersättningsgrad med och utan löneindexerat tak

Vid tre månaders arbetslöshet för en medellöntagare

Anm. Nettoersättningsgraden har beräknats för en medellöntagare under antagandet att arbetslöshetsförsäkringen behållit 2001 års regler och indexerats efter den genomsnittliga löneutvecklingen. Alla steg i jobbskatteavdraget räknas med i exemplet.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

För att undersöka vilka av dessa faktorer som betyder mest har två olika exempel tagits fram. Det första exemplet visar vad som hade hänt med nettoersättningsgraden om jobbskatteavdraget inte hade införts (se diagram 110). Det andra exemplet visar vad som hade hänt med nettoersättningsgraden om arbetslöshetsförsäkringen hade behållit den utformning som gällde den 1 januari 2001 (samma dagpenning under hela arbetslöshetsperioden) och taket hade indexerats mot löneutvecklingen (se diagram 111).

Jobbskatteavdraget har spelat viss roll för minskningen...

Jobbskatteavdraget gör att arbetsinkomst beskattas lägre än motsvarande inkomst från socialförsäkringar, däribland arbetslöshetsförsäkringen. Diagram 110 visar vad som hade skett med den genomsnittliga nettoersättningsgraden för en medellöntagare som är arbetslös i tre månader om jobbskatteavdraget inte hade införts. Minskningen av nettoersättningsgraden för medellöntagaren skulle blivit mindre utan jobbskatteavdraget. År 2006 var ersättningsgraden för en medellöntagare 66 procent för en arbetslöshetsperiod på tre månader. Den 1 januari 2015 var den 45 procent. Utan jobbskatteavdraget skulle ersättningsgraden varit 50 procent den 1 januari 2015. Jobbskatteavdraget förklarar alltså ca en fjärdedel av den sammanlagda minskningen av nettoersättningsgraden.

...men avsaknad av löneindexering förklarar en större del

Diagram 111 visar vad som skulle ha skett med nettoersättningsgraden, för en medellöntagare som är arbetslös i tre månader, om det system som gällde den 1 januari 2001 hade behållits men taket hade indexerats mot löneutvecklingen. Under perioden 2002–2006 var den faktiska nettoersättningsgraden högre än den som fås med 2001 års löneindexerade dagpenning. Den 1 januari 2015 var nettoersättningsgraden enligt 2001 års löneindexerade regler 58 procent, vilket är 13 procentenheter högre jämfört med vad som faktiskt gällde den 1 januari 2015.

Höjning av taket hösten 2015 innebär att nettoersättningsgraden för en medellöntagare 2016 är ungefär lika hög som den hade varit om 2001 års regler indexerats mot löneutvecklingen. Ca 70 procent av minskningen av nettoersättningsgraden mellan den 1 januari 2007 och den 1 januari 2015 kan förklaras av att taket i arbetslöshetsförsäkringen inte följt med löneutvecklingen.

INOM VILKA GRUPPER ÄR ARBETSLÖSHET VANLIGARE?

Diagrammen ovan visar hur nettoersättningsgraden har utvecklats för olika typfall vad gäller lön och arbetslöshetslängd. Beräkningarna visar därför inte hur nettoersättningsgraden utvecklats för de som faktiskt blir arbetslösa. Tabell 18 visar att arbetslösa i genomsnitt är yngre, har lägre utbildning, oftare är arbetare och oftare är födda utanför Sverige. Dessa grupper har i genomsnitt lägre lön. Enligt tabell 2 tjänade personer som varit arbetslösa någon gång under ett givet år, och som var berättigade till inkomstrelaterad ersättning från arbetslöshetsförsäkringen, drygt 80 procent av genomsnittslönen under åren 2001–2013. Eftersom de som blir arbetslösa i genomsnitt har tjänat mindre än en genomsnittlig sysselsatt blir deras ersättningsgrad högre än vad som gäller för den genomsnittlige löntagaren. Den genomsnittlige arbetslöse har en ersättningsgrad mellan vad som gäller för låga löner och medellönen (se tabell 18 samt diagram 108 och diagram 109).

Tabell 18 Egenskaper bland arbetslösa och sysselsatta

Genomsnitt under perioden 2001–2013

	Arbetslösa	Sysselsatta
Ålder, år	39,6	42,0
Andel med högst gymnasieutbildning, procent	57,0	50,4
Andel med eftergymnasial utbildning, procent	26,1	36,4
Andel arbetare, procent	65,1	44,4
Andel utrikes födda, procent	20,8	12,4
Andel män, procent	52,2	51,8
Tidigare lön, kronor per månad	23 000	28 000

Anm. Siffrorna gäller arbetslösa och sysselsatta i åldrarna 19–64 år. Lön i 2015 års priser. Data finns tillgängliga fram till 2013. Arbetslösa avser personer som är inskrivna vid Arbetsförmedlingen.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Arbetslöshetsförsäkringen påverkar lönebildningen

HÖGRE NETTOERSÄTTNING KAN HÖJA ARBETSLÖSHETEN

Arbetslöshetsförsäkringen ger försäkring mot inkomstbortfall i samband med arbetslöshet och hjälper den arbetslöse att upprätthålla sin konsumtion under tiden som arbetslös. En generös försäkring ökar reservationslönerna och ger arbetslösa större möjligheter att hitta ett arbete som passar deras utbildning och

kompetens, det vill säga en bra matchning sett till vad arbetsgivare efterfrågar. En generös försäkring riskerar dock att förlänga tiden i arbetslöshet, vilket i sig kan försvåra möjligheterna att hitta ett nytt arbete.¹³⁷

Resultaten från den empiriska forskningen om hur generositeten i arbetslöshetsförsäringen påverkar den lön som arbetslösa får på sina nya arbeten är relativt begränsad. I de flesta av de länder som har undersökts minskar lönerna för arbetslösa som får ett nytt arbete av en mer generös arbetslöshetsförsäkring, däribland Sverige.¹³⁸ Detta pekar mot att högre nivå och varaktighet i arbetslöshetsförsäringen främst ger högre och långvarigare arbetslöshet. Detta kan verka lönedämpande och väger tyngre än de lönedrivande effekter som högre reservationslön och förbättrad matchning ger.

... OCH ÖKA LÖNERNA BLAND SYSSELSATTA

I teoretiska modeller över arbetsmarknaden innebär högre nettoersättningsgrad att fackföreningar stärks gentemot arbetsgivarna i löneförhandlingar. Högre nettoersättning vid arbetslöshet gör att fackmedlemmarnas konsumtion påverkas i mindre utsträckning av högre arbetslöshet. Detta resulterar, enligt modellerna, i högre löner och lägre sysselsättningsgrad.¹³⁹

Höjt tak gör det även mer attraktivt att gå med i a-kassan. Eftersom de flesta som är med i a-kassan även är med i en fackförening kan även den fackliga anslutningsgraden stiga när taket höjs.¹⁴⁰ Högre facklig anslutningsgrad kan, precis som högre nettoersättningsgrad, också höja lönerna. Detta eftersom fackföreningarnas förhandlingsstyrka ökar.

Sammantaget pekar forskningen mot att höjd nettoersättningsgrad verkar lönehöjande och höjer arbetslösheten. Högre nettoersättningsgrad innebär dock också att arbetslösa kan upprätthålla sin konsumtion i högre utsträckning och ett ökat inkomstskydd gör att behovet av försiktighetssparande hos sysselsatta minskar.¹⁴¹

¹³⁷ Se Kroft m.fl. (2013) och Eriksson och Rooth (2014).

¹³⁸ Addison och Blackburn (2000) och Centeno (2004) för USA, Schmieder m.fl. (2015) för Tyskland, Nekoei och Weber (2015) för Österrike och Ek (2013) för Sverige.

¹³⁹ För teoretisk forskning se Cahuc och Zylberberg (2004, sid. 401) och Holmlund och Lundborg (1999). För empirisk forskning, se Budd och Na (2000), Blanchflower och Bryson (2004) samt Bratsberg och Ragan (2002). Den empiriska forskningen har gjorts på amerikanska och brittiska data. I dessa länder omfattas en mindre del av de anställda av kollektivavtal. I USA får de anställda själva besluta om huruvida en fackförening ska förhandla om deras löner åt dem eller om de vill förhandla själva.

¹⁴⁰ Se Kjellberg (2010) för uppgifter om anslutningsgrad i fack och a-kassa.

¹⁴¹ Se Kolsrud m.fl. (2015) och Engen och Gruber (2001).

Appendix

Beräkningarna av nettoersättningsgraden bygger på följande antaganden:

1. Personer som blir arbetslösa är inskrivna vid Arbetsförmedlingen som arbetssökande, har rätt till inkomstberoende arbetslöshetsersättning och uppfyller arbetsvillkoret i arbetslöshetsförsäkringen.
2. Ersättningen beräknas utifrån lön och arbetslöshetens längd. Inga faktiska data på utbetald arbetslöshetsersättning används. Anledningarna till det är dels att arbetslösa kanske inte ansöker om ersättning för att de hinner få ett arbete innan första utbetalningen, dels att arbetslösa kan få nedsatt eller indragen ersättning om de inte söker anvisade arbete.
3. För en given lön är det endast ersättningsreglerna vid tre respektive tolv månader som påverkar bruttoersättningsgraden. För att beräkna ersättningen används de regler som gällde den 1 januari varje år. Detta då förändringar i takbeloppen har skett vid olika tidpunkter på året. För exempelvis 2001 beaktas inte att taket för de första 100 ersättningsdagarna höjdes eftersom det skedde den 2 juli samma år. Höjningen syns i stället 2002.
4. Skatt på lön och arbetslöshetsersättning beräknas preliminärt. Skatteberäkningen baseras på den genomsnittliga kommunalskattesatsen och tar hänsyn till grundavdrag, jobbskatteavdrag samt den statliga inkomstskatten.
5. Karensdagar beaktas inte.

Metoden är snarlik den som OECD använder för att beräkna nettoersättningsgrad.¹⁴² Nettoersättningsgraden (NEG) för personer som ligger över taket beräknas enligt:

$$NEG = \lambda \frac{1-\tau_u}{1-\tau_e} \frac{B_\lambda}{W} + (1-\lambda) \frac{1-\tau_u}{1-\tau_e} \frac{B_{1-\lambda}}{W}. \quad (1)$$

I ekvation 1 är λ den andel av en arbetslöshetsperiod som utgörs av de första 100 dagarna. I de fall då arbetslösheten är tre månader är $\lambda = 1$. B_λ är den ersättning man får för de första 100 dagarna och $B_{1-\lambda}$ är den ersättning man får efter de första 100 dagarna. För åren 2007–2015 är $B_\lambda = B_{1-\lambda}$ då taket för de första 100 ersättningsdagarna var detsamma som för ersättningsdag 101–300. W är den ersättningsgrundande lönen, det vill säga medellön, 67 procent av medellönen eller 150 procent

¹⁴² Se fördjupningen "Jämförelse av arbetslöshetsförsäkringens ersättningsgrad i OECD".

av medellönen. Skatten på arbetslöshetsersättningen ges av τ_u medan skatten på arbete ges av τ_e . Skatterna beror av hur hög lön och arbetslöshetsersättning är.

För personer under taket beräknas nettoersättningsgraden enligt:

$$NEG = \kappa \frac{1-\tau_u}{1-\tau_e} 0,8W + (1 - \kappa) \frac{1-\tau_u}{1-\tau_e} 0,7W. \quad (2)$$

κ visar andelen av arbetslöshetsperioden som utgörs av de första 200 ersättningsdagarna. $1 - \kappa$ visar andelen av arbetslöshetsperioden som utgörs av nästkommande 100 ersättningsdagar då ersättningsgraden är 70 procent.

Referenser

- Addison, J. T. och M. L. Blackburn (2000), "The effects of unemployment insurance on postunemployment earnings", *Labour Economics*, 7, sid. 21–53.
- Arbetslöshetskassornas samorganisation (2015), "Historik över arbetslöshetsförsäkringen 1885–2015", www.samorg.org.
- Bennmarker, H., L. Calmfors och A. Seim (2011), "Wage formation and the Swedish labour market reforms 2007–2009", Underlagsrapport 2011/1, Finanspolitiska rådet.
- Blanchflower, D. G. och A. Bryson (2004), "The union wage premium in the US and the UK", Working Paper, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science.
- Bratsberg, B. och J. F. Ragan (2002), "Changes in the union wage premium by industry", *Industrial and labor relations review*, 56, sid. 65–83.
- Budd, J. W. och I. G. Na (2000), "The union membership wage premium for employees covered by collective bargaining agreements", *Journal of Labor Economics*, 18, sid. 783–807.
- Cahuc, P. och A. Zylberberg (2004), *Labor economics*, MIT Press, Cambridge.
- Centeno, M. (2004), "The match quality gains from unemployment insurance", *Journal of Human Resources*, 39, sid. 839–863.
- Ek, S. (2013), *Essays on Unemployment Insurance Design*, doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Engen, E. M. och J. Gruber (2001), "Unemployment insurance and precautionary saving", *Journal of monetary Economics*, 47, sid. 545–579.
- Eriksson, S. och D.-O. Rooth (2014), "Do employers use unemployment as a sorting criterion when hiring? Evidence from a field experiment", *The American Economic Review*, 104, sid. 1014–1039.
- Holmlund, B. och P. Lundborg (1999), "Wage bargaining, union membership, and the organization of unemployment insurance", *Labour Economics*, 6, sid. 397–415.
- Kjellberg, A. (2010), "Växande avgiftsskillnader i a-kassan – och utvecklingen därefter", Studies in Social Policy, Industrial Relations, Working Life and Mobility, Research Reports 2014:1 (ny upplaga), Lunds universitet.
- Kolsrud J., C. Landais, P. Nilsson och J. Spinnewijn (2015), "The optimal timing of unemployment benefits: Theory and evidence from Sweden", IZA Discussion Papers, nr. 9185.
- Konjunkturinstitutet (2016a), *Konjunkturläget*, juni 2016.
- Konjunkturinstitutet (2016b), "Ekonomisk ersättning vid arbetslöshet", fördjupning i *Konjunkturläget*, augusti 2016.
- Kroft, K., F. Lange och M. J. Notowidigdo (2013), "Duration dependence and labor market conditions: Evidence from a field experiment", *Quarterly Journal of Economics*, 128, sid. 1123–1167.
- Lag om arbetslöshetsförsäkring (SFS 1997:238).
- Nekoei, A. och A. Weber (2015), "Does extending unemployment benefits improve job quality?", Working Paper, Stockholms universitet.

Schmieder, J. F., T. von Wachter och S. Bender (2015), "The effect of unemployment benefits and nonemployment duration on wages", Working Paper, Boston University.

Sambandet mellan arbetslöshet och löner

Om lönerna anpassar sig till konjunktursvängningarna minskar risken att perioder med svag efterfrågan leder till varaktiga negativa effekter på arbetsmarknaden. Hur lönerna anpassar sig till konjunkturen är också en central fråga för penningpolitiken eftersom utvecklingen av arbetskostnader påverkar inflationen. Detta kapitel analyserar löneflexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden genom att studera hur lönerna reagerat på variationer i den regionala arbetslösheten 1999–2013. Resultaten visar att den regionala arbetslösheten påverkar lönerna och att den konjunkturella löneflexibiliteten i privat sektor är ungefär lika stor som i genomsnitt i andra industrialiserade länder. Den offentliga sektorns löner reagerar mindre på den regionala arbetslösheten. Det finns vissa tecken på att löneanpassningen kan vara mindre när fler av de arbetslösa är långtidsarbetslösa.

Löneanpassningen bestäms i huvudsak av institutionella faktorer och analyser av löneanpassningen i detta kapitel syftar till att bidra till bättre förståelse för hur lönebildningen fungerar. Kapitellet inleds med en beskrivning av varför löneflexibilitet är en viktig del av en välfungerande lönebildning och varför det finns ett negativt samband mellan arbetsmarknadsläget och löner. Sedan beskrivs de data och metoder som används i den empiriska analysen av den konjunkturella löneflexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden. Slutligen redovisas empiriska resultat för hur lönerna i genomsnitt och för olika grupper har reagerat på variationer i det regionala arbetsmarknadsläget, som mäts med regional arbetslöshet.

Löneanpassning och konjunktursvängningar

Penningpolitiken har huvudansvaret för att stabilisera konjunktursvängningar, men även lönebildningen kan bidra till att minska variationerna i sysselsättningen och arbetslösheten över konjunkturcykeln.¹⁴³ Att lönerna reagerar på variationer i arbetsmarknadsläget är viktigt för att kortsiktiga svängningar i arbetskraftsefterfrågan inte ska leda till kortsiktigt hög arbetslöshet men också för att minska risken för varaktiga negativa effekter på arbetsmarknaden genom så kallad persistens.¹⁴⁴ Löneflexibilitet kan därför även bidra till lägre jämviktsarbetslöshet och högre sysselsättning på längre sikt.

¹⁴³ Se exempelvis Hall (2005), Shimer (2005) och Blanchard och Galí (2007, 2010) för diskussion om vilken roll löneanpassningen har på variationer i arbetsmarknadsläget.

¹⁴⁴ Se exempelvis Blanchard (1991), Layard m.fl. (1991) och Blanchard och Katz (1997).

Efter en negativ störning på efterfrågan kan en lägre arbetslöshet normalt uppnås genom att arbetsmarknadens parter under ett antal år verkar för en återhållsam aggregerad löneutveckling. Det medför en successivt högre efterfrågan på arbetskraft hos företagen som, till följd av en långsammare löneutveckling och en mer expansiv penningpolitik, investerar och bygger ut produktionskapaciteten.¹⁴⁵ Den penningpolitiska reaktionen är nödvändig för att löneanpassningen ska mildra konjunkturreffekterna på arbetsmarknaden.¹⁴⁶

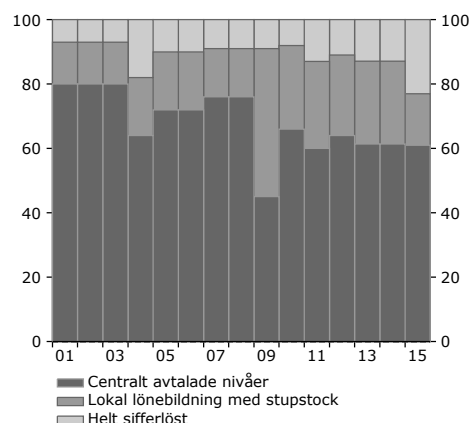
Löneflexibilitet innebär att kostnader av konjunktursvängningar fördelas jämnare i arbetskraften än om anpassningen enbart sker genom arbetslöshet.¹⁴⁷ För stor varaktig anpassning av lönerna till lokala förhållanden (exempelvis till enskilda företags eller branschens lönsamhet) är dock inte samhällsekonomiskt effektivt eftersom det kan motverka den strukturomvandling som behövs för att uppnå ett ökat ekonomiskt välbefinnande.

LÖNEFLEXIBILITETEN BESTÄMS AV INSTITUTIONELLA FAKTORER

Hur mycket lönerna reagerar på variationer i arbetsmarknadsläget beror till stor del på institutionella faktorer, till exempel arbetslöshetsförsäkringens, arbetsmarknadspolitikens, skatternas och anställningsskyddets utformning. Dessutom har förhandlingsstyrkan hos arbetsmarknadens parter betydelse liksom om löneförhandlingarna sker på centralnivå, branschnivå eller lokal nivå.¹⁴⁸ Det är exempelvis troligt att lönerna reagerar mindre på den regionala arbetslösheten om lönerna förhandlas på centralnivå eller branschnivå.¹⁴⁹ Den svenska lönebildningen bygger på en blandning mellan olika typer av förhandlingslösningar. Sedan industriavtalet tecknades 1997 har de centralt avtalade lönerna satts i koordinerade löneförhandlingar där industrin haft en normerande roll. De centrala avtalen inom industrin har dock inte varit normerande fullt ut.¹⁵⁰ Det finns betydande inslag av lokal lönebildning i Sverige och den har ökat över tid (se diagram 112).¹⁵¹ Exempelvis har många avtal numera en helt indivi-

Diagram 112 Avtalskonstruktioner vid ingången av respektive år

Andel anställda, procent

Anm. Fördelningen avser 1 januari respektive år. Se även not 74.

Källa: Medlingsinstitutet.

¹⁴⁵ Se Konjunkturinstitutet (2015) för en mer utförlig beskrivning av det kortsiktiga sambandet mellan löner och sysselsättning.

¹⁴⁶ I en situation där penningpolitikens handlingsutrymme är begränsat, till exempel på grund av mycket lågt ränteläge eller i ett land som ingår i en valutaunion och inte har självständig penningpolitik, kan långsammare löneökningar i stället ge högre arbetslöshet. Se exempelvis Konjunkturinstitutet (2015) och Galí och Monacelli (2016) för diskussion.

¹⁴⁷ Löneflexibilitet innebär också kostnader för individerna, men arbetslösheten har generellt större välfärdsförluster för de som drabbas. Clark (2003) visar att arbetslöshet har en stor negativ effekt på individens subjektiva välbefinnande och Sullivan och von Wachter (2009) finner att de som förlorat jobbet har en signifikant högre risk att dö. Mindre konjunkturrell variation i arbetslösheten torde därför ha totalt sett positiva välfärdseffekter, se exempelvis Krusell m.fl. (2009).

¹⁴⁸ Se exempelvis Konjunkturinstitutet (2006) för en mer detaljerad beskrivning av olika institutionella faktorerens betydelse för löneflexibilitet.

¹⁴⁹ Se Nijkamp och Poot (2005) för en översikt av empirisk evidens.

¹⁵⁰ Se Gottfries (2010) och Konjunkturinstitutet (2012).

¹⁵¹ Se även Långtidsutredningen (2011).

duell lönesättning. Det finns därför skäl att tro att även det lokala arbetsmarknadsläget påverkar lönerna, inte bara det aggregerade konjunkturläget.

Löneflexibiliteten kan också variera beroende på inflationsnivån. Alla arbetsmarknader präglas av viss nominallönestelhet eftersom det är svårt att justera ingångna löneavtal och löntagarna ogärna accepterar en sänkning av den nominella lönen.¹⁵² Viss trögrörlighet i den nominella lönen kan också vara bra av många skäl såsom löntagarnas riskaversion eller företagets incitament för investeringar. De flesta löneavtalen gäller under en viss period och indexeras inte till prisnivån eller någon annan makroekonomisk storhet. Det är därför möjligt att löneflexibiliteten blir lägre vid låga inflationsnivåer.¹⁵³ Löneflexibiliteten kan också påverkas av hur arbetsmarknadens parter tror att penningpolitiken kommer att reagera på löneutvecklingen.¹⁵⁴

VARFÖR ANPASSAR SIG LÖNERNA TILL ARBETSMARKNADSLÄGET?

Att det empiriskt finns ett negativt samband mellan arbetsmarknadsläget och löner kan förklaras med flera teoretiska modeller om arbetsmarknaden, till exempel effektivitetslöneteorin och sök- och matchningsmodeller.¹⁵⁵ Sämre arbetsmarknadsläge dämpar lönenivån genom olika kanaler. Lägre efterfrågan på arbetskraft leder till ökad arbetslöshet och att de anställda har sämre möjligheter att kräva högre löner eftersom det är svårare att hitta andra jobb till högre löner. De fackliga organisationerna tar hänsyn till detta när de formulerar sina lönekrav och har följaktligen lägre lönekrav när efterfrågan på arbetskraft är låg och arbetslösheten är hög. I ett sämre konjunkturläge brukar också företagets lönsamhet vara lägre, vilket ökar arbetsgivarnas motstånd mot höga löneökningar. De som har ett jobb är också mer benägna att acceptera lägre löneökningar för att få behålla sina jobb när det finns många arbetslösa som konkurrerar om jobben. När arbetslösheten är hög finns det dessutom många sökande till de lediga jobben, vilket gör att arbetsgivarna inte behöver betala lika höga löner vid nyrekrytering. Anpassningen av lönerna till arbetsmarknadsläget går därför inte enbart via

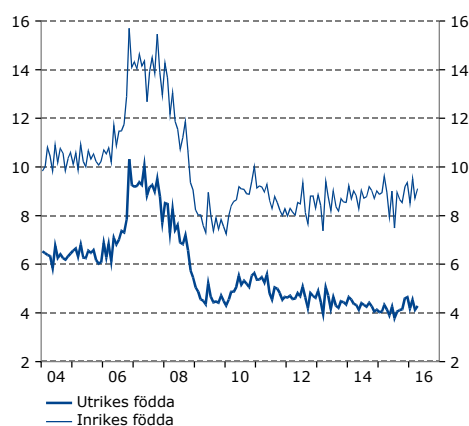
¹⁵² Se exempelvis Dickens m.fl. (2007) som visar med mikrodata från 16 länder att fördelningen av årliga löneförändringar i pågående anställningar ofta har stora koncentrationer vid noll och att lönesänkningar i pågående anställningar är relativt ovanliga. Det finns dock stor variation över tid och mellan olika länder hur betydelsefull nominell lönestelhet är.

¹⁵³ Se exempelvis Nickell och Quintini (2003). Om löneflexibiliteten i Sverige är lägre vid låga inflationsnivåer analyseras inte empiriskt i detta kapitel därför att inflationen inte har varierat särskilt mycket under den undersökta perioden.

¹⁵⁴ Se fördjupningen "Lönebildningen och penningpolitiken" i Konjunkturinstitutet (2013).

¹⁵⁵ Se exempelvis Shapiro och Stiglitz (1984), Blanchard och Katz (1997) samt Pissarides (2000).

Diagram 113 Jobbchans, utflöde till arbete, inrikes respektive utrikes födda
Procent av inskrivna arbetslösa, månadsvärden

Anm. Avser utflöde till arbete utan stöd eller till nystartsjobb. Inskrivna arbetslösa inkluderar öppet arbetslösa samt deltagare i program med aktivitetsstöd.

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 114 Andel utrikes födda av inskrivna arbetslösa
Procent, säsongsrensade månadsvärden

Anm. Inskrivna arbetslösa inkluderar öppet arbetslösa samt deltagare i program med aktivitetsstöd.

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

avtalade löneökningstakter för befintligt anställda utan också via nyanställningar.¹⁵⁶

I en situation med låg arbetslöshet och hög efterfrågan på arbetskraft stiger lönerna snabbare. Det är lättare för de fackliga organisationerna och de anställda att kräva högre löneökningar därför att det finns större möjligheter att hitta andra jobb. Arbetsgivarnas motstånd till högre löneökningar kan också vara lägre i ett bättre arbetsmarknadsläge på grund av bättre lönsamhet och viljan att undvika kostsam personalomsättning. Bristen på arbetskraft kan också leda till högre löner vid nyrekryteringar.

Sannolikheten att hitta ett nytt jobb beror på hur många som söker jobb i förhållande till antalet lediga jobb, men också på hur konkurrenskraftiga de sökande är. Om de arbetslösa saknar de kvalifikationer som efterfrågas på arbetsmarknaden, eller inte aktivt söker jobb, har hög arbetslöshet mindre påverkan på lönebildningen. Hur mycket arbetslösheten påverkar löneanpassningen kan därför också bero på sammansättningen av de arbetslösa. Långtidsarbetslösa har ofta lägre sannolikhet att hitta arbete och det är därför möjligt att de har mindre lönedämpande effekt än korttidsarbetslösa (se rutan "Varför har långtidsarbetslösa lägre jobbchanser?"). Även många utrikes födda har svårt att hitta arbete och utrikes födda utgör en stor och ökande andel av de inskrivna arbetslösa hos Arbetsförmedlingen (se diagram 113 och diagram 114). En viktig fråga att studera är därför hur andelen långtidsarbetslösa och andra grupper av arbetslösa med låga jobbchanser påverkar sambandet mellan arbetslöshet och löner. Ju mer koncentrerad arbetslösheten är till grupper med svag förankring på arbetsmarknaden, desto mer sannolikt är det att arbetslösheten har en begränsad påverkan på lönebildningen. Om lönebildningen inte tar hänsyn till de låga jobbchanserna hos grupper med svag förankring på arbetsmarknaden, finns det risk att arbetslösheten biter sig fast på en hög nivå under en lång tid, vilket leder till en ökad jämviktsarbetslöshet.

Varför har långtidsarbetslösa lägre jobbchanser?

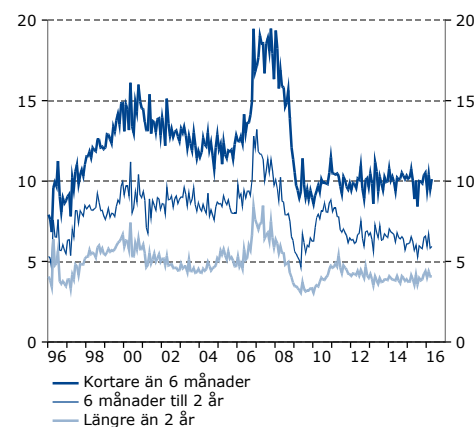
Långtidsarbetslösa har ofta en lägre sannolikhet att hitta arbete än de som har varit arbetslösa en kort tid (se diagram 115). De lägre jobbchanserna för långtidsarbetslösa kan bero på heterogenitet bland arbetslösa så att de långtidsarbetslösa redan från början hade en lägre jobbchans och personer med lägre jobbchanser utgör en större andel av de arbetslösa vid längre arbetslöshetstider. Till exempel har utrikes födda lägre jobbchans än inrikes födda (se diagram 113) och utrikes födda utgör en större andel av de långtidsarbetslösa.

¹⁵⁶ För empirisk evidens om att arbetsmarknadsläget påverkar lönerna för nyanställda och personer som träder in på arbetsmarknaden, se exempelvis Pissarides (2009), Carneiro m.fl. (2012) och Haefke m.fl. (2013).

Långvarig arbetslöshet i sig kan också innebära att den arbetslöses anställningsbarhet minskar. Det kan bero på att humankapitalet¹⁵⁷ eller sökaktiviteten¹⁵⁸ minskar med arbetslöshetstiden, men också på att arbetsgivare uppfattar långtidsarbetslösa som mindre produktiva och väljer att inte anställa långtidsarbetslösa.¹⁵⁹ Många empiriska europeiska studier visar att även tidigare arbetslöshetsperioder har negativa effekter på sannolikheten att den arbetslöse hittar arbete.¹⁶⁰

Jobbchanserna är lägre ju längre individens arbetslöshetstid är, men det finns relativt lite empirisk evidens om hur stor betydelse å ena sidan heterogeniteten bland arbetslösa och å andra sidan arbetslöshetstiden har för de observerade skillnaderna i jobbchanserna mellan kort- och långtidsarbetslösa.

Diagram 115 Jobbchans, utflöde till arbete, och arbetslöshetstidens längd
Procent av inskrivna arbetslösa, säsongsrensade månadsvärden

Anm. Avser utflöde till arbete utan stöd eller till nystartsjobb. Inskrivna arbetslösa inkluderar öppet arbetslösa samt deltagare i program med aktivitetsstöd.

Källor: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet.

Empirisk analys om löneflexibilitet

Detta avsnitt analyserar löneflexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden genom att studera hur lönerna i genomsnitt och för olika grupper har reagerat på variationer i det regionala arbetsmarknadsläget 1999–2013. Den regionala arbetslösheten används som en indikator på det lokala arbetsmarknadsläget. Löneflexibiliteten studeras separat för privat och offentlig sektor. I avsnittet studeras också om anpassningen av lönerna är mindre när fler av de arbetslösa är långtidsarbetslösa.

ANALYSEN BASERAS PÅ REGISTERDATA PÅ INDIVID- OCH LÄNSNIVÅ

Den empiriska analysen baseras på individdata för åldersgruppen 20–64 år från Statistiska centralbyråns lönestrukturstatistik och LISA-databas för 1998–2013. Lönestrukturstatistiken omfattar alla sysselsatta inom den offentliga sektorn och ca 50 procent av alla sysselsatta inom den privata sektorn. Lönemåttet som används i analysen är individens månadslön uppräknad till heltid. Månadslönen inkluderar vissa fasta och rörliga tillägg, exempelvis cheftillägg och jourersättning, men inte övertidsersättning.

Uppgifter om individernas bakgrund, till exempel kön, ålder, utbildning och civilstånd, är hämtade från LISA. Det gäller även

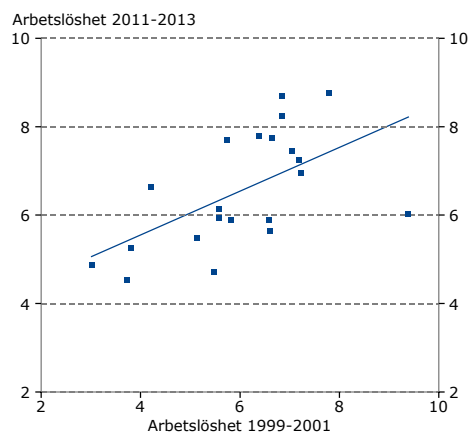
¹⁵⁷ Se exempelvis Mincer och Ofek (1982), Albrecht m.fl. (1999), samt Görlich och de Grip (2009).

¹⁵⁸ Se Krueger och Muller (2011).

¹⁵⁹ För teoretiska modeller om hur minskning av humankapital eller signalering leder till att arbetsgivarna inte vill anställa arbetslösa, se exempelvis Phelps (1972) och Acemoglu (1995). För empirisk evidens, se exempelvis Kroft m.fl. (2013) och Eriksson och Rooth (2014).

¹⁶⁰ Se Narendranathan och Elias (1993), Mühleisen och Zimmermann (1994), Arumpalam m.fl. (2000), Gregg (2001), Arumpalam (2002), Burgess m.fl. (2003), Raaum och Røed (2006), samt Bell och Blanchflower (2011).

Diagram 116 Regional arbetslöshet
Procent

Anm. Avser inskrivna arbetslösa hos Arbetsförmedlingen.

Källa: Konjunkturinstitutet.

uppgifterna om individens sysselsättningsstatus¹⁶¹ och om individen har varit inskriven som arbetslös hos Arbetsförmedlingen. Både sysselsättning och arbetslöshet mäts i november varje år.¹⁶² LISA omfattar också uppgifter om arbetsgivare för de som är sysselsatta. Konjunkturinstitutet har beräknat arbetslösheten och andra variabler på länsnivå, till exempel andelen kvinnor och utrikes födda, från individdata som omfattar hela befolkningen i åldersgruppen 20–64 år.¹⁶³

SKILLNADER I DEN REGIONALA ARBETSLÖSHETEN ÄR PERSISTENTA

För att skatta löneflexibiliteten utnyttjas variationen i den regionala (länsnivå) arbetslösheten. Arbetslösheten varierar mellan olika regioner och de regionala skillnaderna i arbetslöshet är relativt persistenta i Sverige. Diagram 116 visar hur den genomsnittliga regionala arbetslösheten 1999–2001 förhåller sig till den genomsnittliga regionala arbetslösheten 2011–2013. Rangordningen är ungefär samma mellan länen vad gäller arbetslösheten. Stockholm hade den lägsta registrerade arbetslösheten på 2,8 procent i genomsnitt 1999–2001 och arbetslösheten var också bland de lägsta 2011–2013 (4,9 procent). Norrbottens län har däremot förbättrat sin relativa rangordning från den högsta arbetslösheten på 9,2 procent 1999–2001 till ungefär mitten bland länen med en arbetslöshet på 6,0 procent 2011–2013. Åren 1999–2013 varierade den regionala arbetslösheten mellan 2,2 och 10,5 procent. Genomsnittet för den regionala arbetslösheten var 5,6 procent och standardavvikelsen 1,6 under perioden.

Eftersom en hög regional lönenivå också kan orsaka hög regional arbetslöshet är det svårt att fastställa det kausala sambandet mellan arbetslöshet och löner.¹⁶⁴ För att hantera detta simultantetsproblem kan en så kallad instrumentvariabelmetod (IV-metod) användas. De regionala arbetsmarknaderna skiljer sig åt till exempel vad gäller bransch- och arbetskraftssammansättning samt befolkningstäthet. Länets arbetslöshet påverkas av vilken branschstruktur som länet har och hur den globala och nationella efterfrågan på olika branschernas produkter utvecklas. Länet drabbas därför över tid av olika upp- och nedgångar i efterfrågan på arbetskraft beroende på deras branschstruktur. Dessa regionala variationer i efterfrågan på arbetskraft beror inte direkt på

¹⁶¹ Sysselsättningsstatus mäts enligt definitionen i registerbaserad arbetsmarknadsstatistik RAMS.

¹⁶² Arbetslösheten enligt Arbetsförmedlingen avser personer som var inskrivna som arbetssökande vid Arbetsförmedlingen i procent av den registerbaserade arbetskraften. Denna registerbaserade mått på arbetslösheten skiljer sig i nivå från den officiella arbetslösheten som mäts av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU). Dessa två mått följer dock samma tidsmönster. Konjunkturinstitutet har inte tillgång till regionala AKU-serier för perioden före 2005.

¹⁶³ En mer detaljerad beskrivning av data finns i Konjunkturinstitutet (2016).

¹⁶⁴ Se exempelvis Konjunkturinstitutet (2015) för en beskrivning av de kanaler genom vilka löneförändringar kan påverka sysselsättningen och arbetslösheten på kort sikt.

den regionala lönenivån och kan därför användas som ett instrument för den regionala arbetslösheten.¹⁶⁵ Instrumentet säkerställer att det är variationer i efterfrågan på arbetskraft och inte utbudet av arbetskraft som fångas av den regionala arbetslösheten. Det är dock möjligt att den regionala arbetslösheten i IV-modellerna även fångar effekter av andra konjunkturella faktorer som samvarierar med arbetslösheten, exempelvis vakansgraden eller företagens lönsamhet. Det är därför svårt att fastställa om det är just arbetslösheten i sig eller andra konjunkturella faktorer som lönerna reagerar på.

VIKTIGT ATT JUSTERA LÄNETS LÖNENIVÅ FÖR SAMMANSÄTTNINGSEFFEKTER

Median- eller genomsnittslönen i ett län varierar beroende på de egenskaper som de sysselsatta har och karaktären av deras arbeten. Sammansättningen av de sysselsatta varierar över tid och variationerna kan delvis bero på konjunkturen. Det är möjligt att den genomsnittliga lönenivån i en region stiger när fler blir arbetslösa om det är de med svagast position på arbetsmarknaden som förlorat sina jobb.¹⁶⁶ Länets lönenivå påverkas också exempelvis av vilken utbildningsnivå de sysselsatta har, vilket också kan variera över tid.

För att kunna särskilja dessa faktorer från effekten av arbetsmarknadsläget på länets lönenivå är det viktigt att justera länets genomsnittliga lön för förändringar i sammansättningen av de sysselsatta. Den regionala löneflexibiliteten skattas därför i två steg.¹⁶⁷ I det första steget används individdata för att justera länets genomsnittliga lön för sammansättningseffekterna. I det andra steget används sedan de sammansättningsjusterade (länsvisa) lönenivåerna i en regional panelmodell för att skatta löneflexibiliteten. I panelmodellen finns en observation per län och år. Alla regionala panelmodeller inkluderar länsspecifika effekter som kontrollerar för de icke-tidsvarierande länsegenskaper som påverkar lönenivån samt tidsspecifika effekter (årsdummys) som fångar de aggregerade konjunktur- och priseffekter som är gemensamma för alla län. De skattade effekterna kan därför tolkas som reallöneflexibilitet.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Se Konjunkturinstitutet (2016) för en närmare beskrivning av instrumentet, metoden och resultatet.

¹⁶⁶ Se exempelvis Solon m.fl. (1994).

¹⁶⁷ Denna tvåstegsmetod föreslås i Card (1995) och Bell m.fl. (2002). De skattade modellerna beskrivs i detalj i Konjunkturinstitutet (2016).

¹⁶⁸ Resultaten blir alltså exakt desamma oavsett om nominella löner eller reallöner används som beroende variabel eftersom de aggregerade priseffekterna fångas av tidseffekterna. Det förutsätter förstås att prisutvecklingen är densamma mellan olika län. Det är troligen inte så i praktiken, men det finns inga regionala inflationsserier att justera de nominella lönerna med.

DET REGIONALA ARBETSMARKNADSLÄGET PÅVERKAR LÖNENIVÅN

Tabell 19 visar skattningar på löneflexibilitet i privat sektor. Beroende variabel i tabellen är länets logaritmerade genomsnittliga månadslön, justerad för sammansättnings effekterna. Koefficienten för länets arbetslöshet (i logaritmerad form) mäter den kort-siktiga löneflexibiliteten och ska tolkas som en elasticitet.¹⁶⁹

Tabell 19 Skattade löneelasticiteter av regional arbetslöshet i privat sektor, 1999–2013

Beroende variabel: Logaritmerad sammansättningsjusterad månadslön

	1	2	3
	OLS	OLS	IV
Ln(länets arbetslöshet)	-0,013** (0,004)	-0,021** (0,006)	-0,035** (0,010)
Ln(länets lön $t-1$)	0,617** (0,033)	0,363** (0,081)	0,626** (0,042)
Andelen långtidsarbetslösa, procent	0,0002 (0,0001)	0,0002 (0,0001)	0,0005** (0,0002)
Långsiktig elasticitet	-0,034**	-0,033**	-0,094**
Länsspecifika trender	Nej	Ja	Nej
Antal observationer	315	315	315
Antal län (kluster)	21	21	21

Anm. Den beroende variabeln är logaritmerad sammansättningsjusterad lön på länsnivå. Alla modeller inkluderar läns- och årsfixa effekter samt kontroller för tidsvarierande länsegenskaper (andelen kvinnor, utrikes födda, förgymnasialt och eftergymnasialt utbildade i procent av befolkningen). Standardfelen inom parentes är klustrade på län. ** visar statistisk signifikans på 1-procentsnivå, * statistisk signifikans på 5-procentsnivå och + statistisk signifikans på 10-procentsnivå. I kolumn 3 är länets arbetslöshet instrumenterad med regionala variationer i arbetskraftsefterfrågan, se Konjunkturinstitutet (2016).

Källa: Konjunkturinstitutet.

Resultaten tyder på att det regionala arbetsmarknadsläget har en signifikant effekt på den privata sektorns lönenivå. Kolumn 1 och 2 i tabell 19 visar resultat från OLS-skattningar där länets arbetslöshet betraktas som exogen, det vill säga arbetslösheten antas inte vara påverkad av länets lönenivå. Modellen i kolumn 2 inkluderar även länsspecifika trender som fångar systematiska skillnader över tid i länets lönetryck. Resultaten visar en kort-siktselasticitet mellan $-0,01$ och $-0,02$, beroende på om länsspecifika trender inkluderas i modellen eller inte. Elasticiteten betyder att en fördubblad arbetslöshet i länet¹⁷⁰, exempelvis från 4 till 8 procent, skulle minska länets lönenivå på kort sikt med 1–2 procent. I de skattade dynamiska modellerna sker löneanpassningen till variationer i den regionala arbetslösheten under flera år. OLS-skattningar visar att på lång (flera års) sikt blir lä-

¹⁶⁹ Elasticiteten ger den procentuella förändringen av länets lönenivå när den regionala arbetslösheten ökar med en procent.

¹⁷⁰ 100 procents ökning av arbetslösheten.

nets lönenivå drygt 3 procent lägre om den regionala arbetslösheten fördubblas.¹⁷¹

Eftersom den regionala lönenivån också kan påverka arbetslösheten är den regionala arbetslösheten troligen inte exogen och OLS-estimatet underskattar löneflexibiliteten. För att hantera simultanitetsproblemet instrumenteras den regionala arbetslösheten i kolumn 3 med regionala variationer i arbetskraftsefterfrågan.¹⁷² IV-skattningen ger högre elasticitet än OLS-skattningar. Resultat från IV-skattningen tyder på att en fördubblad arbetslöshet i länet leder till 3,5 procent lägre lönenivå på kort sikt. Den totala löneanpassningen tar längre tid än ett år. På lång (flera års) sikt blir den regionala lönenivån drygt 9 procent lägre om arbetslösheten fördubblas.

Resultaten visar vissa tecken på att långtidsarbetslösa¹⁷³ kan ha mindre lönepåverkan än korttidsarbetslösa. För en given arbetslöshetsnivå i länet blir lönenivån högre när fler av de arbetslösa är långtidsarbetslösa. Modellen i kolumn 3 indikerar att 10 procentenheter högre andel långtidsarbetslösa skulle leda till 0,5 procent högre lönenivå. Effekten är dock inte statistiskt signifikant i många modellspecifikationer. Det kan dessutom finnas simultanitetsproblem då andelen långtidsarbetslösa också kan påverkas av lönenivån. Modeller skattade utan andelen långtidsarbetslösa ger ungefär samma resultat för den samlade löneflexibiliteten.

Även den laggade beroende variabeln i skattningen kan vara problematisk eftersom den kan vara korrelerad med länets arbetslöshet. Resultaten för löneflexibiliteten är dock relativt robusta även om den dynamiska komponenten utesluts i modellerna.¹⁷⁴ Den kortsiktiga löneelasticiteten är ungefär $-0,03$ i alla skattade IV-modellspecifikationer och den långsiktiga elasticiteten varierar mellan $-0,07$ och $-0,09$.

Om de arbetslösa i större utsträckning tillhör grupper med svag förankring på arbetsmarknaden, till exempel utrikes födda, skulle arbetslösheten kunna ha mindre påverkan på lönerna. Resultat från modeller som kontrollerar för andelen utrikes födda av arbetslösa visar dock inga tecken på detta.

SMÅ SKILLNADER I LÖNEFLEXIBILITET MELLAN OLIKA UTBILDNINGSGRUPPER

Tabell 20 visar löneflexibiliteten i privat sektor för olika utbildningsnivåer skattade med IV-modeller.¹⁷⁵ Den regionala arbets-

¹⁷¹ Den långsiktiga elasticiteten är kortsiktig elasticitet/(1-koefficient för $\ln(\text{länets lön } t-1)$).

¹⁷² IV-modellerna är skattade utan länsspecifika trender eftersom instrumentet åtminstone delvis fångar sådana trender, och trenderna är därför starkt korrelerade med instrumentet. Se vidare Konjunkturinstitutet (2016).

¹⁷³ Personer som varit arbetslösa i minst 6 månader.

¹⁷⁴ Resultaten från dessa skattningar och andra känslighetsanalyser redovisas i Konjunkturinstitutet (2016).

¹⁷⁵ Resultat från OLS-skattningar redovisas i Konjunkturinstitutet (2016).

lösheten är nu definierad som arbetslösheten i den studerade utbildningsgruppen.¹⁷⁶ För personer med förgymnasial eller gymnasial utbildning är arbetslöshetens kortsiktiga löneelasticitet runt $-0,03$. Löneflexibiliteten på längre sikt skiljer sig inte heller avsevärt mellan dessa utbildningsgrupper. För personer med eftergymnasial utbildning är löneflexibiliteten mindre precist skattad och inte statistiskt signifikant.¹⁷⁷

Tabell 20 Skattade löneelasticiteter av regional arbetslöshet för olika utbildningsnivåer, privat sektor, 1999–2013

Beroende variabel: Logaritmerad sammansättningsjusterad månadslön

	1	2	3
IV-skattning	Förgymn. utb.	Gymnasial utb.	Eftergymn. utb.
Ln(länets arbetslöshet i utb.gruppen)	$-0,027^{**}$ (0,008)	$-0,030^{**}$ (0,008)	$-0,019$ (0,014)
Ln(länets lön $t-1$)	$0,524^{**}$ (0,060)	$0,591^{**}$ (0,044)	$0,748^{**}$ (0,045)
Långsiktig elasticitet	$-0,057^{**}$	$-0,073^{**}$	$-0,075$
Antal observationer	315	315	315
Antal län (kluster)	21	21	21

Anm. Den beroende variabeln är logaritmerad sammansättningsjusterad lön på länsnivå. Alla modeller inkluderar läns- och årsfixa effekter samt kontroller för tidsvarierande länsegenskaper (andelen kvinnor, utrikes födda, förgymnasialt och eftergymnasialt utbildade i procent av befolkningen). Inga modeller kontrollerar för länsspecifika trender. Standardfelen inom parentes är klustrade på län. ** visar statistisk signifikans på 1-procentsnivå, * statistisk signifikans på 5-procentsnivå och $^{+}$ statistisk signifikans på 10-procentsnivå. Länets arbetslöshet är instrumenterad med regionala variationer i arbetskraftefterfrågan, se Konjunkturinstitutet (2016).

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 21 visar löneflexibiliteten skattad separat för inrikes och utrikes födda och tabell 22 visar separata skattningar för män och kvinnor. Löneflexibiliteten inom privat sektor ser ut att vara ungefär lika stor för utrikes och inrikes födda. Effekten av arbetslösheten på lönenivån är dock mindre precist skattad för utrikes födda.

¹⁷⁶ Arbetslösheten mäts i den egna utbildningsgruppen eftersom individer med olika utbildningsnivå ofta inte konkurrerar om samma arbeten. Resultaten ändras dock inte om länets totala arbetslöshet används i stället.

¹⁷⁷ Det finns alltså större statistisk osäkerhet om effektens storlek för eftergymnasialt utbildade, vilket framgår av relativt stora standardfel.

Tabell 21 Skattade löneelasticiteter av regional arbetslöshet för utrikes och inrikes födda, privat sektor, 1999–2013

Beroende variabel: Logaritmerad sammansättningsjusterad månadslön

	1	2	3	4
	Utrikes födda		Inrikes födda	
	OLS	IV	OLS	IV
Ln(länets arbetslöshet)	−0,008 (0,007)	−0,036* (0,0168)	−0,010* (0,004)	−0,026** (0,009)
Ln(länets lön $t-1$)	0,529** (0,082)	0,537** (0,085)	0,639** (0,037)	0,656** (0,045)
Andelen långtidsarbetslösa, procent	0,0001 (0,0001)	0,0004+ (0,0002)	0,0001 (0,0001)	0,0003** (0,0001)
Långsiktig elasticitet	−0,017	−0,078*	−0,028*	−0,076**
Antal observationer	315	315	315	315
Antal län (kluster)	21	21	21	21

Anm. Den beroende variabeln är logaritmerad sammansättningsjusterad lön på länsnivå. Alla modeller inkluderar läns- och årsfixa effekter samt kontroller för tidsvarierande länsegenskaper (andelen kvinnor, utrikes födda, förgymnasialt och eftergymnasialt utbildade i procent av befolkningen). Inga modeller kontrollerar för länsspecifika trender. Standardfelen inom parentes är klustrade på län. ** visar statistisk signifikans på 1-procentsnivå, * statistisk signifikans på 5-procentsnivå och + statistisk signifikans på 10-procentsnivå. I modell 2 och 4 är länets arbetslöshet instrumenterad med regionala variationer i arbetskraftefterfrågan, se Konjunkturinstitutet (2016).

Källa: Konjunkturinstitutet.

Resultaten i tabell 22 tyder på att inom privat sektor reagerar männens löner mer på det regionala arbetsmarknadsläget än vad kvinnornas löner gör. Den långsiktiga löneflexibiliteten för män är mer än dubbelt så stor som för kvinnor. Effekterna för män är mer precist skattade än för kvinnor. Det finns också tecken på att männens löneflexibilitet kan vara lägre när fler av de arbetslösa är långtidsarbetslösa. Den svenska arbetsmarknaden är relativt könssegregerad och det är möjligt att kvinnor i den privata sektorn i större utsträckning än män arbetar inom branscher som är mindre konjunkturkänsliga och mer lika den offentliga sektorn. Till exempel ingår delar av sjukvården och utbildningsväsendet i den privata sektorn och dessa branscher sysselsätter relativt sett fler kvinnor.

Tabell 22 Skattade löneelasticiteter av regional arbetslöshet för män och kvinnor, privat sektor, 1999–2013

Beroende variabel: Logaritmerad sammansättningsjusterad månadslön

	1	2	3	4
	Män		Kvinnor	
	OLS	IV	OLS	IV
Ln(länets arbetslöshet)	-0,018** (0,005)	-0,045** (0,011)	-0,005 (0,004)	-0,016+ (0,010)
Ln(länets lön $t-1$)	0,582** (0,032)	0,585** (0,043)	0,646** (0,048)	0,654** (0,049)
Andelen långtidsarbetslösa, procent	0,0002+ (0,0001)	0,0006** (0,0002)	0,0001 (0,0001)	0,0002 (0,0002)
Långsiktig elasticitet	-0,043**	-0,108**	-0,014	-0,046+
Antal observationer	315	315	315	315
Antal län (kluster)	21	21	21	21

Anm. Den beroende variabeln är logaritmerad sammansättningsjusterad lön på länsnivå. Alla modeller inkluderar läns- och årsfixa effekter samt kontroller för tidsvarierande länsegenskaper (andelen kvinnor, utrikes födda, förgymnasialt och eftergymnasialt utbildade i procent av befolkningen). Inga modeller kontrollerar för länspecifika trender. Standardfelen inom parentes är klustrade på län. ** visar statistisk signifikans på 1-procentsnivå, * statistisk signifikans på 5-procentsnivå och + statistisk signifikans på 10-procentsnivå. I modell 2 och 4 är länets arbetslöshet instrumenterad med regionala variationer i arbetskraftefterfrågan, se Konjunkturinstitutet (2016).

Källa: Konjunkturinstitutet.

LÖNEFLEXIBILITETEN ÄR LÄGRE INOM OFFENTLIG SEKTOR

Tabell 23 redovisar skattningar för löneflexibilitet inom offentlig sektor. Resultaten visar att jämfört med privat sektor anpassar sig den offentliga sektorns löner mycket mindre till det regionala arbetsmarknadsläget. Enligt IV-modellen minskar en fördubblad arbetslöshet lönenivån i offentlig sektor med drygt en procent på kort sikt, vilket motsvarar en tredjedel av den privata sektorns löneflexibilitet. Den långsiktiga elasticiteten inom offentlig sektor är drygt 5 procent vid en fördubblad arbetslöshet. Att den offentliga sektorns löner är mindre konjunktürkänsliga är förväntat eftersom den offentliga sektorns sysselsättning i huvudsak drivs av efterfrågan på offentlig service och politiska beslut. Den påverkas mer av befolkningsstrukturen, till exempel av andelen unga och äldre i befolkningen, än av kortvariga konjunkturella variationer.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Vid mycket djupa eller långvariga lågkonjunkturer påverkas dock också den offentliga sektorns sysselsättning när skatteintäkterna minskar och den offentliga sektorn måste balansera sin budget.

Tabell 23 Skattade löneelasticiteter av regional arbetslöshet i offentlig sektor, 1999–2013

Beroende variabel: Logaritmerad sammansättningsjusterad månadslön

	1	2	3
	OLS	OLS	IV
Ln(länets arbetslöshet)	–0,002 (0,001)	–0,006* (0,003)	–0,013* (0,005)
Ln(länets lön $t-1$)	0,713** (0,047)	0,369** (0,094)	0,748** (0,059)
Andelen långtidsarbetslösa, procent	–0,0001 (0,0001)	0,0001 (0,0001)	0,0001 (0,0001)
Långsiktig elasticitet	–0,007	–0,010*	–0,052*
Länsspecifika trender	Nej	Ja	Nej
Antal observationer	315	315	315
Antal län (kluster)	21	21	21

Anm. Den beroende variabeln är logaritmerad sammansättningsjusterad lön på länsnivå. Alla modeller inkluderar läns- och årsfixa effekter samt kontroller för tidsvarierande länsegenskaper (andelen kvinnor, utrikes födda, förgymnasialt och eftergymnasialt utbildade i procent av befolkningen). Standardfelen inom parentes är klustrade på län. ** visar statistisk signifikans på 1-procentsnivå, * statistisk signifikans på 5-procentsnivå och + statistisk signifikans på 10-procentsnivå. I kolumn 3 är länets arbetslöshet instrumenterad med regionala variationer i arbetskraftsefterfrågan, se Konjunkturinstitutet (2016).

Källa: Konjunkturinstitutet.

Den svenska löneflexibiliteten i en internationell jämförelse

Den empiriska analysen i detta kapitel visar att den regionala arbetslösheten har en signifikant effekt på den privata sektorns lönenivå. Den kortsiktiga elasticiteten är omkring $-0,03$ och den långsiktiga elasticiteten ligger mellan $-0,07$ och $-0,09$ för den studerade perioden 1999–2013. Konjunkturinstitutet känner inte till andra studier om löneflexibilitet som gjorts på svenska data som använt liknande metod och tidsperiod. Tidigare studier som skattat löneflexibiliteten på aggregerad nivå med svenska data fram till 1990-talet visar på löneflexibilitet i ungefär i samma storleksordning, men det är svårt att avgöra hur jämförbara resultaten är till exempel beroende på skillnader i data och metod.¹⁷⁹

Eftersom löneflexibiliteten till stor del bestäms av institutionella faktorer, finns det en stor variation mellan olika länder i hur mycket lönerna reagerar på arbetsmarknadsläget. Det finns också skillnader mellan länder i hur snabbt löneanpassningen sker. Empiriska studier finner ofta att anglosaxiska och östeuropeiska länder har mer flexibla löner.¹⁸⁰ Exempelvis brukar den skattade långsiktiga elasticiteten för Storbritannien och USA vara

¹⁷⁹ Det finns till exempel stora skillnader över tid i nivån på arbetslösheten samt hur arbetslösheten definieras. Se exempelvis Forslund (1997) och Forslund och Kolm (2004) för en översikt av tidigare makrostudier om löneflexibilitet och internationella jämförelser.

¹⁸⁰ Se exempelvis Dyrstad och Johansen (2000), Bell m.fl. (2002), Nijkamp och Poot (2005), Baltagi m.fl. (2009), Gregg m.fl. (2014).

omkring $-0,11$.¹⁸¹ För östeuropeiska länder hittas ofta ännu högre löneflexibilitet. För de andra nordiska länderna och de västra delstaterna i Tyskland brukar den långsiktiga elasticiteten ligga mellan $-0,02$ och $-0,05$. Den svenska löneflexibiliteten verkar åtminstone inte vara lägre än i Tyskland eller de andra nordiska länderna. En metastudie av 208 skattade lönekurvor fann att den genomsnittliga löneflexibiliteten på lång sikt är omkring $-0,07$, vilket ligger i linje med resultaten i detta kapitel.¹⁸²

Kapitlet i korthet

- Det regionala arbetsmarknadsläget påverkar lönenivån och effekten är större inom privat sektor än inom offentlig sektor.
- Om den regionala arbetslösheten fördubblas blir den privata sektorns lönenivå i länet omkring 3 procent lägre på kort sikt.
- På längre sikt är löneflexibiliteten något större, 7–9 procent i privat sektor vid fördubblad regional arbetslöshet, vilket är ungefär en genomsnittlig elasticitet jämfört med andra industrialiserade länder.
- Det finns vissa tecken på att löneflexibiliteten kan vara lägre när fler av de arbetslösa är långtidsarbetslösa.
- En fördubblad regional arbetslöshet i utbildningsgruppen är förknippad med omkring 3 procent lägre lönenivå på kort sikt för de med förgymnasial eller gymnasial utbildning. För de med eftergymnasial utbildning är löneflexibiliteten mindre precist skattad.
- Inom privat sektor reagerar männens löner mer på det regionala arbetsmarknadsläget än kvinnornas löner.

¹⁸¹ Det finns dock tecken på att löneflexibiliteten kan ha ökat i Storbritannien på 2000-talet, se Gregg m.fl. (2014).

¹⁸² Nijkamp och Poot (2005).

Referenser

- Acemoglu, D. (1995), "Public policy in a model of long-term unemployment", *Economica*, 62 (246), sid. 161–178.
- Albrecht, J., P.-A. Edin, M. Sundström och S. Vroman (1999), "Career interruptions and subsequent earnings: A reexamination using Swedish data", *Journal of Human Resources*, 34 (2), sid. 294–311.
- Arumpalam, W. (2002), "State dependence in unemployment incidence: Evidence for British men revisited", IZA Institute for the Study of Labor Discussion Paper 630.
- Arumpalam, W, A. Booth och M. Taylor (2000), "Unemployment persistence", *Oxford Economic Papers*, 52 (1), sid. 24–50.
- Baltagi, B., U. Blien och K. Wolf (2009), "New evidence on the dynamic wage curve for Western Germany: 1980–2004", *Labour Economics*, 16 (1), sid. 47–51.
- Bell, D. och D. Blanchflower (2011), "Youth unemployment in Europe and the United States", *Nordic Economic Policy Review*, 2 (1), sid. 11–37.
- Bell, B., S. Nickell och G. Quintini (2002), "Wage equations, wage curves and all that", *Labour Economics*, 9, sid. 341–360.
- Blanchard, O. (1991), "Wage bargaining and unemployment persistence", *Journal of Money, Credit and Banking*, 23, sid. 277–292.
- Blanchard, O. och J. Galí (2007), "Real wage rigidities and the new Keynesian model", *Journal of Money, Credit and Banking*, supplement to vol. 39 (1), sid. 35–66.
- Blanchard, O. och J. Galí (2010), "Labor markets and monetary policy: A new Keynesian model with unemployment", *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2 (2), sid. 1–33.
- Blanchard, O. och L. Katz (1997), "What we know and do not know about the natural rate of unemployment", *Journal of Economic Perspectives*, 11, winter 1997, sid. 51–72.
- Burgess, S., C. Propper, H. Rees och A. Shearer (2003), "The class of 1981: The effects of early career unemployment on subsequent unemployment experiences", *Labour Economics*, 10 (3): sid. 291–309.
- Card, D. (1995), "The wage curve: A review", *Journal of Economic Literature*, 33 (June), sid. 785–799.
- Carneiro, A., P. Guimarães och P. Portugal (2012), "Real wages and the business cycle: Accounting for worker, firm, and job title heterogeneity", *American Economic Journal: Macroeconomics*, 4 (2), sid. 133–152.
- Clark, A. E. (2003), "Unemployment as a social norm: Psychological evidence from panel data", *Journal of Labor Economics*, 21 (2), sid. 323–51.
- Dickens, W. T., L. Goette, E. L. Groshen, S. Holden, J. Messina, M. E. Schweitzer, J. Turunen och M. E. Ward (2007), "How wages change: micro evidence from the international wage flexibility project", *Journal of Economic Perspectives*, 21 (2), sid. 195–214.
- Dyrstad, J. M. och K. Johansen (2000), "Regional wage responses to unemployment and profitability: empirical evidence from Norwegian manufacturing industries", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62 (1), sid. 101–117.

- Eriksson, S. och D.-O. Rooth (2014), "Do employers use unemployment as a sorting criterion when hiring? Evidence from a field experiment", *American Economic Review*, vol. 104 (3), sid. 1014–1039.
- Forslund, A. (1997), "Lönebildningen och arbetsmarknadens funktionssätt", Bilaga till delbetänkande av Utredningen om ett förstärkt förlikningsmannainstitut, SOU 1997:164.
- Forslund, A. och A.-S. Kolm (2004), "Active labour market policies and real-wage determination – Swedish evidence", *Accounting for Worker Well-Being – Research in Labor Economics* 23.
- Galí, J. och T. Monacelli (2016), "Understanding the gains from wage flexibility: the exchange rate connection", NBER Working paper no. 22489.
- Gottfries, N. (2010), "Fungerar den svenska lönebildningen?", Bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011, SOU 2010:93.
- Gregg, P. (2001), "The impact of youth unemployment on adult unemployment in the NCDS", *Economic Journal*, 111 (475), sid. 626–653.
- Gregg, P., S. Machin och M. Fernández-Salgado (2014), "Real wages and unemployment in the big squeeze", *The Economic Journal*, 124, sid. 408–432.
- Görlich, D. och A. de Grip (2009), "Human capital depreciation during hometime", *Oxford Economic Papers*, 61 (1), sid. 98–121.
- Haefke, C., M. Sonntag och T. van Rens (2013), "Wage rigidity and job creation", *Journal of Monetary Economics*, 60 (8), sid. 887–899.
- Hall, R. (2005), "Employment fluctuations with equilibrium wage stickiness", *American Economic Review*, vol. 95 (1), sid. 50–64.
- Konjunkturinstitutet (2006), *Lönebildningsrapporten*, 2006.
- Konjunkturinstitutet (2012), *Lönebildningsrapporten*, 2012.
- Konjunkturinstitutet (2013), *Lönebildningsrapporten*, 2013.
- Konjunkturinstitutet (2015), *Lönebildningsrapporten*, 2015.
- Konjunkturinstitutet (2016), "[Swedish Wage Curve](http://konj.se/Swedish-Wage-Curve)", pm, konj.se.
- Kroft, K., F. Lange och J. Notowidigdo (2013), "Duration dependence and labour market conditions: evidence from a field experiment", *Quarterly Journal of Economics*, 128 (3), sid. 1123–1167.
- Krueger, A. B. och A. Muller (2011), "Job search, emotional well-being, and job finding in a period of mass unemployment: Evidence from high frequency longitudinal data", *Brookings Papers on Economic Activity*, spring, sid. 1–81.
- Krusell, P., T. Mukoyama, A. Sahin, och A. A. Smith Jr. (2009), "Revisiting the welfare effects of eliminating business cycles", *Review of Economic Dynamics*, 12, sid. 393–404.
- Layard, R., S. Nickell och R. Jackman (1991), *Unemployment, macroeconomic performance and the labor market*, Oxford University Press.
- Långtidsutredningen (2011), Huvudbetänkande, SOU 2011:11.
- Mincer, J. och H. Ofek (1982), "Interrupted work careers: depreciation and restoration of human capital", *The Journal of Human Resources*, 17 (1), sid. 3–24.
- Mühleisen, M. och K. Zimmermann (1994), "A panel analysis of job changes and unemployment", *European Economic Review*, 38 (3–4), sid. 793–801.

- Narendranathan, W. och P. Elias (1993), "Influences of past history on the incidence of youth unemployment: Empirical findings for the UK", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 55 (2), sid. 161–185.
- Nickell, S. och G. Quintini (2003), "Nominal wage rigidity and the rate of inflation", *The Economic Journal*, 113 (October), sid. 762–781.
- Nijkamp, P. och J. Poot (2005), "The last word on the wage curve?", *Journal of Economic Surveys*, 19 (3), sid. 421–450.
- Phelps, E. (1972), *Inflation policy and unemployment theory: The cost-benefit approach to monetary planning*, London, MacMillan.
- Pissarides, C. (2000), *Equilibrium unemployment theory*, second edition, Cambridge, MA, MIT Press.
- Pissarides, C. (2009), "The unemployment volatility puzzle: Is wage stickiness the answer?", *Econometrica*, 77 (5), sid. 1339–1369.
- Raaum, O. och K. Røed (2006), "Do business cycle conditions at the time of labor market entry affect future employment prospects?" *Review of Economics and Statistics*, 88 (2), sid. 193–210.
- Shapiro, C. and J. E. Stiglitz (1984), "Equilibrium unemployment as a worker discipline device", *American Economic Review*, 74, sid. 433–444.
- Shimer, R. (2005), "The cyclical behavior of equilibrium unemployment and vacancies", *American Economic Review*, 95 (1), sid. 25–49.
- Solon, G., R. Barsky och J. A. Parker (1994), "Measuring the cyclicalities of real wages: how important is the composition bias?", *Quarterly Journal of Economics*, 109 (1), sid. 1–25.
- Sullivan, D. och T. von Wachter (2009), "Job displacement and mortality: An analysis using administrative data", *Quarterly Journal of Economics*, 124 (3), sid. 1265–1306.

Konjunkturinstitutet, Kungsgatan 12-14, Box 3116, 103 62 Stockholm
08-453 59 00, registrator@konj.se, www.konj.se

ISSN 1353-3550, ISBN 978-91-86315-75-7